



Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Сумський державний педагогічний університет
імені А. С. Макаренка

Інститут педагогіки і психології

Кафедра практичної психології

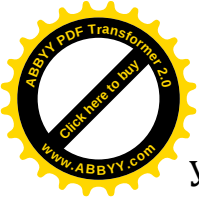
Данильченко Н. О., Стадник Г. А., Ричкіна Л. В.

Ї ÑÈÕ Î ÄĬÀÃ Í Î ÑÒÈ × Í À Ĭ ÐÀÊÒÈÊÀ

Суми

Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка

2012



УДК 159.9072(073)

ББК 88.492я73

Д 18

Друкується згідно з рішенням Методичної ради Інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

Розглянуто і схвалено на засіданні кафедри практичної психології, протокол № 3 від 25.10.2012.

Рецензенти:

Н. О. Єрмакова – кандидат психологічних наук, доцент кафедри практичної психології СумДПУ імені А. С. Макаренка;

А. Є. Улунова – кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології СумДПУ імені А. С. Макаренка;

Данильченко Н. О.

Д 18 Психодіагностична практика / Н. О. Данильченко, Г. А. Стадник, Л. В. Ричкіна. – Суми : Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012 – 164 с.

Видання містить програму психодіагностичної практики, розробленої за вимогами кредитно-модульної системи навчання, для майбутніх практичних психологів. Пропонуються методичні рекомендації щодо виконання завдань, зразки оформлення документації та методики, які рекомендовано використати під час проходження практики, перелік літератури.

Розраховано на керівників психодіагностичної практики, практичних психологів, студентів психологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ.

УДК 159.9 072(073)

ББК 88.492я73

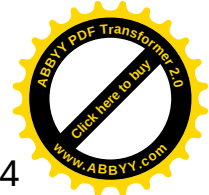
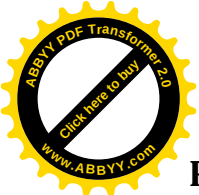
© Данильченко Н. О., Стадник Г. А., Ричкіна Л. В., 2012

© Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012

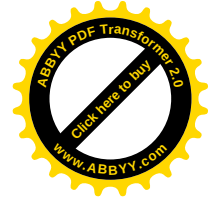


ЗМІСТ

Пояснювальна записка.....	5
РОЗДІЛ I. Психодіагностична робота як напрямок діяльності практичного психолога.....	6
1.1. Етапи та особливості психодіагностичного процесу в роботі з клієнтами різних вікових груп	6
1.2. Вимоги до користувачів психодіагностичних методик.....	9
1.3. Етичні принципи психодіагностичної роботи.....	9
РОЗДІЛ II. Програма психодіагностичної практики	11
2.1. Мета, зміст та завдання психодіагностичної практики	11
2.2. Форми організації та керівництво практикою.....	13
2.3. Форми й вид звітності студентів про проходження практики	15
2.4. Порядок атестації студентів за результатами практики.....	15
РОЗДІЛ III. Структура психодіагностичної практики	19
3.1. Діагностика пізнавальної сфери та креативності особистості	29
3.2. Діагностика адаптаційних можливостей особистості.....	22
3.3. Діагностика особистості «групи ризику»	25
3.4. Діагностика професійних схильностей та інтересів особистості.....	29
3.5. Психологічна просвіта за результатами психодіагностичних обстежень	30



РОЗДІЛ IV. Психодіагностичний інструментарій	34
4.1. Методики психологічної діагностики дітей раннього і дошкільного віку	34
4.2. Методики психологічної діагностики в молодшому шкільному віці.....	46
4.3. Методики психологічної діагностики в підлітковому віці.....	68
4.4. Методики психологічної діагностики юнаків та дорослих.....	112
Література.....	149
Додатки	151



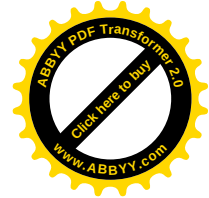
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Включення України в загальносвітовий освітній простір вимагає від системи вищої освіти максимальної відповідності програм підготовки фахівців різних галузей запитам і проблемам сьогодення. Вирішити цю проблему можливо лише за умови успішного оволодіння студентами цілісних технологій професійної діяльності. Максимально це можливо під час проходження різних видів практик.

Залучення до реальної діяльності студента – психолога відкриває сповна особливості умов професійної діяльності та її психологічних аспектів, дозволяє «заглибитися» у практичну проблематику, зорієнтуватися на реконструкцію та розв'язання психологічних проблем інших людей, навчитися аналізувати поведінку інших і робити практично значущі висновки. Під час практики студент виконує провідні професійні ролі, засвоює цінності та норми, що сприяє формуванню професійної ідентифікації, є невід'ємною частиною професійної самосвідомості особистості.

Важливою складовою психологічних технологій є діагностика особливостей клієнта, які виявляються за допомогою спостереження, бесіди, стандартизованих методик. Тому логічним є проходження майбутніми практичними психологами психодіагностичної практики, основною метою якої є узагальнення теоретичних знань з психодіагностики та закріплення практичних навичок індивідуального та групового психодіагностичного обстеження, реалізації просвітницько-профілактичної роботи, роботи з документацією.

Програма практики складена за вимогами кредитно-модульної системи навчання і складається з одного навчального модулю. До кожної теми пропонуються перелік теоретичних питань та література, яку можна використати при підготовці, практичні завдання (на вибір) та методики, рекомендовані для виконання. Надаються методичні рекомендації та зразки оформлення звітної документації. Методичні рекомендації розраховані на студентів денної та заочної форм навчання психологічних спеціальностей педагогічних ВНЗ.



РОЗДІЛ І

ПСИХОЛОГІЧНА ДІАГНОСТИКА ЯК НАПРЯМОК ДІЯЛЬНОСТІ ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

1.1. Етапи та особливості психодіагностичного процесу в роботі з клієнтами різних вікових груп

Для повного досягнення поставлених психологом цілей необхідно чітко розрізняти етапи психодіагностичного процесу, кожен з яких має свої задачі і засоби їх реалізації.

На першому етапі, який називають **збір даних відповідно до задач обстеження**, дослідник встановлює контакт з клієнтом, збирає інформацію про нього – анамнез; висуває припущення про можливі причини актуальної проблеми і підбирає методики діагностування, використовує інструментарій.

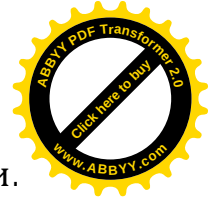
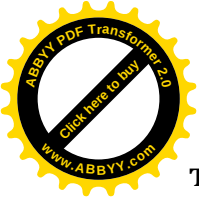
На другому етапі – **опрацювання й інтерпретація отриманих даних** здійснюється упорядкування діагностичних показників, зведення їх в систему.

Третій, кінцевий етап, – **формулювання висновків** закінчується розробкою **психологічного діагнозу**, в якому описується актуальна ситуація і формулюється прогноз щодо подальшого розвитку подій в життєвій ситуації клієнта, визначаються шляхи подолання проблеми.

Отримання висновків не є кінцевою метою в роботі практичного психолога з клієнтом. Тут спрацьовує принцип єдності діагностичної і корекційно – розвивальної роботи, який автоматично запускає необхідність подальшої взаємодії з клієнтом у формі психологічного консультування чи психокорекції.

Під час проходження практики студентам необхідно враховувати вікові особливості клієнтів, які здатні вплинути на психодіагностичний процес.

Здійснюючи діагностику дітей дошкільного віку, особливо 3–4 років, необхідно враховувати низький рівень розвитку внутрішнього вольового контролю і недостатню опосередкованість мовою пізнавальних процесів. Тому методики повинні бути не



тривалими за часом і не вимагати високої довільності від дитини. Завдання повинні викликати і зберігати інтерес обстежуваного протягом всього часу діагностики.

Низький рівень розвитку самосвідомості дошкільників виявляється в несформованості самооцінки і рівня домагань, вони ще недостатньо усвідомлюють свої особистісні якості і не можуть дати правильну оцінку власній поведінці. Діти 4–6 років вже мають такі, але обмежені можливості, вони називають ті властивості чи аспекти поведінки, на які найчастіше вказують їм дорослі.

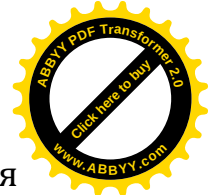
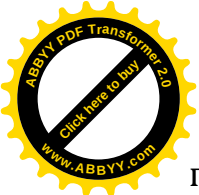
Таким чином, для психологічної діагностики дітей дошкільного віку найбільш адекватними формами діагностики є:

- спостереження;
- природній експеримент, в рамках якого створюється життєва ситуація знайома дитині;
- експертна оцінка з боку дорослих, які добре знають дитину (батьки, вихователі);
- в старшому дошкільному віці ефективними є проєктивні методики.

Обираючи інструментарій для роботи з молодшими школярами, необхідно перевірити інтелектуальну доступність – складність методики для дитини. Це залежить від особливостей психологічного розвитку кожного окремого школяра. Існують обмеження також для використання дорослих особистісних опитувальників для цієї вікової категорії. Методики можуть вимірювати такі риси, які у дитини ще несформовані, чи навпаки – у неї є якості, які з часом «переростають».

Психодіагностика підлітків вимагає підходу, який враховує їх і дитячі, і дорослі риси, що вказують на перехідність етапу. Для діагностики інтелектуально – пізнавальної сфери підходять вже ті ж методики, що і для дорослої людини, обмеженням може бути оперування спеціальними, науковими термінами. Щодо діагностики особистісних рис і міжособистісних стосунків, необхідно використання особливих форм методик.

Завдання методик повинні викликати зацікавленість у підлітків, стимулювати пошук нестандартних рішень завдань. Підвищена

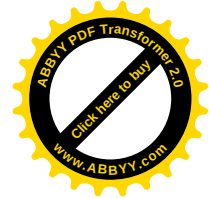


потреба в самопізнанні створює сприятливі умови для проведення діагностики, компенсує можливу відсутність інтересу щодо завдань тесту. Практична участь підлітка в тестуванні повинно реалізовувати потребу підлітка в рольовій поведінці, особливо лідерської чи експертної, тобто дозволити продемонструвати власні знання, навички чи лідерські якості.

Складаючи діагностичну програму для старшокласників, психолог повинен орієнтуватись на актуальні проблеми віку: прагнення до поглибленого самопізнання і самовдосконалення, аналіз власних почуттів та інтимного спілкування, професійного самовизначення. Уявлення про старшокласника як достатньо зрілу людину дозволяє включати дорослі форми методик. Це повністю вірне твердження щодо діагностики інтелекту і пізнавальних процесів, але в особистісній діагностиці частина дорослих проблем, може бути ще неактуальна для юнаків, що зменшить цінність і необхідність такої роботи.

Ситуації психодіагностики в житті дорослої людини можуть виникнути у зв'язку зі зверненням до фахівця за психологічною допомогою, під час вступу до навчального закладу, профвідбору і визначені професійної придатності, працевлаштування, самопізнання. Серед особливостей, які потрібно враховувати під час діагностичного процесу людей зрілого віку наступні: низька готовність до діагностики, яку пояснюють зайнятістю, чи обумовлена чисельними комплексами, страхами; перевага надається індивідуальним формам діагностики над груповими чи самодіагностуванню. Для подолання цих тенденцій необхідно обирати методики на значущі теми, які не вимагають багато часу.

Таким чином, планування і реалізація діагностичного процесу з клієнтом певного віку вимагає врахування вище названих особливостей.



1.2. Вимоги до користувачів психодіагностичних методик

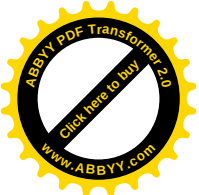
Практичний психолог є користувачем психодіагностичного інструментарію. Якщо користувач професіонал, то він повинен:

- 1) перш ніж використовувати методику, вивчити її, зрозуміти логіку і засвоїти техніку виконання;
- 2) використовувати на практиці загальні теоретико-методологічні принципи психодіагностики, володіти основами загальної та диференційної психометрії; мати власну бібліотеку методик;
- 3) забезпечити необхідний рівень надійності діагнозу, використовувати паралельні стандартизовані і не стандартизовані методики, а також метод експертних оцінок;
- 4) організувати процедуру обстеження за принципом максимальної ефективності за мінімальних затрат часу і зусиль;
- 5) дотримуватися вимог щодо проведення стандартизованих методик (процедура обстеження, підрахування балів; інтерпретація);
- 6) забезпечувати конфіденційність психодіагностичної інформації, отриманої від обстежуваного, дотримуватися правила професійної таємниці;
- 7) відповідати за рішення, які приймаються на основі тестування.

1.3. Етичні принципи психодіагностичної роботи

Практичний психолог свою професійну діяльність підпорядковує певним етичним принципам, які зберігаються і під час психодіагностичної роботи. Цих принципів повинен дотримуватись і студент – практикант. Серед них найважливішими є наступні:

Принцип збереження таємниці передбачає нерозголошення результатів діагностики без персонального дозволу обстежуваного. Це, в першу чергу, стосується повнолітніх клієнтів. Якщо психолог працює з дітьми, то цей дозвіл можуть надати батьки чи люди, які виконують їх функції, несуть моральну та юридичну відповідальність за дітей. Якщо обстеження є частиною експериментального дослідження, то не рекомендується вказувати у публікаціях реальні імена і прізвища обстежуваних.

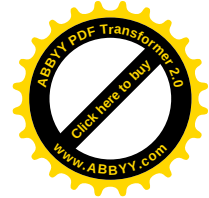


Принцип наукової обґрунтованості психодіагностичної методики вимагає використання лише валідних і надійних методик.

Принцип «Не нашкодь!» говорить про неможливість використання результатів психодіагностики не на користь обстежуваного. Якщо психодіагностика проводиться з метою конкурсного відбору чи під час працевлаштування, то цей принцип використовується разом з принципом відкритості результатів психодіагностики для обстежуваного, який вимагає інформації про мету, підсумки обстеження і хто і як їх буде використовувати.

Принцип об'єктивності висновків з результатів тестування вимагає, щоб висновки були науково обґрунтовані, виходили з результатів тестування проведеного за допомогою валідних і надійних методик, а не визначались і не залежали від суб'єктивних настанов психолога.

Принцип ефективності рекомендацій передбачає, що надані рекомендації обов'язково повинні бути корисними для клієнта, не повинні призвести до небажаних наслідків.



РОЗДІЛ II

ПРОГРАМА ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

2.1. Мета, завдання та зміст психодіагностичної практики

Мета практики – реалізація практичної підготовки фахівців за спеціальністю «практична психологія» в межах навчального процесу вищого навчального закладу

Головна увага у процесі підготовки та проведення психодіагностичної практики приділяється досягненню таких цілей:

- апробація і інтеграція професійних знань;
- опанування технологіями роботи практичного психолога;
- формування професійно важливих якостей практичного психолога.

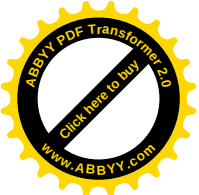
Завдання практики:

1. Уточнити уявлення про завдання, зміст, особливості професійної діяльності практичного психолога.
2. Навчитися оцінювати можливості й обмеження певних психодіагностичних методик щодо певних вікових груп клієнтів.
3. Закріпити правила проведення психодіагностичного обстеження, індивідуальної і групової форм роботи.
4. Оволодіти конкретними прийомами діагностичної, просвітницько-профілактичної форм роботи практичного психолога.
5. Навчитися організовувати взаємодію із клієнтами з урахуванням професійних норм, етичних нормативів і принципів роботи практичного психолога.
6. Закріпити навички психологічної взаємодії з клієнтами.
7. Закріпити навички планування роботи й оформлення документації практичного психолога.

Зміст психодіагностичної практики

Зміст практики обумовлюється вибором баз практики та функціями практичного психолога.

Студент під час практики повинен взяти активну участь у таких напрямках роботи:



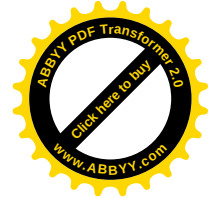
- **психологічна діагностика:** вимірювання індивідуально-психологічних та психофізичних особливостей клієнта, встановлення психологічного діагнозу, визначення причин психологічної проблеми;
- **психологічна просвіта:** створення умов для активного засвоєння і використання клієнтами соціально-психологічних знань у навчанні, спілкуванні та особистісному розвитку;
- **психологічна профілактика:** систематична робота, спрямована на створення сприятливих умов для розвитку особистості і попередження відхилень у цьому розвитку, збереження психологічного здоров'я;
- **аналітична робота:** організаційна і методична підготовка до виконання завдань з практики, аналіз результатів.

Зміст практики складають провідні теми загальної, вікової, педагогічної психології, психодіагностики, психології особистості, які опановували студенти протягом попередніх навчальних семестрів.

Програма практики складає один змістовий модуль, який представлено наступними темами: 1. Діагностика пізнавальної сфери та креативності особистості. 2. Діагностика адаптаційних можливостей особистості. 3. Діагностика особистості «групи ризику». 4. Психологічне обстеження професійних інтересів та схильностей особистості. 5. Просвітницька та профілактична робота за результатами психодіагностичних обстежень.

Виконання завдань під час практики передбачає наступні форми роботи студента:

- 1) навчально-методичну роботу:
 - участь в настановчій та підсумковій конференціях;
 - ознайомлення із завданнями, програмою практики;
 - самостійна теоретична та методична підготовка (робота в бібліотеках, методичних кабінетах, ознайомлення з літературою з метою підготовки до здійснення діагностичних чи формуючих професійних дій);
- 2) роботу безпосередньо на базі практики:
 - індивідуальна та групова робота;



Науково-дослідна робота студентів на практиці

Під час проходження практики заохочується науково-дослідна робота студентів, результати якої висвітлюються на студентських наукових конференціях. Найкращі роботи публікуються у збірнику наукових праць, подаються на всеукраїнські конкурси студентських наукових проектів та конкурси у ВНЗ. Тема досліджень обирається практикантом відповідно до власних інтересів й узгоджується з науковим керівником.

Якщо студенти під час проходження практики працюють над написанням курсової роботи, вони можуть звернутися за консультацією та допомогою в організації психологічної діагностики до психолога закладу, в якому безпосередньо проходять практику.

2.2. Форми організації та керівництво практикою

Організація і проведення практики здійснюється відповідно до навчальних планів і наказу адміністрації закладу.

Психодіагностичну практику проходять студенти денної та заочної форм навчання четвертого курсу спеціальності «Практична психологія».

Термін практики складає чотири тижні. Щоденно студент планує роботу на шість годин. Строки практики можуть бути змінені через поважні причини (лікарняний).

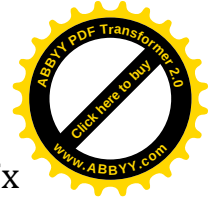
Психодіагностична практика здійснюється шляхом роботи студента у статусі практиканта, який виконує завдання під керівництвом практичного психолога закладу.

Керівництво практикою полягає в організації, консультативній допомозі, контролі і оцінюванні роботи студентів, яку здійснюють групові методисти – викладачі кафедри практичної психології – і регулює керівник практики.

Обов'язки методистів

Повноваження керівника практики

Керівник практики призначається з викладачів кафедри практичної психології і виконує наступні функції:



- установлює зв'язки з базовими закладами практики, їх керівниками і практичними психологами;
- організує проведення настановної і підсумкової конференції;
- розподіляє студентів до базових закладів;
- складає звіт про результати практики студентів факультету.

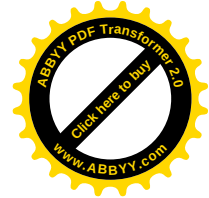
Повноваження викладача-методиста групи

Під час практики керівник групи здійснює безпосереднє керівництво роботою студентів і виконує такі функції:

- бере участь в настановній і підсумковій конференціях;
- встановлює зв'язки з базами практик й організує зустріч з психологом та адміністрацією закладу;
- спільно із психологом складає і затверджує індивідуальні плани студентів, контролює їх виконання;
- проводить консультації, надає методичну допомогу студентам;
- аналізує звітну документацію й оцінює якість виконання завдань під час захисту практики;
- виставляє підсумковий бал в залікову книжку студента.

Повноваження практичного психолога:

- ознайомлює студентів з особливостями закладу, режимом власного робочого дня і робочого тижня;
- ознайомлює з кабінетом, документацією і планами роботи;
- спільно з керівником групи складає індивідуальний план роботи студента (конкретизує зміст завдань, визначає клієнтів, розподіляє час виконання планових завдань);
- надає методичну і консультативну допомогу студентові;
- контролює виконання студентами завдань практики;
- складає характеристику на студента – практиканта;
- пропонує зміни у програмі практики для вдосконалення підготовки практичних психологів.



2.3. Форми й вид звітності студентів про проходження практики

Після закінчення практики відбувається її захист. Для цього потрібно підготувати пакет матеріалів і здати протягом трьох днів після закінчення практики (див. додаток 1).

Пакет матеріалів включає:

- 1) характеристику з місця проходження практики з печаткою і штампом закладу, підписом керівника закладу і практичного психолога;
- 2) індивідуальний та щоденний плани роботи студента з відмітками психолога про виконання;
- 3) протоколи психодіагностичних обстежень;
- 4) аналітичну довідку за результатами масових психодіагностичних обстежень;
- 5) аналітичну довідку про результати індивідуального психодіагностичного обстеження;
- 6) психологічний діагноз особистості;
- 7) програму і аналіз проведення заходів з психологічної просвіти;

Важливо! Звітна документація готується у двох примірниках, один залишається психологу. До звітів з психодіагностичного обстеження додаються первинні матеріали (відповіді на анкети, малюнки), які згодом **обов'язково** повертаються шкільним психологам, або їх копії

2.4. Порядок атестації студентів за результатами практики

Оцінка за практику виставляється на підставі результатів безпосереднього та опосередкованого контролю. Безпосередній контроль на місцях практики здійснює практичний психолог, груповий методист, орієнтуючись на перелік критеріїв оцінювання.

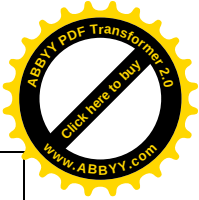
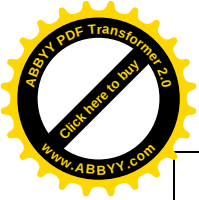
Опосередкований контроль здійснюється шляхом перевірки звітної документації, індивідуальних бесід, бесід з керівниками баз практики.



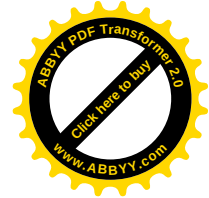
Навчальні досягнення студента з усіх видів роботи (теоретична підготовка, практична робота, звітна документація) оцінюються кількісно (визначається рейтинг), а підсумкові оцінки формуються як за традиційною шкалою, так і шкалою КМСОНП.

**Орієнтована схема оцінювання роботи студента-практиканта
за кредитно-модульною системою навчання.**

№	Критерії оцінювання	Бал
1.	Участь в настановчій та підсумковій конференціях; активна співпраця з груповим методистом під час консультацій.	5
2.	Теоретична та методична підготовка: – володіння теоретичними знаннями з проблеми та розуміння проявів досліджуваних психологічних феноменів відповідно до вікової категорії клієнта; – володіння понятійним апаратом; – наявність та якість методичного забезпечення роботи на базі практики; – знання психодіагностичних методик.	25
3.	Оцінка на підставі характеристики з бази практики: – систематичність відвідування бази практики; – відповідність тривалості роботи студента нормам планування роботи практичного психолога; – активність, прагнення глибше ознайомитись з роботою практичного психолога, оволодіти професійними навичками і вміннями;	30



	– організованість, відповідальність і самостійність в роботі; – відповідність поведінки професійним нормам і етичним принципам; – використання теоретичних знань в практичній роботі. – вміння встановлювати контакт з клієнтами, його оточенням; – вміння використовувати індивідуальні та групові форми діагностичної роботи.	
4.	Якість документації за результатами психодіагностичних обстежень: – відповідність оформлення документації вимогам та своєчасність її подання для перевірки; – наявність кількісного і якісного аналізу даних; – вміння інтерпретувати психологічну інформацію, системність та логічність висновків; – вміння прогнозувати подальший розвиток особистості, виходячи з актуальної ситуації клієнта; – вміння визначати психологічні проблеми та знаходити шляхи розв'язання проблем клієнта, надавати практичні рекомендації; обирати відповідні форми, засоби роботи.	30
5.	Розробка та аналіз заходу з психологічної просвіти: – оригінальність розробки заходу; – глибина аналізу заходу та самоаналізу.	10
	Разом:	100 балів



Критерії оцінювання

90–100 балів – А – «відмінно» : виставляється, якщо студент активно працював на організаційному етапі роботи, ґрунтовно володіє теоретичними знаннями з проблеми і вміє використовувати їх на практиці, підготував повне методичне забезпечення практики. Під час проходження практики був активний, зацікавлений в оволодінні професійними навичками та вміннями, самостійний. Виявляв творчий підхід до діяльності. Усі завдання практики виконав повністю на високому рівні, з урахуванням усіх вимог. Звітну документацію охайно оформлено і вчасно здано.

85–89 балів – В – «добре» : студент має повні теоретичні знання, виконані всі завдання практики, але є окремі часткові недоліки в звітній документації чи у психологічному аналізі фактів, інтерпретації окремих результатів, поданих рекомендаціях, протоколах. Звітну документацію оформлено згідно вимог, охайно і вчасно здано.

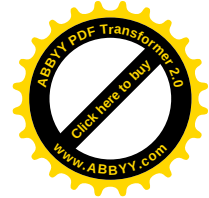
75–84 балів – С – «добре» : виконані всі завдання практики, але допущені 1-2 помилок при виконанні завдань чи оформленні звітної документації, є неточності у відповідях на теоретичні питання.

65–74 балів – D – «задовільно» : виставляється студенту, який має неповні, теоретичні знання з проблеми, володіє професійними навичками та вміннями на достатньому рівні, виконав завдання практики, але допустив 1-2 грубі помилки, демонструє недостатній рівень аналітичності матеріалів практики.

60–64 бали – E – «задовільно» : виставляється студенту, який не виявляв активності, зацікавленості під час практики, виявляє недостатній рівень теоретичної та практичної підготовки, оформив звітну документацію з порушенням вимог або і подав її невчасно, допускає грубі помилки у відповідях на теоретичні питання.

35–59 бали – FX – «незадовільно з можливістю повторного складання» : отримує студент, який систематично відвідував базу практики, але не подав звітну документацію для перевірки.

0–35 бали – F – бали «незадовільно» : якщо студент не відвідував бази практики без поважних причин.



РОЗДІЛ III

СТРУКТУРА ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Під час практики студент повинен виконати низку індивідуальних завдань, які передбачають теоретичну підготовку, виконання практичних завдань, оформлення відповідної документації.

Програма практики складає один змістовий модуль, який представлено наступними темами.

1. Діагностика пізнавальної сфери та креативності особистості.
2. Діагностика адаптаційних можливостей особистості.
3. Діагностика особистості «групи ризику».
4. Діагностика професійних схильностей та інтересів особистості.
5. Просвітницько-профілактична робота за результатами психодіагностичних обстежень.

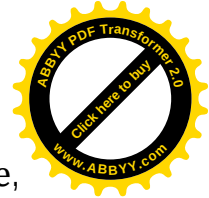
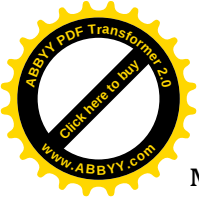
3.1. Діагностика пізнавальної сфери та креативності особистості

Мета – актуалізувати у студентів теоретичні знання з тем «Пізнавальні процеси», «Діагностика інтелекту та креативності»; закріпити навички ведення протоколів та проведення індивідуальної діагностики.

3.1.1. Питання для теоретичної та методичної підготовки до теми

1. Структура пізнавальної сфери особистості.
2. Розвиток пізнавальних процесів в онтогенезі.
3. Інтелект: підходи та діагностика.
4. Передумови креативності особистості. Умови розвитку креативності.
5. Проблема співвідношення креативності та інтелекту.

Основні поняття до теми: Пізнавальні процеси. Мимовільна, довільна увага. Обсяг, переключення, розподіл, стійкість, концентрація уваги. Пам'ять: мимовільна, довільна, запам'ятовування



механічне, смислове. Мислення: наочно-дієве, наочно-образне, логічне. Репродуктивне та творче мислення. Інтелект: вербальний і невербальний. Креативність. Дивергентне і конвергентне мислення. Відтворююча і творча діяльність.

Література

1. Маклаков А. Г. Общая психология. – СПб. : Питер, 2001. – 592 с.
2. Мухина В. С. Возрастная психология: феноменология развития, детство, отрочество: Учебник для студ. вузов. – М.: Издательский центр «Академия», 1999. – 456 с.
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности. СПб.: Питер 2009.-448с.
4. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): Навч. Посібник.-К.: Каравела, 2008. – 192 с.
5. Кульчицкая Е.И., Моляко В.А. Сирень одаренности в саду творчества.- Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І.Я. Франка, 2008.-
6. Пашнев Б.К. Психодіагностика обдарованості: Х.: Вид. група «Основа»: «Тріада+», 2007.-128.
7. Психологическая диагностика: Учебник для вузов/ Под ред. М.К.Акимовой, К.М. Гуревича.- СПб.:Питер, 2003.
8. Терлецька Л.Г. Психодіагностика розвитку від року до десяти.- Київ: Главник, 2008.- 192с.

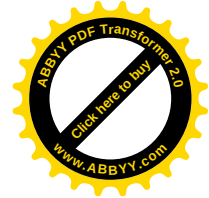
3.1.2. Практичні завдання

Зміст практичного завдання визначається особливостями бази практики та планом роботи практичного психолога.

Студенту необхідно провести індивідуальну діагностику і подати для звіту результати обстеження 3-5 клієнтів.

Варіанти завдань:

- 1) Діагностика психічного розвитку дітей раннього віку і дошкільнят.
- 2) Діагностика пізнавальних процесів молодших школярів.
- 3) Діагностика інтелекту, пізнавальної сфери дорослих.
- 4) Виявлення обдарованих дітей, молоді.



3.1.3. Психодіагностичні методики діагностики пізнавальної сфери та креативності особистості

Ранній і дошкільний вік:

- 1) Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років (Манової-Томової)
- 2) Діагностика нервово-психічного розвитку дітей 2–3 років життя
- 3) (К.Л. Печора, Г.В. Пантюхіной).
- 4) Методика непрямої експрес-діагностики рівня психічного розвитку дошкільників 3-6 років (П.А. М'ясоїд)

Молодший шкільний вік

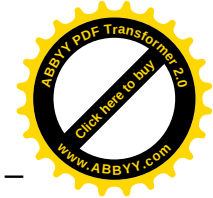
Для експериментального дослідження **уваги** в молодшого школяра використовуються такі методики:

- 1) з метою дослідження стійкості уваги – «Коректурні проби» (за В. Анфімовим), «Кільця Ландольта» та «Таблиці Шульте»;
- 2) з метою дослідження переключення та розподілу уваги – «Коректурні спроби» за В. Анфімовим, методика Р.Немова та «Чорно-червона таблиця Шульте-Горбова»;
- 3) з метою дослідження точності уваги та працездатності – «Таблиця Крепеліна»;
- 4) з метою дослідження обсягу уваги – «Чорно-білі таблиці Шульте».

Для експериментального дослідження властивостей **пам'яті** в молодшого школяра використовуються такі методики:

- 1) з метою дослідження короткочасної пам'яті – «Запам'ятовування 12 слів та 9 геометричних фігур», «Запам'ятай двозначні числа»;
- 2) з метою дослідження обсягу слухової, зорової, рухової пам'яті – «Механічне запам'ятовування 10 слів», «10 пар слів, пов'язаних за змістом»;
- 3) з метою дослідження асоціативного мовно-зорового запам'ятовування – «Піктограми»;

Для експериментального дослідження властивостей **мислення** молодшого школяра використовуються такі методики:



- 1) з метою дослідження вербально-логічного мислення – «Виключення слів»;
- 2) з метою дослідження образного мислення – «Виключення предметів»;
- 3) з метою дослідження осмислення та розуміння – «Картки-малюнки»;
- 4) з метою дослідження процесів узагальнення та відволікання – «Картки-малюнки»;

Підлітки, старшокласники, дорослі

- 1) з метою вивчення особливостей мислення : «Складні аналогії», «Тлумачення прислів'їв», методика «Піктограми».
- 2) «Шкільний тест розумового розвитку»
- 3) Тест креативності Е. Торренса,
- 4) Тест інтелекту Дж. Равена.

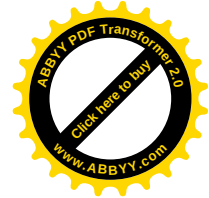
3.2. Діагностика адаптаційних можливостей особистості

Мета – актуалізувати знання з тем «Емоції та почуття», «Діагностика психічних станів», закріпити навички групової психодіагностики, сприяти розвитку аналітичності мислення.

3.2.1. Питання для теоретичної та методичної підготовки

1. Поняття «психічні стани», їх функції та класифікація.
2. Вплив психічних станів на діяльність людини.
3. Стресові стани, прояви та наслідки.
4. Поняття та рівні адаптації. Умови успішної адаптації людини до оточуючого середовища.
5. Шкільна дезадаптація: види та причини.
6. Причини та подолання емоційного вигорання.

Основні поняття з теми: психічні стани, почуття, емоції, афекти, стрес; тривожність: особистісна та ситуативна; агресія: вербальна, фізична, непряма, напруження; адаптація, дезадаптація; шкільна дезадаптація: явна і латентна, емоційне вигорання.



Література.

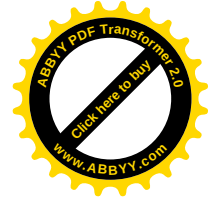
1. Бурлачук Л.Ф. Психодіагностика: Учеб. Для вузов.- СПб.: Питер, 2003
2. Блейхер В.М., Крук И.В., Боков С.Н. Практическая патопсихология: руководство для врачей и медицинских психологов.- Ростов – н/Д.: «Феникс», 1996.- 448 с.
3. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): Навч. Посібник.-К.: Каравела, 2008.- 192 с.
4. Корольчук М.С., Осьодло В.І. Психодіагностика: Навчальний посібник. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2004.
5. Маклаков А.Г. Общая психология. – СПб.: Питер, 2001. – 592 с.:
6. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
7. Розов В.І. Методи оцінки та самооцінки стресових станів // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 5. – С.41-52.

3.2.2. Практичні завдання

Зміст практичного завдання визначається особливостями бази практики та планом роботи практичного психолога. Студенту потрібно обрати одне із запропонованих завдань, провести групову діагностику і підготувати аналітичний звіт за результатами масових досліджень.

Варіанти завдань

1. Діагностика адаптації дошкільнят до умов перебування в ДНЗ.
2. Діагностика адаптації першокласників до шкільного навчання.
3. Діагностика готовності молодших школярів до переходу в середню ланку школи.
4. Діагностика адаптації п'ятикласників до навчання.
5. Діагностика адаптації до нових умов навчання в ранньому юнацькому віці.
6. Діагностика психічних станів членів професійного колективу.



3.2.3. Психодіагностичні методики

Дошкільний вік. Лист адаптації до перебування в ДНЗ.

Молодший шкільний вік: Карта Стотта, анкета для оцінювання шкільної мотивації і адаптації Н. Г. Лусканової, проєктивні малюнкові методики, Проєктивна методика «Дерево».

Підлітковий вік .Методика С.Л. Рубінштейн в модифікації В.Ф. Моргуна «Складання розкладу уроків на тиждень», методика визначення особистісної адаптованості шолярів А. В. Фурмана, проєктивна методика «Дерево», соціометрія.

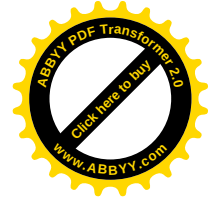
Юнаки і дорослі. Методика соціально-психологічної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда, методика діагностики визначення психічного вигорання О. О. Рукавішнікова.

3.2.4. Методичні рекомендації.

Аналітичний звіт за результатами масових досліджень – є документом, який має наступні структурні елементи:

Схема аналітичного звіту за результатами масових досліджень

1. Дата, (терміни) проведення.
2. Мета дослідження.
3. Предмет, об'єкт.
4. Описання методу/ методик обстеження (назва, автор; функція, яка досліджується).
5. Кількість та контингент обстежуваних (вік, хлопці/ дівчата).
6. Зведена таблиця кількісних даних.
7. Опис отриманих у ході психодіагностичного обстеження результатів, виявлених проблем чи труднощів.
9. Висновки та рекомендації.
(Дивись додаток 5.)



3.3. Діагностика особистості «групи ризику»

Мета – актуалізувати знання з тем «Особистість», «Становлення особистості в онтогенезі», «Психологічний супровід обдарованої дитини», «Психологія девіантної поведінки», закріплення навичок професійного спілкування, розвиток емпатії.

3.3.1. Питання для теоретичної і методичної підготовки

1. Поняття «особистість», структура особистості.
2. Фактори, умови та рушійні сили психічного розвитку особистості.
3. Індивідуально-психологічні властивості особистості.
4. Поняття «особистість групи ризику». Прояви девіантної поведінки.
5. Психологічні проблеми обдарованої дитини.

Основні поняття: індивід, індивідуальність, особистість; темперамент, характер, акцентуації характеру, спрямованість; розвиток, особистість «групи ризику», девіантна поведінка, деліквентна поведінка, обдарованість.

3.3.2. Практичні завдання

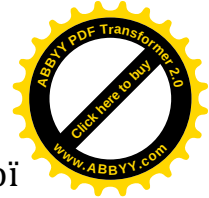
Студент спільно з психологом обирає категорію клієнта і проводить поглиблену індивідуальну психодіагностику, за результатами якої готує психологічний діагноз.

Варіанти практичних завдань.

1. Діагностика особистості групи ризику (дошкільник, підліток, юнак вікова категорія на вибір).
2. Діагностика обдарованої особистості.

Література

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. – М. – Воронеж, 1993.
2. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): навчальний посібник – К. : Каравела, 2008. – 192 с.



3. Костюк Г.С. Загальна характеристика онтогенезу людської психіки // Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. – К. : Рад. шк., 1989. – С. 70–98.

4. Личко А.Е. Психопатии и акцентуации характера у подростков. – Л. : Медицина, 1983. – 255 с.

5. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. – СПб. : Речь, 2005. – 448 с.

6. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості. – К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006, – 240 с.

7. Савенков. Одаренные дети в детском саду и в школе. – М. : Изд. Центр «Академия», 2000. – 232 с.

8. Фурманов И.А. Детская агрессивность: психодиагностика и коррекция. – Минск : Ильин В.П., 1996. – 192 с.

3.3.4. Психодіагностичні методики.

Дошкільний вік. Спостереження, методика «Кактус», тест тривожності (Р.Теммл, М. Доркі, В. Амен).

Молодший шкільний вік: «Неіснуюча тварина», Тест шкільної тривожності Філіпса, фільм – тест Рене Жия.

Підлітковий вік:

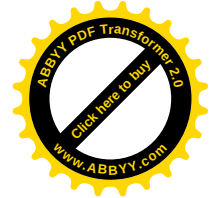
Підліток з проблемами емоційної сфери: МПДО С.І. Подмазіна, «Неіснуюча тварина».

Підліток з проблемами в пізнавальній сфері: МПДО С.І. Подмазіна, тест діагностики логічного мислення,

Підліток з проблемами в поведінковій сфері: МПДО С.І. Подмазіна, тест агресивності Басса – Дарки.

Діагностика обдарованого підлітка: МПДО С.І. Подмазіна, шкільний тест розумового розвитку (ШТРР), тест креативності Торренса, питальник схильності до креативності Г. Девіса.

Юнакі і дорослі. Методика акцентуацій характеру Шмишека, опитувальник «16 особистісних факторів Кеттелла», «Дім-дерево-людина».



3.3.5. Методичні рекомендації

Категорію обстежуваного студент визначає з практичним психологом. Якщо обирається дитина «групи ризику», потрібно встановити особливості проблеми: чи це труднощі в емоційній, пізнавальній або поведінковій сферах. Така диференціація необхідна для визначення психодіагностичних методик, які будуть використані під час обстеження. Перед діагностикою обов'язково провести спостереження, бесіду чи зібрати експертні оцінки.

За результатами психологічного обстеження складається психологічний діагноз, який потрібно відрізняти від медичного чи педагогічного. Медичний діагноз – це резолюція лікаря про наявність чи відсутність хвороби або наслідків її перенесення (наприклад, шизофренія, олігофренія). Педагогічний діагноз – це оцінка можливостей навчання або виховання дитини (наприклад, важковиховуваність, обдарованість).

Психологічний діагноз – це психологічна характеристика на індивіда, в якій описуються притаманні лише йому особливості інтелектуальної, емоційно-вольової сфер, риси характеру, система цінностей, інтересів тощо (Дивись додаток 4).

Під час написання психологічного діагнозу слід дотримуватися таких вимог.

Вимоги до психологічного діагнозу

1. Форма

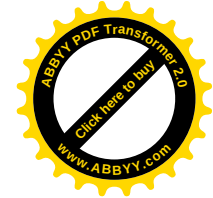
Стандартизованої форми написання діагнозу не існує. Зміст і стиль залежить від низки фактів: мети і ситуації обстеження, адресата діагнозу, теоретичних установок і спеціалізації фахівця. Як правило, зміст діагнозу повинен відповідати потребам, інтересам і рівню підготовки адресата.

2. Структура:

1) основні дані про обстежуваного: (прізвище, ім'я, по батькові, вік, дата народження і дата обстеження;)

2) описання актуальної життєвої ситуації (сім'я, особливості стосунків з найближчим оточенням і т.п.)

3) запит;



- 4) перелік використаних психодіагностичних методик;
- 5) особливості поведінки обстежуваного під час діагностики;
- 6) описання отриманих даних та їх інтерпретація;
- 7) відповіді на питання та прогноз, рекомендації щодо подолання проблеми.

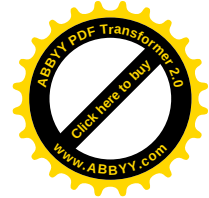
Алгоритм інтерпретації результатів діагностики виглядає наступним чином:

- **ситуативна інтерпретація** (інтерпретація у процесі бесіди) – за наявності певних синдромів, проявів особистісних чи інтелектуальних властивостей дитини для ухвалення ситуативних рішень;
- **кількісна інтерпретація** включає кількісне оцінювання результатів тесту, співвідношення отриманих балів з критеріальними чи віковими нормами;
- **якісна інтерпретація** – якісне описання результатів;
- **комплексна (підсумкова) інтерпретація** необхідна на заключному етапі роботи, коли психолог дає цілісне описання особистості за результатами всіх використаних методик;
- **адресна інтерпретація** містить інформацію, необхідну адресату запиту.

Описання кількісних даних детермінується метою написання діагнозу і не повинно перетворюватися на самоціль. Необхідно звертати увагу саме на показники, що більші або набагато менші, ніж середні показники з вибірки.

Порівнюючи різні показники індивіда між собою чи з аналогічними показниками інших учнів, необхідна статистична точність. Наприклад, недостатньо сказати, що «рівень агресивності в індивіда дуже високий». Більш аргументованим є вислів: «Показник схильності до відкритої агресивної поведінки ($I=+11$ середній для вибірки $I=+2,3$) свідчить про високий рівень агресивності обстежуваного».

Необхідно пам'ятати, що основою діагнозу є інтерпретація результатів обстеження і висновки. Тому до уваги береться якісний аналіз, а не кількісний.



3.4. Діагностика професійних схильностей та інтересів особистості

Мета – актуалізувати знання з тем «Здібності», «Спрямованість» «Психологія раннього юнацького віку», закріпити навички діагностичної роботи в профконсультуванні.

3.4.1. Питання для теоретичної і методичної підготовки

1. Поняття «здібності». Види здібностей.
2. Професійна спрямованість особистості.
3. Інтереси в структурі особистості.
4. Задачі і методики профдіагностики в профконсультативній роботі практичного психолога.

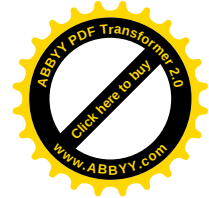
Основні поняття: задатки, здібності: загальні, спеціальні, професійна спрямованість, інтереси, профдіагностика, профконсультування, профвідбір.

Література

1. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): навч. посіб. – К. : Каравела, 2008. – 192 с.
2. Маклаков А.Г. Персональный психологический отбор персонала. – СПб : Питер, 2008. – 480 с.
3. Максименко С.Д. Генеза здійснення особистості : К. : Видавництво ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
4. Теплов Б.М. Способности и одаренность / Избранные труды в 2-х томах. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 328 с.
5. Психологическая діагностика : Учебник для вузов / Под ред. М. К. Акимовой, К. М. Гуревича. – СПб. :Питер, 2008. – 652 с.
6. Соломин И.Л. Экспресс-диагностика персонала. – СПб. : Речь, 2008. – 280 с.

3.4.2. Практичні завдання.

1. Діагностика професійних інтересів старшокласників.
2. Кар'єрне консультування з використанням психодіагностичних методик.
3. Здійснення профвідбору з використанням психодіагностичних методик.



3.4.3. Психодіагностичні методики

Методика «Карта інтересів», диференційовано-діагностичний питальник інтересів (ДДП – за Є.О. Климовим), питальник професійної спрямованості (ППС) Д. Голланда.

3.4.4. Методичні рекомендації

Студент обирає спільно з психологом варіант завдання і проводить індивідуальну чи групову діагностику, за результатами якої готує аналітичну довідку.

3.5. Просвітницько-профілактична робота за результатами психодіагностичних обстежень

Мета – актуалізувати знання про психологічну просвіту як форму роботи практичного психолога, закріпити навички групової роботи, сприяти розвитку професійної рефлексії.

3.5.1. Питання для теоретичної і методичної підготовки

1. Мета і особливості психологічної просвіти і психопрофілактики.
2. Форми психологічної просвіти.
3. Імідж практичного психолога.

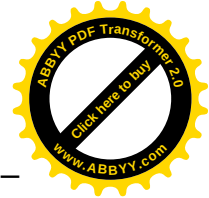
Основні поняття: психологічна просвіта, психопрофілактика, імідж, рефлексія.

3.5.2. Практичні завдання

Студент повинен підготувати і провести захід з психологічної просвіти. Зробити самоаналіз за схемою, запропонованою в методичних рекомендаціях.

Література.

1. Карпенко Н.В. Діагностика психічного розвитку в роботі педагога (вчителя, вихователя): навч. посіб. – К. : Каравела, 2008. – 192 с.
2. Практическая психология образования: учебное пособие 4-е изд. / Под редакцией И. В. Дубровиной – СПб. : Питер, 2004. – 592 с:
3. Самоукина Н. Практический психолог в школе: лекции, консультирование, тренинги. – М. : ИНТОР, 1997. – 192 с.



4. Степанов С. По одежде встречают // Школьный психолог. – 2002. – № 5. – С. 6.

3.5.3. Методичні рекомендації

Завдання психологічної просвіти полягають у підвищенні психологічної культури суспільства, роз'ясненні змісту роботи і завдань психологічної служби, викладанні психологічних дисциплін у навчальних закладах.

Профілактична робота – це систематична робота, яка спрямована на створення сприятливих умов для розвитку особистості і попередження відхилень у цьому розвитку, збереження психологічного і психічного здоров'я.

Формами реалізації цих видів роботи практичного психолога є психологічні лекції для батьків, учнів, педагогів, заняття з психології з використанням активних форм навчання, психологічні акції, соціально-психологічні тренінги різного профілю, «телефон довіри» тощо.

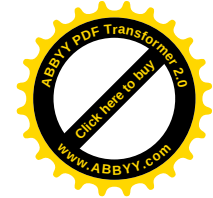
Під час практики студент повинен підготувати і провести захід з психологічної просвіти. Форми організації заходу довільні. Важливим моментом для будь-якої з них є включення соціально-психологічних знань у цікаві та значущі для групи певного віку чи субкультури форми активності. Це можуть бути тематичні вечори, КВК, зустрічі на зразок «Що? Де? Коли?» або спеціально розроблені сценарії.

Для звіту готується програма проведення заходу, в якій відзначається назва, мета, час, група, форма проведення, література, додається сценарій, аналізуються результати: етапи підготовки, активність учасників, удачі моменти, труднощі, зміни у сценарії.

Схема аналізу заходу з психологічної просвіти

Для поглибленого психологічного аналізу заходу можна визначити наступні важливі аспекти:

1. розвиток якостей, властивостей, процесів чи форм поведінки;
2. врахування вікових особливостей групи під час організації і проведення заходу;



3. врахування психологічних особливостей групи;
4. врахування індивідуальних особливостей членів групи;
5. психологічні особливості фахівця і його діяльності.

1. Розвиток якостей, властивостей, процесів чи форм поведінки.

- 1) Які елементи психіки розвивались? Доведіть.
- 2) Як враховувались специфічні умови розвитку відповідних елементів психіки?
- 3) Яку діяльність здійснювали члени групи під час організації і проведенні заходу?
- 4) Які умови розвитку елементів психіки чи форм поведінки мали місце?

2. Врахування вікових особливостей під час організації і проведення заходу.

- 1) Які вікові особливості вплинули на вибір форм організації і проведення заходу?
- 2) Чи були ефективними обрані форми роботи?

3. Врахування психологічних особливостей групи.

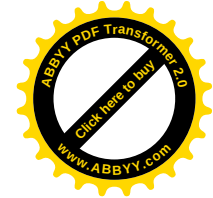
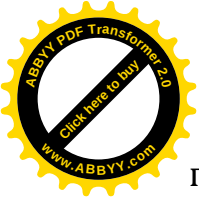
- 1) Наскільки враховувались показники розвитку групи (організаційна, психологічна єдність, цінності) при організації заходу?
- 2) Чи впливали особливості міжособистісних стосунків в групі на проведення заходу?
- 3) Які показники емоційного стану групи і як він враховувався під час заходу?

4. Врахування індивідуальних особливостей членів групи.

- 1) Які індивідуальні особливості членів групи виявились найбільше?
- 2) Які індивідуальні особливості членів групи враховувались і як це здійснювалось?
- 3) Які задачі необхідно поставити для подальшого розвитку особистості членів групи?

5. Психологічні особливості фахівця і його діяльності.

- 1) Які риси характеру фахівця (практиканта) сприяли



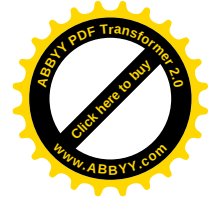
проведенню заходу?

- 2) Які здібності виявлялись під час заходу?
- 3) Чи виявлявся безоціночний підхід щодо учасників заходу?
- 4) Сприяв чи заважав психічний стан фахівця проведенню заходу? Які прийоми використовував він для підвищення ефективності власної діяльності?

Робота з документацією є професійним обов'язком практичного психолога і вимагає певних навичок у спеціаліста. Насамперед до цього відносяться вміння планувати роботу, вести протоколи обстеження, складати звіти.

Студент повинен ознайомитися з усіма видами звітно-статистичної документації практичного психолога і в перші дні скласти індивідуальний план роботи на термін проходження практики за схемою (див. додаток 1). Також практикант заповнює власний журнал щоденного обліку роботи (додаток 1), фіксуючи всі види роботи, кількість годин виконання, кількість учасників.

Велике значення надається правильності оформлення протоколів обстеження. У протоколах фіксуються дані, отримані під час спостереження, обстеження, власні коментарі, а також проводиться кількісна обробка результатів. Для багатьох діагностичних методик готуються стандартні бланки. Збереження протоколів є необхідною умовою накопичення професійного досвіду.



РОЗДІЛ IV

ПСИХОДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ

4.1. Методики психологічної діагностики для дітей раннього та дошкільного віку

Шкала оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років (за методикою Манової-Томової)

Шкала для оцінки психічного розвитку від 1 до 3 років складається з чотирьох поділок для другого року і двох для третього. Кожна поділка включає 6 показників (відповідно до шести сторін психічного розвитку); 4 поділки для другого року – 15, 18, 21, 24 місяці – охоплюють по 3 місяці і кожний показник має величину 1–2 місяця. Для третього року шкала оцінки психічного розвитку побудована з двох поділок, які охоплюють по 6 місяців – 30 місяців, 36 місяців; кожний показник має величину 1 місяць. Шість показників шкали для 1-3 років розподілені так: моторика (М), уміння (У), навички (Н), образотворча діяльність (О), емоційно-соціальний розвиток – (ЕС), мовлення (М).

15 місяців

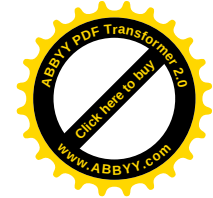
1. М. Ходить сама, але часто падає.
2. У. Ставить п'ять кубиків один на одний.
3. Н. Тримає ложку під час їжі.
4. О. Може тримати олівець і залишає сліди.
5. ЕС. Виконує два завдання за вказівкою дорослого.
6. М. Користується десятьма і більше словами.

18 місяців

1. М. Ходить упевнено, рідко падає.
2. У. Відтворює побачене в діях з іграшками.
3. Н. Пробує їсти самостійно.
4. О. Креслить спонтанно і старанно.
5. ЕС. Хоче все робити сама.
6. М. Пробує зв'язати два слова у речення.

21 місяць

1. М. Робить спроби бігти.



2. У. Кидає м'ячик у коробку (корзинку).
3. Н. Їсть самотійно.
4. О. Креслить у межах аркуша.
5. ЕС. Шукає допомоги в дорослого, коли хтось забирає іграшку.
6. М. Може назвати п'ять зображень на картинці.

24 місяці

1. М. Сходить і спускається східцями, тримаючись за поручні.
2. У. Перегинає надвоє аркуш паперу.
3. Н. Регулює свої фізіологічні потреби – майже не мочить штани.
4. О. Наслідуючи, креслить вертикальні та горизонтальні лінії.
5. ЕС. Вступає у контакт з іншими дітьми.
6. М. Ставить перші запитання.

30 місяців

1. М. Бігає значно краще.
2. У. Розстібає три гудзики.
3. Н. Систематично сповіщає про фізіологічну потребу.
4. О. Креслить криву замкнену лінію.
5. ЕС. Можна впевнити словами відмовитись від чогось.
6. М. Ставить різноманітні запитання.

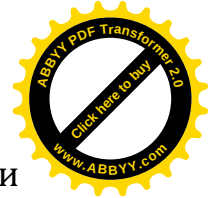
36 місяців

1. М. Сходить і спускається східцями без опори.
2. У. Вставляє п'ять кубиків один в одний.
3. Н. Самостійно роздягається і роззувається.
4. О. Малює кульку, м'ячик, яблуко та ін.
5. ЕС. В іграх відображає навколишнє життя і входить у роль.
6. М. Може зв'язно розказати /переказати/ простий випадок або оповідання.

Використання шкали показників у діагностиці психічного розвитку

Для того щоб дати оцінку психічного розвитку дитини у даний момент через «коефіцієнт розвитку», необхідно встановити точно:

- її календарний вік (КВ);
- вік її психічного розвитку (ВР).



Календарний (хронологічний) вік (КВ) – це реальний вік дитини на момент дослідження. Він визначається різницею між датою народження і датою дослідження.

Психічний вік, або вік розвитку (ВР) становить рівень психічного розвитку. Він визначається здатністю при дослідженні за шкалою залежно від кількості показників, які реалізувала дитина у своєму розвитку для даного вікового мікроперіоду. Вік розвитку рідко збігається з хронологічним віком. Найчастіше він або більший або менший від календарного віку.

Часто трапляється, що один із показників засвоюється дитиною швидше, а інші – повільніше. Це доводить, що у загальному розвитку все це не є нерозривною єдністю, існує відносна самостійність розвитку окремих напрямів. Наприклад, може відбуватися швидкий розвиток моторики, а відставати відносний розвиток мовлення або емоцій. Отже, систематизація показників – норм у наведених шкалах дає можливість визначити, не лише загальний вік розвитку (загальний психічний вік), а й вік розвитку в даний момент кожного з основних напрямків психіки: вік розвитку моторики, емоцій, мовлення та ін.

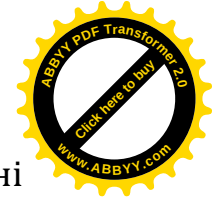
Приклад: календарний вік (КВ) дитини Л. М. 23 місяці. Дані оцінки віку розвитку (ВР) такі:

- моторика – 24-місячний вік;
- уміння руки – 21-місячний вік;
- навички – 21-місячний вік;
- образотворча діяльність – 18-місячний вік;
- емоційно-соціальний розвиток – 18-місячний вік;
- мовлення – 18-місячний вік.

Загальний психічний вік – (ВР) – 20 місяців.

Це свідчить:

1. загальний психічний вік дитини 20 місяців, тобто менший від хронологічного віку на 3 місяці (23 місяці);
2. розвиток рухів випереджає календарний вік (на 1 місяць);
3. вік мовлення, емоційно-соціального розвитку та образотворчої діяльності значно нижчий від хронологічного віку (на 5 місяців).



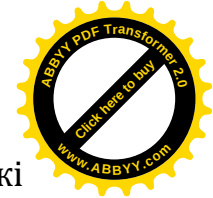
Дані за кожним показником для перегляду при дослідженні занотовуємо у спеціально розграфлені аркуші. Але саме визначення психічного віку (віку розвитку) не може дати задовільну оцінку психічного розвитку. Вона дуже часто визначається на основі безпосереднього оволодіння показниками, і тому одне й те саме числове вираження психічного віку може мати різне значення у двох дітей або в однієї дитини в різні періоди розвитку. Наприклад, дві дитини можуть мати однаковий вік розвитку – 18 місяців, але в одній це буде наслідком розвитку аспектів психіки, а в іншій картина розвитку може бути відмінною:

Таблиця 1

Показники	Дитина А	Дитина Б
Моторика	18 місяців	18 місяців
Уміння	18 місяців	16 місяців
Навички	18 місяців	24 місяців
Образотворча діяльність	18 місяців	18 місяців
Емоційно-соціальний розвиток	18 місяців	16 місяців
Мовлення	18 місяців	16 місяців
Загальний вік розвитку	18 місяців	18 місяців

Загальний рівень (вік розвитку) в обох випадках дорівнює 18 місяцям, але по суті внутрішня будова і співвідношення окремих аспектів розвитку у них різні. У першій дитини розвиток здійснюється послідовно, систематично і гармонійно, у другій існує певна дисгармонія: деякі з основних аспектів (навички) випередили календарний вік, а інші (емоції, мовлення, уміння) відстали від календарного віку.

Психічний вік має велике значення в оцінці та діагностиці, оскільки виявляє рівень розвитку, але його значення є не абсолютним, а відносним. Щоб доповнити неточність і відносність оцінки виявленням психічного віку, співвідносимо два віки – календарний і психічний і через коефіцієнт розвитку визначаємо оцінку. Коефіцієнт розвитку КОР – це число, яке отримуємо від співвідношення психічного і календарного віку. Ним визначається ступінь психічного розвитку.



Коефіцієнт 80 означає, що розвиток цієї дитини – на межі слабого; коефіцієнт 93 означає нормальний, добрий розвиток.

Коефіцієнт розвитку КОР може визначити і коефіцієнт загального психічного розвитку (середньо всіх аспектів), і кожного аспекту розвитку зокрема. Таким чином, картина психічного розвитку при оцінці постає точнішою, оскільки можна бачити рівень і ступінь розвитку в аналізованому і синтезованому вигляді.

Методика непрямої експрес-діагностики рівня психічного розвитку дошкільника(3–6 років) П. А. Мясоїда

Кожна шкала методики включає п'ять рівнів: від найнижчого до найвищого. Кожному з рівнів приписується відповідна оцінка: першому – 1 бал, другому – 2 бали і т.д. У випадку ускладнень оцінювання дозволено користуватися показниками: 0,5; 1,5; 2,5. 3,5; 4,5. Чим частіше експерти користуються граничними показниками, тим більше у них ступінь нечіткості «образу дитини».

Етапи проведення методики і обробки результатів.

1. Провести попередню консультацію з вихователями – експертами для пояснення психологічних понять і термінів.

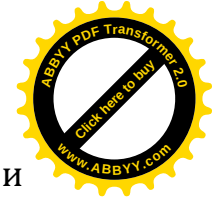
2. Разом з вихователем, оцінити за кожною шкалою показники, вирахувати загальну суму оцінок за шкалами – в результаті отримати абсолютну оцінку (АО).

3. Перевести абсолютну оцінку (АО), у відносну (ВО), враховуючи максимально можливу оцінку, яку дитина певної вікової групи могла б отримати (МО). Для цього використовуємо формулу:

$$ВО = \frac{АО}{МО} \times 100\%$$

Максимально можлива оцінка (МО) дорівнює для
молодшої групи – 36 балів,
для середньої групи – 48 балів,
для старшої групи – 60 балів.

4. Користуючись таблицею 2, перевести відносну оцінку РПР дошкільників в стандартну оцінку (СО). Точка на шкалі вкаже на актуальний рівень психічного розвитку дитини.



5. Заповнити індивідуальну картку обстеження, зробити короткі висновки і надати рекомендації вихователям і батькам для корекції і розвитку психічних процесів дошкільника.

Таблиця 2

Таблиця переведу відносних оцінок РПР дошкільнят в стандартні

Група	Стандартні оцінки								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Молодша	18-31	32-34	35-40	41-54	55-69	70-77	78-94	95-99	100
Середня	43-51	52-56	57-61	62-68	69-77	78-87	88-95	96-99	100
Старша	45-61	62-65	66-71	72-75	76-82	83-89	90-94	95-98	99-100
Рівень	низький			середній			високий		

Вимірювальні шкали РПР дошкільників

1. Відчуття

1. З помилками називає і розрізняє основні кольори спектру.
2. У більшості випадків розрізняє і називає основні кольори спектру.
3. Відрізняє відтінки кольорів спектру, але помиляється, називаючи їх.
4. Відрізняє і називає кольори спектру та їх відтінки.
5. Правильно описує кольорове оточення, використовує свої знання в зображувальній діяльності.

2. Сприймання

1. При сприйманні нового намагається доповнити зорові данні сприйманням на дотик.
2. Сприймаючи нові предмети, не потребує безпосереднього контакту з ним.
3. Будує достатньо повний образ сприймання, але не відрізняє в ньому головне і другорядне.
4. Виокремлює в образах сприймання головне і другорядне.
5. Відтворює означений і диференційований образ світу, повідомляє про результати дорослому.

3. Запам'ятовування

1. Запам'ятовує учбовий матеріал, поданий в наочній формі.



2. Механічно запам'ятовує матеріал, поданий у словесній формі.
3. Запам'ятовує матеріал, визначивши елементи першого плану.
4. Запам'ятовує учбовий матеріал, орієнтуючись в його змісті.
5. Запам'ятовує учбовий матеріал, розуміючи його зміст.

4. Мислення

1. Отримує нові данні практичним способом, без участі мовлення.
2. Розв'язуючи практично пізнавальну задачу, намагається осмислити її умови за допомогою мови.
3. Виконує пізнавальні дії з опорою на мовлення – засіб досягнення результату.
4. Виконує дії на основі попередньо складеного плану.
5. Розв'язує пізнавальну задачу без прямого контакту з предметами, а завдяки мовленню.

5. Уява

1. Грається з предметами, використовуючи їх за призначенням, відтворює їх функції.
2. Під час гри замінює реальні предмети уявними, орієнтуючись на їх схожість.
3. Під час гри замінює реальні предмети уявними, несхожими на них.
4. Ігровим діям передуює етап їх планування, знає, як і в що він буде гратися.
5. Створює нові образи подумки, реалізуючи їх в іграх, малюнках, конструкціях.

6. Увага

1. На незначний час може зосередитись на предметах, які викликають інтерес.
2. Під контролем дорослого виконує учбові дії, які вимагають зосередження.
3. Після багатократного повторення вказівок виконує учбові дії, які вимагають зосередження.
4. За вказівкою дорослого виконує дії учбові дії, які вимагають зосередження.



5. Виконуючи дії, які вимагають зосередження, може відволікатися від сторонніх подразників.

6. Гра.

1. Виконує з іграшками рольові дії.
2. Бере участь в сюжетно-рольових іграх, приймаючи ініціативу інших дітей.
3. Приймає певну роль, яка відрізняється різноманітними ігровими діями.
4. Приймаючи роль відтворює не тільки дії дорослих, а й стосунки між ними.
5. Організовує ігри, слідкує за виконанням правил, є ініціатором покарань за їх порушення.

8. Спілкування

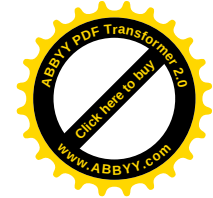
1. Спонукає дорослого і ровесників діяти, просить допомоги.
2. Прагне уваги з боку дорослого, обурюється на зауваження.
3. Наслідує авторитетного дорослого, його слова і дії.
4. Прагне співпереживання і взаєморозуміння з авторитетним дорослим.
5. Виявляє співпереживання і взаємодопомогу у спілкуванні з дітьми.

9. Мовлення.

1. Позначає словами предмети і явища, що оточують.
2. Володіє елементарним зв'язним мовленням, яке не виходить за межі ситуації.
3. Мовлення виходить за межі безпосередньої ситуації, описує відсутні об'єкти.
4. Мовлення стає засобом планування і виконання ігрових і практичних дій.
5. Володіє розгорнутим мовленням, здатен передати інформацію непов'язану з ситуацією.

10. Емоції

1. Виявляє нестійку емоційну реакцію на ситуацію, яка безпосередньо його стосується.
2. Виявляє співчуття персонажам казок, мультиків.



3. Виявляє співчуття реальним людям.
4. Виявляє симпатію і антипатію до ровесників і дорослих.
5. Емоційно оцінює ситуації, які безпосередньо його не стосуються.

11. Самостійність

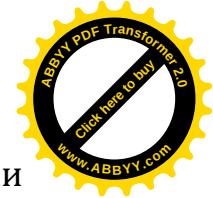
1. Має гігієнічні навички, одягається без допомоги дорослого.
2. Без нагадувань правильно діє у звичних ситуаціях.
3. Після роз'яснень дорослого виконує доручення, які вимагають самостійності.
4. Самостійно використовує вивчені способи поведінки в нових ситуаціях.
5. Користується довірою дорослого, виявляє самостійність в різноманітних ситуаціях.

12. Саморегуляція

1. Діє під впливом ситуативних емоцій.
2. В присутності авторитетного дорослого стримує свої безпосередні бажання.
3. Діє, наслідуючи авторитетного дорослого, навіть у його відсутності.
4. Може стримувати свої безпосередні бажання, імпульсивні дії.
5. В ситуації вибору надає перевагу тим діям, які відповідають вимогам дорослого.

Виявлення групи адаптованості дітей ясельних груп до умов дитячого садка

1. Настрій дитини (бадьорий, спокійний, дратівливий, пригнічений, несталий):
 - бадьорий – позитивно ставиться до навколишнього, реакції емоційно забарвлені, часто усміхається, сміється, охоче контактує з іншими;
 - спокійний – позитивно ставиться до навколишнього, на ініціативу відповідає, але сама не виявляє її, позитивні емоції проявляються меншою мірою;



- дратівливий, збуджений – спостерігаються афектні спалахи збудження, вередування, плач, часто виникають конфлікти з іншими;
- пригнічений – спостерігаються в'ялість, бездіяльність, пасивність, замкнутість, сум, тихий і довгий плач;
- несталий – швидко переходить від одного настрою до іншого, може бути веселою, сміятися й одразу ж плакати, часто конфліктує, буває замкнутою.

2. Сон (засинання: характер сну, тривалість):

- засинання – швидке, повільне (більше 10-15 хв.), спокійне, неспокійне, з додатковими впливами,

- характер сну – глибокий, неглибокий, спокійний, неспокійний,
- тривалість сну – короткий, тривалий, відповідно віку.

3. Апетит: хороший, поганий, вибіркове ставлення до їжі.

4. Поведінка під час неспання (активна, малоактивна, пасивна):

- активна – дитина зайнята діяльністю,
- малоактивна – не завжди зайнята, активна діяльність змінюється періодами бездіяльності,
- пасивна – переважає бездіяльність.

5. Комунікабельність (висока, середня, низька):

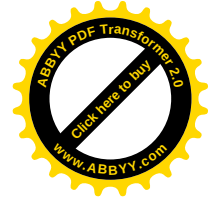
- висока – дитина здійснює ініціативні дії щодо дорослих, інших дітей, вирішує конфліктні ситуації справедливо, самостійно, у разі потреби звертається за допомогою дорослих, може правильно оцінити свою поведінку;

• середня – сама не виявляє ініціативи, але відповідає на ініціативні дії з боку інших, у разі конфлікту звертається за допомогою дорослих, правильно оцінює свою поведінку;

• низька – на ініціативні дії не відповідає і сама не виявляє ініціативи, конфлікти реагує сльозами, криком, не може оцінити поведінку свою та інших.

Так само узагальнюються висновки спостережень щодо рівня розвитку мовлення дитини (відповідно віку): високий, середній, низький.

Групи адаптованості дитини (I, II чи III) визначається за рівнем вияву складових адаптованості. Чим більше показників високого рівня – III група, посередня – II група, I – це мало адаптовані.



Графічна методика «кактус» (М.О. Панфілової)

Методика «Кактус» призначена для роботи з дитиною старше 3-х років. З її допомогою можна встановити особливості емоційної сфери дитини, наявність агресивності та її спрямованість. Обладнанням є білий аркуш паперу формату А4 і простий олівець. Можливим є використання олівців восьми «люшерівських» кольорів, у цьому випадку інтерпретація здійснюється з врахуванням показників тесту М. Люшера.

Інструкція: «На аркуші білого паперу намалюй кактус, яким ти його собі уявляєш».

Питання і додаткові пояснення не припускаються.

Під час обробки результатів до увагу беруться дані, властиві всім графічним методикам: розташування у просторі і розмір малюнка, характеристика ліній, тиск на олівець. Крім того враховуються показники специфічні саме для даної методики: характеристика «образу кактуса», (дикий, домашній, примітивний, детально промальований і т.п.) та характеристика голок (розмір, розташування, кількість).

В малюнках також виявляються наступні властивості обстежуваних:

Агресія – наявність голок. Довгі, розташовані близько одна від одної, дуже стирчать – вказують на високий рівень агресії.

Імпульсивність – лінії перериваються, сильний тиск на олівець.

Егоцентризм, прагнення до лідерства – великий розмір малюнку в центрі аркуша.

Невпевненість в собі, залежність – маленький малюнок, розташований знизу аркуша.

Демонстративність, відкритість – наявність відростків, що виступають, химерність форми.

Скритність, обережність – розташування зігачів по контуру або усередині кактусу.

Оптимізм – використання яскравих кольорів, «радісні» кактуси.



Тривога – використання темних кольорів (варіант з кольоровими олівцями), домінування внутрішнього штрихування лініями, що перериваються.

Жіночність – наявність прикрас, квітів, м'яких ліній і форм.

Екстравертованість – присутність на малюнку інших кактусів або квітів.

Інтровертованість – на малюнку зображено один кактус.

Прагнення домашнього захисту, наявність почуття сімейної спільності – зображення горщика для квітів, малюнок домашньої рослини.

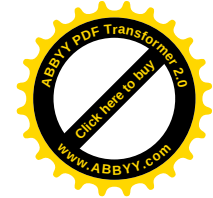
Відсутність прагнення домашнього захисту, наявність почуття самотності дикорослі кактуси, рослини, що ростуть в пустелі.

Після завершення малювання необхідно поставити питання обстежуваному, відповіді на які допоможуть інтерпретувати зображення:

1. Цей кактус домашній чи дикий?
2. Цей кактус дуже колеться? Його можна торкнутися?
3. Кактусу подобається, коли за ним доглядають, поливають, вносять добрива.
4. Кактус росте один чи поряд з якоюсь рослиною по сусідству? Якщо росте з сусідом, то що це за рослина?
5. Коли кактус підросте, як він зміниться (голки, розмір, відростки)?

Необхідно враховувати, що крім зображувальних навичок, дитячих стереотипів, вікових особливостей на образ малюнку може вплинути ситуація, наприклад, наявність кактуса певної форми вдома, книжка про кактуси і пустелі, яку нещодавно прочитали.

Ця методика є ефективною в комплексі з основними класичними методами.



4.2. Методики психологічної діагностики в молодшому шкільному віці

Методики діагностики пізнавальних процесів

Визначення стійкості уваги

Обладнання: коректурні таблиці Б. Бурдона або В. Анфімова, секундомір.

Методика проведення.

1. Психолог роздає дітям по одній таблиці Б. Бурдона та пропонує після команди «Почали» переглядати рядки букв та викреслювати (вертикальною рисою) літери К та З. Психолог попереджує, що через кожну хвилину буде зупинка, коли треба буде відмітити літеру, на якій зупинилася дитина (наприклад, поставити «пташку»). Дослідження триває 4 хвилини.

Обробка результатів. Психолог підраховує показники стійкості уваги за формулою:

$$Q = \frac{S^2}{m}, \text{ де}$$

Q – стійкість уваги, S – кількість рядків, які переглянула дитина, m – кількість помилок.

Якщо результат дорівнює 0 – 6 стенів, то низький рівень:

7 – 12 стенів – середній рівень;

13 – 19 стенів – високий рівень.

Для порівняльного аналізу результатів психодіагностики уваги Є. Рогов подає («Настольная книга практического психолога в образовании») таблиці стандартизації властивостей уваги молодшого школяра.

Таблиця 3

Стени	Стійкість уваги	Переключення уваги	Обсяг уваги
19	понад 50	понад 217	менше 115
18	–	–	–
17	48 – 49	214 – 217	115 – 125
16	46 – 47	211 – 213	126 – 135
15	44 – 45	208 – 210	136 – 145
14	39 – 43	205 – 207	146 – 155
13	36 – 38	201 – 204	156 – 165
12	34 – 35	195 – 200	166 – 175
11	31 – 33	189 – 194	176 – 195
10	28 – 30	182 – 188	196 – 215
9	25 – 27	172 – 181	216 – 235

8	23 – 24	158 – 171	236 – 265
7	20 – 22	149 – 157	266 – 295
6	16 – 19	142 – 148	296 – 335
5	14 – 15	132 – 141	336 – 375
4	12 – 13	122 – 131	376 – 405
3	9 – 11	114 – 121	406 – 455
2	–	110 – 113	–
1	–	–	–
0	менше 9	менше 110	більше 455

2. Методика «Коректурні проби» за В. Анфімовим (2000 знаків у 50 рядках) триває 10 хв., проводиться без зупинок.

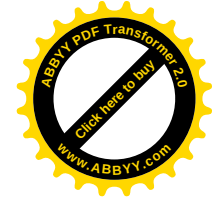
Обробка результатів. Підраховується кількість знаків, які переглянув обстежуваний (продуктивність його уваги), кількість правильно викреслених літер (m), кількість літер, які необхідно було викреслити (n), точність виконання завдання у % за формулою:

$$K = \frac{m}{n} 100\%.$$

Усі величини переводяться в бали за таблицею стійкості уваги.

Таблиця 4

Продуктивність (В)		Точність (С)	
Знаки	Бал	%	Бал
менше 1010	1	менше 70	1
1011 – 1175	3	70 – 71	2
1176 – 1340	5	72 – 73	3
1341 – 1505	7	74	4
1506 – 1670	9	75 – 76	5
1671 – 1835	10	77	6
1836 – 2000	11	78 – 79	7
2001 – 2165	12	80	8
2166 – 2330	13	81	9
2331 – 2495	14	82 – 83	10
2496 – 2660	15	84	11
2661 – 2825	16	85	12
2826 – 2990	17	86 – 87	13
2991 – 3155	18	88	14
3156 – 3320	19	89 – 90	15
3321 – 3485	20	91	16
3486 – 3650	21	92	17
3651 – 3815	22	93 – 94	18
3816 – 3980	23	95	19
3981 – 4145	24	96	20
4146 – 4310	25	97 – 98	21
понад 4310	26	понад 98	22
1 – 11 б. – низький рівень		1 – 7 б. – низький рівень	
12 – 18 б. – середній рівень		8 – 14 б. – середній рівень	
19 – 26 б. – високий рівень		15 – 22 б. – високий рівень	



Визначення обсягу уваги

Обладнання: «Чорно-білі таблиці Шульте–Горбова» (4 примірники), секундомір.

Методика проведення. Дитині пропонується відшукати та показати на таблиці числа від 1 до 25 у порядку зростання. Фіксується час виконання завдання за кожною таблицею. За результатом виконання всіх таблиць будується крива стійкості уваги на кожному етапі дослідження.

Обробка результатів. Загальна норма часу на виконання однієї таблиці для дітей 6-7 років – 1 – 1,5 хв, для дітей 9 – 10 років – 45 с – 1 хв.

Визначення розподілу та переключення уваги

Обладнання: бланк методики Р. Немова, секундомір.

Методика проведення. Психолог ознайомлює дітей із бланками методики, де розташовані різні геометричні фігури (квадрати, трикутники, кола, ромби).

Дається інструкція: ставити у квадратах знак «+» («плюс»), у трикутниках – «крапку», у ромбах – «ризку», у колі – «v» («пташку»). Дослід триває 2 хв.

Обробка результатів. Підраховується загальний показник розподілу та переключення уваги за формулою:

$$S = \frac{0,5N - 2,8n}{120}$$

S – показник розподілу та переключення уваги;

N – кількість фігур, які переглянула дитина;

n – кількість помилок.

Оцінюється рівень за шкалою:

високий рівень – $0,75 < S < 1,0$;

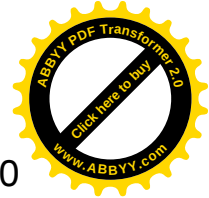
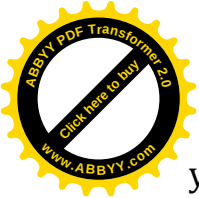
середній рівень – $0,5 < S < 0,75$;

низький рівень – $S < 0,5$.

Визначення точності уваги та працездатності / втомленості

Обладнання: бланк методики Є. Крепеліна, секундомір.

Методика проведення. Учням пропонується додавати пари однозначних чисел, надрукованих одне під одним, та знизу записувати результат додавання. Працювати треба швидко та



уникати помилок. Час на виконання завдання – 5 хв. Через кожні 30 секунд надається сигнал «Зупинка! Починайте з наступного рядка».

Обробка результатів. Підраховується коефіцієнт працездатності за формулою: $K = S2/S1$ – відношення суми додавань, що правильно виконані, останніх чотирьох рядків ($S2$) до суми додавань, що правильно виконані, перших чотирьох рядків ($S1$). Якщо відношення наближається до 1, то втоми практично немає, працездатність висока: 0 – 0,33 – низький рівень; 0,34 – 0,66 – середній рівень; 0,67 – 1,0 – високий рівень працездатності.

Визначення переключення уваги

Обладнання: коректурні таблиці за В. Анфімовим або «Чорно-червона таблиця Шульте–Горбова».

Методика проведення. 1. Дитина повинна викреслювати у першому та другому рядках коректурної таблиці В. Анфімова літери К та Р, а у третьому рядку – О та І упродовж 6 – 8 хв.

Обробка результатів. Результати обчислюються за формулою:

$$C = \frac{A}{B} * 100\%$$

А – кількість неправильно оброблених рядків;

В – кількість оброблених рядків;

С = 80 – 100% – низький рівень переключення уваги;

С = 40 – 80% – середній рівень переключення уваги;

С = 1 – 40% – високий рівень переключення уваги.

2. Методика «Чорно-червона таблиця Шульте – Горбова» також діагностує рівень переключення уваги в молодшого школяра.

Етапи проведення:

1) чорні числа від 1 до 5, червоні – від 24 до 20;

2) чорні числа від 6 до 10, червоні – від 19 до 15;

3) чорні числа від 11 до 15, червоні – від 1 до 10;

4) чорні числа від 16 до 20, червоні – від 9 до 5;

5) чорні числа від 21 до 25, червоні – від 4 до 1.

Обробка результатів. Показник переключення уваги $A = T - C$, де Т та С – бальні оцінки часу та кількості помилок, які підраховуються за таблицею.

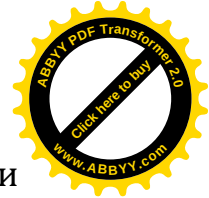
Таблиця 5

Етапи									
1		2		3		4		5	
Час	Бали	Час	Бали	Час	Бали	Час	Бали	Час	Бали
< 16	44	< 29	44	< 32	44	< 28	45	< 30	44
16 – 21	43	29 – 34	43	32 – 40	43	28 – 34	44	30 – 34	43
22 – 26	42	35 – 39	42	41 – 49	42	35 – 39	43	35 – 38	42
27 – 30	41	40 – 44	41	50 – 56	41	40 – 45	42	39 – 42	41
31 – 35	40	45 – 49	40	57 – 64	40	46 – 50	41	43 – 46	40
36 – 40	39	50 – 54	39	65 – 76	39	51 – 56	40	47 – 50	39
41 – 45	38	55 – 59	38	77 – 84	38	57 – 62	39	51 – 54	38
46 – 50	37	60 – 64	37	85 – 92	37	63 – 67	38	55 – 58	37
51 – 54	36	65 – 69	36	93 – 100	36	68 – 73	37	59 – 62	36
55 – 59	35	70 – 74	35	101 – 108	35	74 – 78	36	63 – 66	35
60 – 64	34	75 – 79	34	109 – 116	34	79 – 84	35	67 – 70	34
65 – 69	33	80 – 84	33	117 – 124	33	85 – 90	34	71 – 74	33
70 – 74	32	85 – 89	32	125 – 132	32	91 – 95	33	75 – 78	32
75 – 78	31	90 – 94	31	133 – 140	31	96 – 101	32	79 – 82	31
79 – 83	30	95 – 99	30	141 – 148	30	102 – 106	31	83 – 86	30
84 – 88	29	100 – 104	29	149 – 156	29	107 – 112	30	87 – 90	29
89 – 93	28	105 – 109	28	157 – 164	28	113 – 118	29	91 – 94	28
94 – 98	27	110 – 114	27	165 – 172	27	119 – 123	28	95 – 98	27
99 – 102	26	115 – 119	26	173 – 180	26	124 – 129	27	99 – 102	26
103 – 107	25	120 – 124	25	181 – 188	25	130 – 134	26	103 – 106	25
108 – 112	24	125 – 129	24	189 – 196	24	135 – 140	25	107 – 110	24
113 – 117	23	130 – 134	23	> 196	23	141 – 146	24	111 – 114	23
> 117	22	135 – 139	22	–	22	147 – 151	23	115 – 118	22
–	–	> 139	21	–	–	> 151	22	119 – 122	21
–	–	–	–	–	–	–	–	> 122	20

Помилки підраховуються за таблицею помилок за 5 етапами:

Таблиця 6

Етапи	Кількість помилок	Бали за помилки (С)		
		Колір	Числа	Порядок
1	1	2	2	4
	2	4	6	8
	3	6		
2	1	1,5	1,5	4,5
	2	3	3	6
	3	4,5	4,5	
	4	7,5	7,5	
3	1	1	1	1
	2	2	2	4
	3	3	3	6
	4 – 5	6		
4	1	2	1,5	2
	2	5	3	
	3	8	8	
5	1	2	1,5	2
	2	5	3	
	3	8	8	



Для порівняння з показниками інших властивостей уваги школяра, таких, як переключення уваги та обсяг уваги бальні оцінки продуктивності і точності уваги утворюють інтегральний показник: $A = B + C$, де B і C – бальні оцінки продуктивності і точності уваги за таблицею.

Якщо $A = 33 - 45$ балів – високий рівень переключення уваги;

$A = 16 - 32$ бали – середній рівень переключення уваги;

$A = 4 - 17$ балів – низький рівень переключення уваги.

Пам'ять

Для експериментального дослідження властивостей пам'яті в молодшого школяра використовуються такі методики:

1) з метою дослідження короткочасної пам'яті – «Запам'ятовування 12 слів та 9 геометричних фігур», «Запам'ятай двозначні числа»;

2) з метою дослідження обсягу слухової, зорової, рухової пам'яті – «Механічне запам'ятовування 10 слів», «10 пар слів, пов'язаних за змістом»;

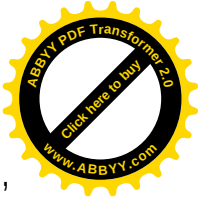
3) з метою дослідження асоціативного мовно-зорового запам'ятовування – «Піктограми»;

4) з метою дослідження опосередкованого запам'ятовування – «15 слів та 24 картки».

Визначення опосередкованого запам'ятовування для дітей 8–12 років

Обладнання: набір з 15 слів та 24 кольорових карток із предметами.

Методика проведення. Психолог дає інструкцію: «Зараз я читатиму слова, а ти, щоб краще запам'ятати слово, відбереш з карток такий малюнок, який допоможе тобі пригадати потім слово». На вибір картки дається 30 с. Після читання всіх слів слід виконати якусь іншу вправу на 15 хв. Після цього дитині пропонують пригадати слова, показуючи ті картки, які вона відібрала. Кількість правильно відтворених слів свідчить про розвиток у молодшого школяра логічних зв'язків у процесі запам'ятовування.



Слова для запам'ятовування: дощ, відповідь, горе, сила, театр, суперечка, гра, ранок, загін, зустріч, праця, сусід, свято, вибори, пожежа.

Картки з малюнками: стілець, телефон, зошит, лампа, олівець, квітка, капелюх, дерево, картина, літак, будинок, дзеркало, трамвай, стіл, ключ, м'яч, кінь, умивальник, пір'я, сокира, поливальниця, граблі, лопата, склянка.

Оцінювання результатів. **Високий** результат – дитина правильно пригадує всі слова; легко зіставляє наочний та словесний образи. **Середній** результат – дитина має труднощі у підборі асоціацій до більш абстрактних слів (наприклад, праця, горе, вибори тощо), відтворює не всі слова. **Низький** результат – дитина пригадує менше ніж 10 слів, деякі слова та наочні образи не збігаються.

Визначення слухової, зорової, моторно – слухової пам'яті

Обладнання: набір з 10 слів.

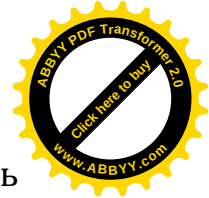
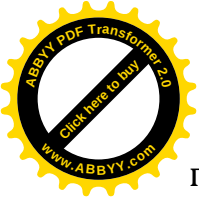
Методика проведення. 1. Учням зачитують 10 слів (літак, лампа, яблуко, олівець, грім, качка, млин, папуга, листок, обруч). Після цього вони відтворюють ті слова, які запам'ятали. 6 правильно відтворених слів свідчать про добре розвинену слухову короткочасну пам'ять.

2. Учням пропонується сприймати очима написані на дошці слова (тур, поле, море, казка, камінь, коса, дзвоник, кущі, кора, сарай). Потім школярі відтворюють ті слова, які запам'ятали. 6 відтворених слів свідчать про задовільний розвиток зорової пам'яті.

3. Психолог читає рядок слів (тіло, пісок, книжка, лампа, собака, загадка, куля, балкон, гілка, невід) та пропонує дітям прописувати слова в повітрі (моторно-слухове сприймання). Сприйняті таким чином слова потім відтворюються дітьми на папері.

4. Можна до другого етапу дослідження додати промовляння дітьми слів пошепки.

Оцінювання результатів. За нормою діти запам'ятовують з першого разу 4 – 5 слів, а всі 10 слів – у середньому через 3–5 повторень. Нормальним є «ефект краю» (діти перший раз відтворюють краще перші та останні слова), а також зростання відтворених слів з кожним



повторенням (зворотне явище свідчить про швидку виснаженість пам'яті дитини за рахунок порушення її діяльності).

Визначення запам'ятовування двозначних чисел

Обладнання: рядок чисел.

Методика проведення. 1. Психолог дає інструкцію: «Зараз я зачитаю вам 12 двозначних чисел. Ви повинні уважно слухати та запам'ятовувати їх. Коли я скажу, треба буде записати ці числа, незважаючи на порядок читання». Числа зачитуються за 30 с. Набір чисел: 16, 23, 17, 92, 78, 36, 32, 59, 53, 14, 89, 64.

2. Психолог дає інструкцію: «На плакаті написані 12 пар чисел (плакат демонструється 30 с). Подивіться на ці числа уважно. Коли я сховаю плакат, ви запишете ті пари чисел, які запам'ятали».

Оцінювання результатів. Відтворення семи чисел на першому етапі дослідження свідчить про гарну механічну слухову пам'ять. Правильно відтворені 8 – 9 пар чисел на другому етапі дослідження свідчать про належний рівень зорової механічної пам'яті.

Визначення запам'ятовування слів та геометричних фігур

Обладнання: набір із 12 слів на картках та 9 геометричних фігур.

Методика проведення. Психолог дає інструкцію обстежуваному: «Я показуватиму одну за одною геометричні фігури (слова). Необхідно запам'ятати їх та за моєю командою намалювати (записати) їх. Виконувати завдання треба швидко та без помилок». Час на подання одного елемента – 2 с, перерва між поданнями – 1 с. Психолог фіксує час відтворення (T), кількість правильно відтворених елементів (c), кількість пропущених елементів (n) та кількість помилок (m).

Оцінювання результатів. Визначається основний показник продуктивності пам'яті (окремо на відтворення слів та геометричних

образів):

$$T = \frac{c - m}{c + n} * 100 \%$$

На час (у секундах) дається поправка в балах за таблицею:

Таблиця 7

Геометричні фігури		Слова	
Час (у секундах)	Поправка (в балах)	Час (у секундах)	Поправка (в балах)
менше 5	+1	менше 4	+1
5 – 25	0	4 – 13	0
26 – 35	-1	14 – 17	-1
понад 36	-2	понад 17	-2

Визначається показник короткочасної пам'яті (А), який поєднує показник продуктивності пам'яті (В) та час відтворення з урахуванням поправки (Т) за формулою: $A = B + T$.

A1 – показник короткочасної пам'яті на слова (вербальна пам'ять).

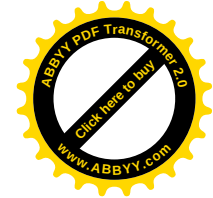
A2 – показник пам'яті на геометричні образи (образна пам'ять).

Для зіставлення показників образної та вербально-логічної пам'яті здійснюється переведення у стандартні бали за таблицею:

Таблиця 8

Стени	Образна пам'ять (A2)	Вербально-логічна пам'ять (A1)
19	більше 100	більше 86
18	–	79 – 86
17	98 – 100	74 – 78
16	94 – 97	69 – 73
15	90 – 93	65 – 68
14	87 – 89	60 – 64
13	82 – 86	56 – 59
12	76 – 81	51 – 55
11	73 – 75	47 – 50
10	68 – 72	42 – 46
9	63 – 67	38 – 41
8	59 – 62	33 – 37
7	54 – 58	29 – 32
6	50 – 53	23 – 28
5	46 – 49	20 – 22
4	40 – 45	12 – 19
3	36 – 39	11
2	31 – 35	7 – 10
1	26 – 30	2 – 6
0	менше 26	менше 2

0 – 7 стенив – низький рівень; 8 – 14 стенив – середній рівень; 15 – 19 стенив – високий рівень.



Визначення запам'ятовування образів

Обладнання: таблиця з 16 образами.

Методика проведення. Психолог дає інструкцію: «Вам буде запропоновано таблицю з образами (наводиться приклад). Завдання – за 20 с запам'ятати якомога більше образів. Через 20 с я таблицю приберу, а ви повинні за 1 хв намалювати чи описати словами ті образи, які запам'ятали».

Оцінювання результатів. Норма: 6 та більше правильних відповідей; 6 – 9 відповідей – великий обсяг пам'яті; 3 – 5 відповідей – середній; 0 – 2 відповідей – низький (малий).

Мислення

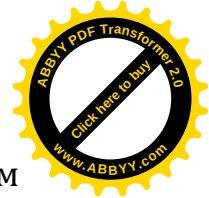
Для експериментального дослідження властивостей мислення молодшого школяра використовуються такі методики:

- 1) з метою дослідження вербально-логічного мислення – «Виключення слів»;
- 2) з метою дослідження образного мислення – «Виключення предметів»;
- 3) з метою дослідження осмислення та розуміння – «Картки-малюнки»;
- 4) з метою дослідження процесів узагальнення та відволікання – «Картки-малюнки»;
- 5) з метою дослідження рівня аналізу та синтезу, рівня операції порівняння – методики Д. Завалишиної, методика швидкості проходження розумового процесу;
- 6) з метою дослідження рівня творчості мислення – тест «Вивчення гнучкості побудови графічного образу»; окремі субтести тестів інтелекту Р. Амтхауера, Дж. Равена, Д. Векслера; тести Е. Торренса.

Визначення процесів узагальнення

Обладнання: картки-малюнки, секундомір.

Методика проведення. Учні відбирають серед малюнків ті, що мають спільні ознаки, тобто чимось подібні між собою, і ті, які випадають з цієї групи внаслідок того, що в них відсутня загальна ознака.



Після того як учень виконає завдання, психолог запитує: «Чим подібні обрані малюнки?», «Як можна назвати їх одним словом?».

Оцінювання результатів. Результати підлягають якісному аналізу. Відповіді учня записуються та аналізуються (наприклад, за якими ознаками були згруповані предмети, скільки часу витратив учень для вирішення цього завдання, які завдання виявилися важкими).

Визначення інтегрального показника вербально-логічного мислення

Обладнання: набір слів і бланк методики «Виключення слів», секундомір.

Методика проведення. Обстежуваному дається інструкція: «Я пропоную вам із чотирьох наведених слів визначити три, які є однорідними поняттями, та викреслити четверте, яке не підходить до цих однорідних понять. Виконуйте завдання швидко».

Оцінювання результатів. Оцінювання проводиться згідно з ключем (за кожну правильну відповідь – 2 бали) та з урахуванням часу на відповідь (Т – менше 250 с = 0 балів, 250 – 330 с = -3 бали, понад 330 с = -6 балів).

Визначається інтегральний показник вербально-логічного мислення за формулою: $A = B + T$, де В – продуктивність (кількість правильно виконаних рядків), Т – бали за час виконання.

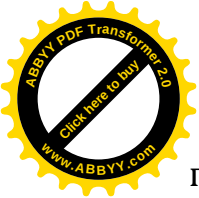
30 – 20 балів – високий рівень узагальнення;

19 – 9 балів – середній рівень узагальнення, не завжди розподіл відбувається за суттєвими ознаками;

8 і менше – здатність до узагальнення розвинута слабо.

Методика дуже чутлива до порушень операційної сторони мислення – зниження рівня узагальнення та пошкодження процесу узагальнення.

Під час захворювання шизофренією узагальнення відбувається за несуттєвими ознаками: узагальнення слів не за загальними, а за ситуаційними ознаками (наприклад, з набору – лист, кора, дерево, брунька – відкидається «лист», бо «нині зима і немає листя») та за



парадоксальними ознаками (наприклад, з набору – гніздо, нора, мурашник, курник – відкидається «гніздо», бо «воно на дереві, а останні – на землі»).

Визначення інтегрального показника образного мислення

Обладнання: набір карток із предметами з методики «Виключення предметів», бланк, секундомір.

Методика проведення. Обстежуваному дається така інструкція: «На зображених предметах є дещо спільне, що можна назвати одним словом, тобто узагальнити, а один предмет суттєво відрізняється від трьох інших. Знайдіть цей предмет та зробіть відповідну позначку на бланку для відповідей».

Оцінювання результатів. Оцінюється виконання кожної таблиці окремо за таблицею оцінки часу і точності виконання завдання:

Таблиця 9

Таблиця	Номер	Точність	Час (с)	Час у балах (Т)
1	1	9	менше 6	+1
	2	1	6 – 60	0
	3	1	60 – 120	-1
	4	5	понад 120	-2
2	1	1	менше 3	+1
	2	1	3 – 40	0
	3	5	40 – 60	-1
	4	9	понад 60	-2
3	1	1	менше 3	+1
	2	9	3 – 40	0
	3	1	40 – 60	-1
	4	5	понад 60	-2
4	1	1	менше 3	+1
	2	9	3 – 40	0
	3	1	40 – 60	-1
	4	5	понад 60	-2
5	1	1	менше 3	+1
	2	9	3 – 40	0
	3	1	40 – 60	-1
	4	-	понад 60	-2

Визначається інтегральний показник образного мислення за формулою: $A = B + T$ для кожної серії окремо.

Підраховується також загальний показник образного мислення як сума всіх п'яти серій.



Таблиця 10

Шкальні показники, стени	Образне мислення	Вербально-логічне мислення
19	50	30
18	–	–
17	50 – 48	28 – 29
16	48 – 49	–
15	45 – 47	28
14	41 – 44	26 – 27
13	38 – 40	–
12	36 – 37	23 – 25
11	33 – 35	21 – 22
10	30 – 32	19 – 20
9	26 – 29	17 – 18
8	23 – 25	15 – 16
7	20 – 22	–
6	17 – 19	12 – 14
5	14 – 16	7 – 11
4	12 – 13	5 – 6
3	8 – 11	–
2	5 – 7	4
1	2 – 4	–
0	0 – 2	3

Показники цього та попереднього дослідження можна звести у спеціальну таблицю однорідних шкальних показників, що може бути використана під час побудови графіків обстеження всієї групи обстежуваних.

0 – 7 стенів – низький рівень; 8 – 14 стенів – середній рівень; 15 – 19 стенів – високий рівень.

Визначення осмислення та розуміння

Обладнання: картинки-малюнки Х. Бідструпа, секундомір.

Методика проведення. Обстежуваному пропонується скласти розповідь за картинками, в якій події розгортатимуться послідовно. Фіксується час виконання завдання.

Оцінювання результатів. Оцінюється логічність тлумачення сюжетів, швидкість виконання завдання (норма молодшого школяра – 75 с на встановлення послідовності подій у сюжетах на 6 – 8 картках).

Визначення процесів узагальнення та відволікання

Обладнання: картинки.

Методика проведення. Учні пропонується розглянути картинки та відповісти на запитання: «Що тут неправильно?», «Чого не вистачає?».

Оцінювання результатів. Якщо обстежуваний самостійно виконує завдання, то це вважається найкращим результатом. Кількісно можна оцінити кожен правильну відповідь у 1 бал (10 карток – 100%; результат вищий 70% – високий).

Для діагностики окремих властивостей мислення використовуються субтести дитячого тесту інтелекту Д. Векслера у модифікації Ю. Гільбуха.

Методика дослідження мотивації до навчання у старших дошкільників і першокласників

Інструкція

Зараз я прочитаю тобі розповідь.



Хлопчики (дівчата) розмовляли про школу. Перший хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що мене мама змушує. Якби не мама, я б до школи не ходив».

На стіл перед дитиною викладається картка з малюнком №

1: жіноча фігура з указівним жестом: перед нею фігура дитини з портфелем у руках (зовнішній мотив).



Другий хлопчик (дівчинка) сказав (-ла): «Я ходжу до школи тому, що мені подобається робити уроки. Навіть якби школи не було, я б однаково вчився (-лася)».

Викладається картка з малюнком № 2: фігура дитини, яка сидить за партою

(навчальний мотив).



Третій хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що там весело й багато дітей, з якими можна пограти».

Викладається картка з малюнком № 3: фігурки двох дітей, які грають у м'яч (ігровий мотив).



Четвертий хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що хочу бути великим. Коли я у школі, я почуваю себе дорослим, а до школи я був маленьким».

Викладається картка з малюнком № 4: дві фігурки, зображені спиною один до одної: у тієї, що вище, у руках портфель, у тієї, що нижче, іграшковий автомобіль (позиційний мотив).



П'ятий хлопчик (дівчинка) сказав (-ла): «Я ходжу до школи тому, що потрібно вчитися. Без навчання ніякої справи не зробиш, а вивчишся – і можеш стати, ким захочеш».

Викладається картка з малюнком № 5: фігурка з портфелем у руках прямує до будинку (соціальний мотив).



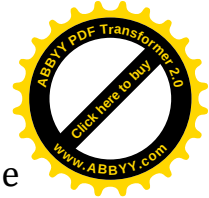
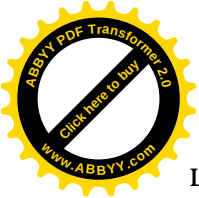
Шостий хлопчик сказав: «Я ходжу до школи тому, що одержую там п'ятірки».

Викладається картка з малюнком № 6: фігурка дитини, яка тримає в руках розкритий зошит (оцінка).

Після прочитаної розповіді ставляться запитання:

- На твою думку, хто з них правий? Чому? – Вибір І.
- З ким із них ти хотів би разом грати? Чому? – Вибір ІІ.
- З ким із них ти хотів би разом учитися? Чому? – Вибір ІІІ.

Діти послідовно здійснюють три вибори. Якщо зміст недостатньо простежується у відповіді дитини, поставити контрольне запитання: «А що цей хлопчик сказав?», щоб бути впевненим у тому,



що дитина зробила свій вибір, виходячи саме зі змісту розповіді, а не випадково вказала на одну з шести картинок.

Обробка даних дослідження. Відповіді (вибір певної картинки) заносяться до загальної таблиці і потім оцінюються експериментатором.

Мотиви № Вибір	1	2	3	4	5	6
I вибір	+		+		+	+
II вибір		+	+		+	+
III вибір	+	+	+			+
Контрольний вибір	+	+	+			+

I вибір – зовнішній мотив – 0 б.;

II вибір – навчальний мотив – 5 б.;

III вибір – ігровий мотив – 1 б.;

IV вибір – позиційний мотив – 3 б.;

V вибір – соціальний мотив – 4 б.;

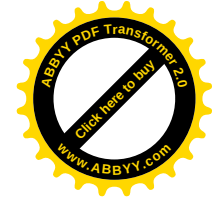
VI вибір – оцінка – 2 б.

Контрольний вибір додає до загальної суми кількість балів відповідного вибору.

Домінуюча мотивація до навчання діагностується за найбільшою кількістю балів. Разом з тим дитина може керуватися й іншими мотивами. Про несформованість мотивації до навчання свідчить відсутність переваг, тобто різні підходи у всіх ситуаціях.

Анкета для оцінювання рівня шкільної мотивації та адаптації Н. Г. Лусканової

Для скринінгової оцінки рівня шкільної мотивації Н. Г. Лусканова пропонує також спеціальну анкету, відповіді на 10 запитань якої оцінюються від 0 до 3 балів (негативна відповідь – 0 балів, нейтральна – 1 бал, позитивна – 3 бали). Учні, які набрали 25 – 30 балів, характеризуються високим рівнем шкільної адаптації, 20 – 24 бали характерні для середньої норми, 15 – 19 балів указують на зовнішню мотивацію, 10 – 14 балів свідчать про низьку шкільну мотивацію й нижче 10 балів – про негативне відношення до школи, шкільної дезадаптації.



Питання анкети

1. Тобі подобається у школі або не дуже?
2. Уранці, коли ти просипаєшся, ти завжди з радістю йдеш до школи або тобі хочеться залишитися вдома?
3. Якби вчитель сказав, що завтра до школи не обов'язково приходити всім учням, ти б пішов?
4. Тобі подобається, коли у вас скасовують які-небудь уроки?
5. Ти хотів би, щоб не задавали домашніх завдань?
6. Ти хотів би, щоб у школі залишилися тільки певні предмети?
7. Ти часто розповідаєш про школу батькам?
8. Ти б хотів, щоб у тебе був менш суворий учитель?
9. У тебе у класі багато друзів?
10. Тобі подобаються твої однокласники?

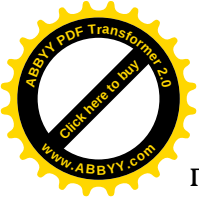
Анкета допускає повторні опитування, що дозволяє оцінити динаміку шкільної мотивації. Зниження рівня шкільної мотивації може бути критерієм шкільної дезадаптації дитини, а його підвищення – позитивної динаміки в навчанні та розвитку.

Проведені дослідження дозволили виявити три рівні адаптації дітей до школи:

Високий рівень – дитина позитивно ставиться до школи; пропоновані вимоги сприймає адекватно; навчальний матеріал засвоює легко; повно опановує програму, старанна; уважно слухає вказівки вчителя; виконує доручення без зовнішнього контролю; виявляє зацікавлення до самостійної роботи, всіх предметів; доручення виконує охоче; займає сприятливе статусне положення в класі.

Середній рівень – дитина позитивно ставиться до школи; розуміє навчальний матеріал; засвоює основне у програмі; самостійно вирішує типові завдання; уважна під час виконання завдань, доручень, указівок, але вимагає контролю; зосереджена на інтересі, готується до уроків, доручення виконує; дружить із багатьма дітьми у класі.

Низький рівень – дитина ставиться до школи негативно або байдуже; скаржиться на нездоров'я; переважає поганий настрій;



порушує дисципліну; навчальний матеріал засвоює фрагментарно; до самостійних занять не проявляє інтересу; до уроків готується нерегулярно; вимагає контролю й допомоги; має потребу в паузах, пасивна, близьких друзів у класі не має.

Методика вивчення шкільної мотивації в учнів початкових класів

Дітям пропонується зробити малюнки на тему «Що мені подобається у школі». Невідповідність малюнка темі вказує, на думку автора, на:

а) мотиваційну незрілість, відсутність шкільної мотивації й перевагу найчастіше інших, ігрових мотивів. У цьому випадку діти малюють машини, іграшки, воєнні дії, візерунки тощо;

б) дитячий негативізм, коли дитина завзято відмовляється малювати на шкільну тему й малює те, що вона найкраще вміє й любить малювати; така поведінка притаманна дітям із завищеним рівнем домагань і труднощами у пристосуванні до шкільних вимог;

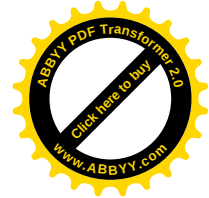
в) нерозуміння або неправильне тлумачення завдання, коли діти нічого не малюють або копіюють в інших дітей сюжети, які не мають відношення до цієї теми; найчастіше це притаманно дітям із затримкою психічного розвитку. Такі ситуації оцінюються в 0 балів.

Якщо малюнки відповідають заданій темі, то враховується їхній сюжет:

а) навчальні ситуації свідчать про високу шкільну мотивацію, навчальну активність і наявність у школяра пізнавальних мотивів (30 балів);

б) ситуації ненавчального характеру із зовнішніми шкільними атрибутами притаманні дітям з позитивним відношенням до школи, але зовнішньою мотивацією (20 балів);

в) ігрові ситуації у школі притаманні дітям із позитивним відношенням до школи, але з перевагою ігрової мотивації (10 балів).



Проективна методика діагностики мотивації до навчання в молодших школярів, їх ставлення до школи

Методика полягає в такому. Школярам пропонується намалювати два малюнки: «Про найцікавіше» і «У школі». Для діагностики мотивації використовуються два види характеристик малюнків:

- 1) формальні характеристики, що виявляють емоційне відношення учня до школи;
- 2) змістовні характеристики, що виявляють відношення учня до навчання.

До **формальних** характеристик відносять:

а) колір малюнка: темні, холодні тони (темно-коричневий, синій тощо) вважаються проявом негативних емоцій, тобто негативного відношення до того, що зображується, як і використання ненаслідувального кольору, що не відповідає реальності; світлі тони (жовтий, червоний тощо) вважаються проявом позитивних емоцій, тобто позитивного відношення до того, що зображується;

б) ретельність вимальовування деталей малюнка – за позитивного відношення те, що зображується, промальовувалося при всьому старанні, за негативного – малюється нарочито недбало;

в) творче або формальне відношення до малюнка: динамічність малюнка, свобода композиції, наявність сюжету, його завершеність. Відсутність цих характеристик свідчить про негативне відношення до того, що зображується.

Як додаткові характеристики можуть бути:

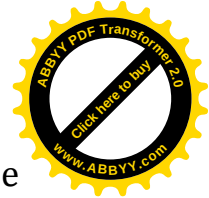
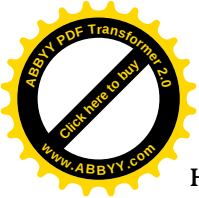
а) використання орнаментів і симетричних композицій для виразу позитивного відношення до того, що зображується;

б) гіперболізація, перебільшення реальних розмірів значущого елемента предмета.

До **змістовних** характеристик, що виявляють показники мотивів навчання молодших школярів, що діагностуються, відносяться такі:

1. Кількість малюнків «У школі»:

а) якщо учень приніс один або кілька малюнків «Про найцікавіше» і жодного «У школі» (завдання дається додому),



незважаючи на численні нагадування, це свідчить про його негативне відношення до учіння;

б) якщо учень приніс з власної ініціативи понад один малюнок зі шкільної теми, то це свідчить про його позитивне відношення до навчання.

2. Чи включена шкільна тематика до малюнка «Про найцікавіше». Якщо так, то це надійно свідчить про найпозитивніше відношення учня до учіння.

3. Який момент життя відображений на малюнку:

а) урок; б) зміна; в) ситуація, зовні пов'язана зі школою:

А) «відхід від школи» – під час зображення тільки шкільного завдання;

Б) малюнок на тему зі зміненою назвою – «у школу».

Зміст малюнка оцінюється за цими характеристиками, з огляду на позитивне (а) або негативне відношення до учіння (б, в). Якщо зображений урок, то це може бути показником того, що учіння є для учня особисто значущою діяльністю; якщо зображена зміна або інші зовнішні щодо учіння ситуації, то для учня особисто значущою є не навчальна, а, наприклад, ігрова діяльність.

4. Відображення змісту навчання:

а) наявність на малюнках деталей, пов'язаних з окремими шкільними предметами;

б) наявність на малюнках деталей, що свідчать про орієнтацію на оцінку. Наявність на малюнках цих характеристик також може свідчити про те, що учіння є для школяра особисто значущою діяльністю.

5. Відображення спілкування із суб'єктами:

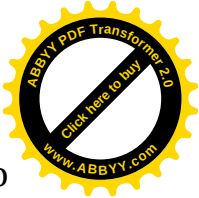
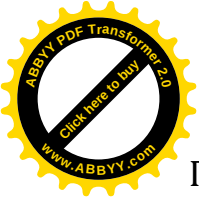
а) з учителями;

б) з однолітками;

в) зображений сам автор;

г) зображений учитель та учні;

д) зображений учень того самого класу, але не він. Можливі варіанти залучення суб'єктів до змісту малюнка можуть бути інтерпретовані по-різному, залежно від змісту малюнка в цілому.



Проте зображення вчителя, як правило, може свідчити про його особисту значущість для школяра. Водночас не можна забувати про те, що деякі школярі просто не вміють малювати людей.

Виділені формальні і змістовні характеристики малюнка не є рівнозначними для діагностики мотивації до учіння в молодших школярів. Серед формальних характеристик малюнка визначальне значення для діагностики має колір. Серед змістовних характеристик малюнка вичерпну інформацію про те, що учіння є для школяра особисто значущою діяльністю, може дати, наприклад, те, чи включала дитина шкільну тему до малюнка «Про найцікавіше».

Для адекватної інтерпретації змісту малюнка за виділеними показниками необхідно після того, як учень приніс малюнок, провести бесіду для уточнення його змісту.

Проективна методика «Дерево»

Мета: діагностика особистісних характеристик учнів, адаптації до умов навчання, положення в класі.

Обладнання: аркуш із зображенням дерева і чоловічків без нумерації фігурок, червоний і зелений фломастер (олівець).

Кожен з учнів отримує аркуш із зображенням сюжету.

Інструкція: «Подивіться на це дерево. Поряд з ним і на ньому є багато чоловічків. Кожен з них має певний настрій і займає певне положення. Візьміть червоний фломастер і обведіть того чоловічка, який нагадує вам вас, схожий з вами за настроєм в школі і вашим положенням. Ми перевіримо наскільки ви уважні. Зверніть увагу, що кожна гілка відповідає вашим досягненням і успіхам. Тепер візьміть зелений фломастер і позначте того чоловічка, котрим ви хотіли б бути і на чиєму місці ви хотіли б знаходитись».

Інтерпретація враховує аналіз співвідношення реального та ідеального положення учня, чи є між ними відмінності.

Вибір позицій № 1, 3, 6, 7 характеризує настанову на подолання перешкод;

№ 2, 19, 18, 11, 12 – комунікабельність, дружня підтримка;

№5 – стомлюваність, загальна слабкість, невеликий запас сил, сором'язливість;

№ 4 – стабільність положення (прагнення досягати успіху без подолання перешкод);

№ 9 – мотивація на розваги;

№ 13, 21 – відчуженість, замкнутість, тривожність

№ 8 характеризує відчуженість від навчального процесу, заглиблення в себе

№ 10, 15 – комфортний стан, нормальна адаптація,

№ 14 – кризовий стан, «падіння в прірву».

Позицію № 20 часто обирають учні із завищеною самооцінкою та настановою на лідерство

Варто звернути увагу, що позицію № 16 учні не завжди розуміють як позицію «чоловічка, який несе на собі чоловічка № 17», а схильні бачити в ній чоловічка, якого підтримує і обіймає фігурка №17.

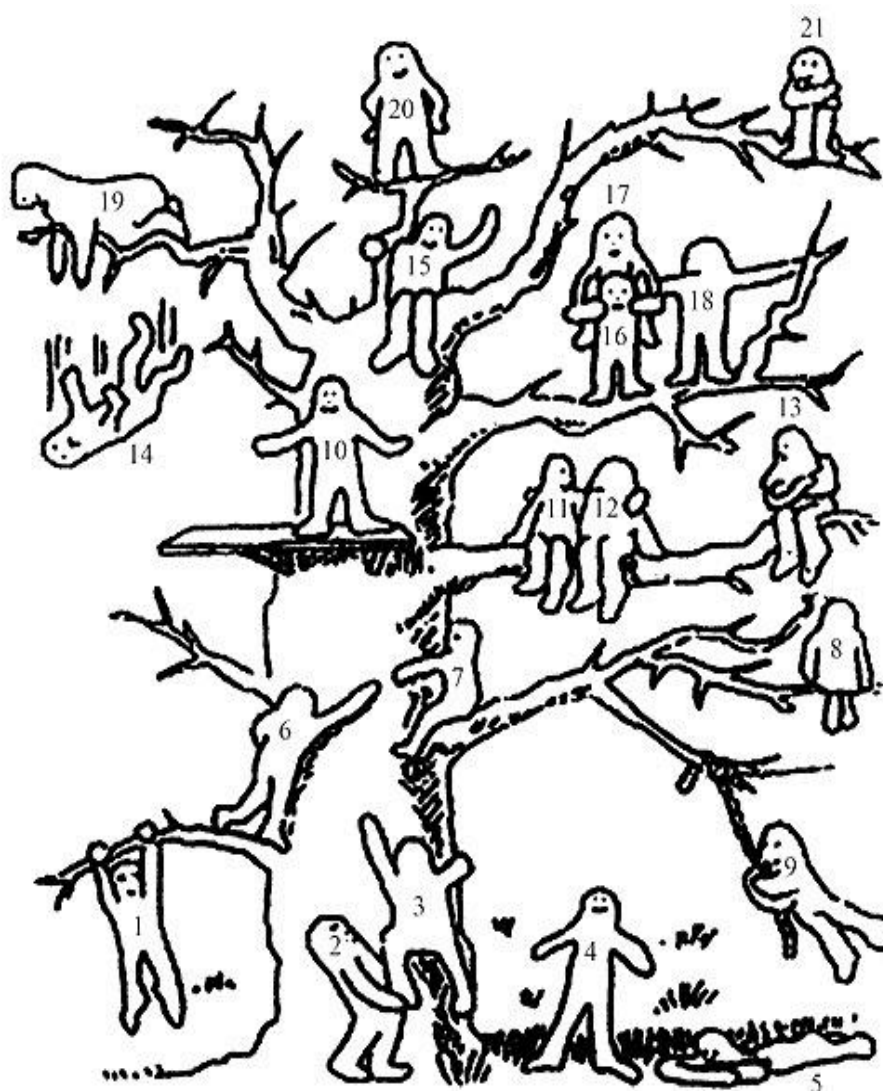
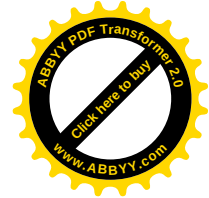
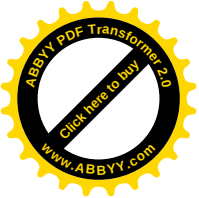


Рис. 1. Стимульний матеріал до методики «Дерево».



4.3. Методики психологічної діагностики в підлітковому віці

Методика складання розкладу уроків на тиждень

Методика С.Я. Рубінштейн в модифікації В.Ф. Моргуна (1979) є продуктивною для діагностики відношення учня до конкретних предметів і до учіння в цілому. Учні видається аркуш паперу, розділений на сім частин, де написані дні тижня.

Інструкція: «Давай уявимо, що ми у школі майбутнього. Це така школа, де діти можуть складати розклад уроків. Перед тобою лежить сторінка із щоденника такої школи. Заповни її так, як ти вважаєш за потрібне. На кожен день можеш писати будь-яку кількість уроків. Можеш писати уроки, які захочеш. Це і буде розклад на тиждень для нашій школи майбутнього».

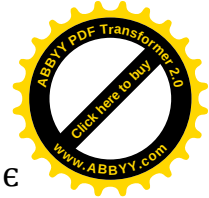
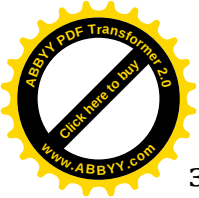
Обробка отриманих результатів. В експериментатора є реальний розклад уроків у класі. Цей розклад порівнюють з розкладом «школи майбутнього», складеним кожним випробовуваним, при цьому виділяються ті предмети, кількість яких у випробовуваного менша або більша, ніж у реальному розкладі, й обчислюють відсоток невідповідності, що дозволяє провести діагностику відношення учня до учіння в цілому, особливо до окремих предметів.

Методика визначення особистісної адаптованості школярів А. В. Фурмана

Тест-питальник особистісної адаптованості включає:

1. Бланк, що заповнюється кожним учнем індивідуально (табл. 1).
2. Ключ для психолога.
3. Класифікацію показників особистісної адаптованості школярів.

У таблиці 1 наводиться приклад заповнення бланка. Верхня частина – коротка інструкція, нижня – дані про опитуваного учня та висновок психолога, а середина – це таблиця, що складається з одного запитання, п'ятнадцяти складових зовнішнього і внутрішнього світу школяра та п'яти можливих варіантів відповідей у кожному випадку. При цьому все поле життєдіяльності школяра розподілено на чотири сфери: «школа», «сім'я», «вулиця», «власне Я», і в кожній із цих сфер



зафіксовано найголовніші компоненти, з якими він постійно взаємодіє (товариші по класу, учителі та ін.). Отже, шляхом самооцінки опитуваний визначає ставлення до навколишнього світу, оточуючих і самого себе.

Процедуру опитування доцільно проводити з учнями всього класу, хоча питальник з успіхом може використовуватися і в індивідуальній роботі з учнями. Якщо треба, то психолог роз'яснює зміст запитань (практика засвідчує, що це стосується пунктів 5, 14, 15). Час заповнення бланка відповідей не фіксується. Водночас психолог повинен знати, що школярі витрачають на всю роботу 10–15 хвилин, а за умови повторного тестування час скорочується приблизно на 5 хвилин.

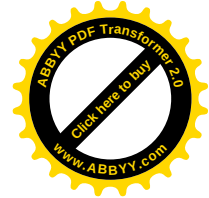
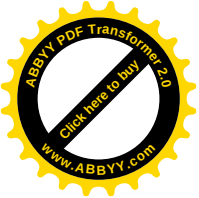
Обробка і підрахунки результатів. За шкалою ставлень відповідь «дуже позитивне» оцінюється у 5 балів, «позитивне» – у 4 бали, «вкрай негативне» у -5 балів.

Процедура підрахунку кінцевого результату включає підсумовування позитивних і негативних оцінок. Отримане число є результативним показником за шкалою особистісної адаптованості школяра.

Наприклад, $(6 \cdot 5) + (2 \cdot 4) + (-4) = 34$ (табл. 1), що за таблицею 2 відповідає ситуативній дезадаптованості.

Класифікація показників особистісної адаптованості школяра

Вид соціально-психологічної адаптації	Рівні функціонування особистісної адаптованості	Показники адаптованості
I. Адаптованість	1. а) максимальний	75
	б) дуже високий	73 – 74
	2. Високий	69 – 72
	3. Середній	64 – 68
II. Неадаптованість	4. Низький	57 – 63
	5. Неочевидний	50 – 56
	6. Очевидний	40 – 49
III. Дезадаптованість	7. Ситуативний	30 – 39
	8. Стійкий очевидний	21 – 29
	9. а) критичний	0 – 20
	б) суперкритичний	-75- -1



Наскільки ти адаптований до життя?

Інструкція. «Любий друже! Прочитай уважно запитання, що подано зліва, і простав навпроти нього знак «+» справа залежно від того, яке місце у твоєму житті сьогодні посідають указані люди, організації, події, заняття. Питальник допоможе виявити міру твоєї адаптованості до життя, ступінь гармонійності твоєї взаємодії з оточенням».

№ п/п	Спробуй реально поглянути на свої відносини з навколишнім світом та оцінити за п'ятибальною шкалою своє ставлення до:	Моє ставлення				
		Дуже позити в-не	Пози- тивне	Нейт- ральне	Нега- тивне	вкрай негатив- не
1. Школа						
1	товаришів по класу					
2	Учителів					
3	класного керівника					
4	навчальних предметів					
5	школи та її вимог у цілому					
II. Сім'я						
6	Матері					
7	Батька					
8	брата, сестри					
9	бабусі, дідуся, інших родичів					
II. Вулиця						
10	найближчих друзів					
11	знайомих, товаришів					
12	батьків твоїх друзів					
13	Сусідів					
IV. Власне «Я»						
14	своєї поведінки, своїх					
15	внутрішнього «Я»					

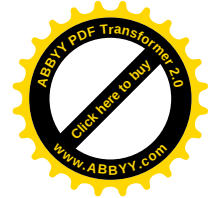
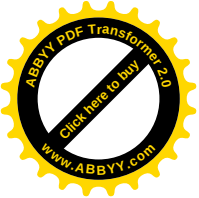
Заповни дані про себе:

Прізвище, ім'я _____

Вік, школа, клас _____

Середній бал з усіх предметів (за рік, чверть) _____

Цікаві предмети _____



Питальник для ідентифікації типів акцентуацій характеру у підлітків (модифікований С. І. Подмазіним)

Інструкція

Кожний з вас хоче знати особливості свого характеру, принаймні його найбільш яскраві риси. Знання свого характеру дозволяє управляти собою, краще взаємодіяти з людьми, орієнтуватися на певне коло професій, адже характер – це основа особистості.

Питальник допоможе вам визначити тип вашого характеру, його особливості.

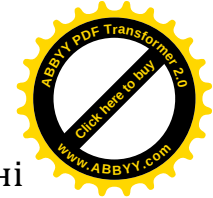
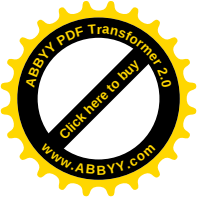
Вам запропоновані аркуші питань і відповідей. Прочитавши в аркуші питань кожне твердження, вирішіть, чи типове, характерне воно для вас чи навпаки. Якщо так, то тоді підкресліть номер цього питання в аркуші відповідей, а якщо ні, то просто пропустіть цей номер.

Чим точнішими і щирішими будуть ваші відповіді, тим повніше ви дізнаєтеся про свій характер.

Після того як аркуш відповідей буде заповнений, підрахуйте суму набраних вами балів з кожного горизонтального рядка (один підкреслений номер – один бал). Проставте ці суми наприкінці кожного рядка.

Аркуш тверджень

1. У дитинстві я був веселим і невгамовним.
2. У молодших класах я любив школу, але потім вона стала для мене обтяжливою.
3. У дитинстві я був таким самим, як і зараз: мене легко було засмутити, але і легко заспокоїти, розвеселити.
4. У мене часто буває погане самопочуття.
5. У дитинстві я був уразливим і дошкульним.
6. Я часто побоююся, що з моєю мамою щось може трапитися.
7. Мій настрій поліпшується, коли мене залишають самого.
8. У дитинстві я був примхливим і дратівливим.
9. У дитинстві я любив розмовляти і гратися з дорослими.
10. Уважаю, що найважливіше, незважаючи ні на що, якнайкраще провести сьогоднішній день.



11. Я завжди дотримуюсь своїх обіцянок, навіть якщо це мені не вигідно.

12. Як правило, у мене гарний настрій.

13. Тижні гарного самопочуття змінюються в мене тижнями, коли і самопочуття, і настрої у мене погані.

14. Я легко переходжу з радості до смутку і навпаки.

15. Я часто відчуваю млявість, нездужання.

16. До спиртного я відчуваю відразу.

17. Уникаю вживати спиртне через погане самопочуття і головний біль.

18. Мої батьки не розуміють мене й іноді здаються мені чужими.

19. Я ставлюся насторожено до незнайомих людей і мимоволі побоююся зла з їхньої сторони.

20. Я не бачу в собі великих хиб.

21. Від нотацій мені хочеться втекти подалі, але якщо не вдається, мовчки слухаю, думаючи про інше.

22. Усі мої навички гарні і бажані.

23. Мій настрій не змінюється через незначні причини.

24. Я часто прокидаюся з думкою про те, що сьогодні має бути зроблено.

25. Я дуже люблю своїх батьків, прихильний до них, але, буває, дуже ображаюся і навіть сварюся з ними.

26. Періодами я почуваю себе бадьорим, періодами – розбитим.

27. Нерідко я соромлюся їсти в присутності сторонніх людей.

28. Моє ставлення до майбутнього часто змінюється: то я будую райдужні плани, то майбутнє здається мені вогкуватим.

29. Я люблю займатися чим-небудь цікавим на самоті.

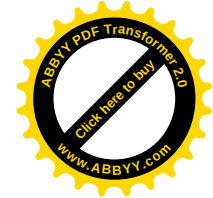
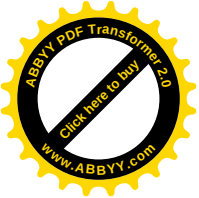
30. Майже не буває, щоб незнайома людина відразу викликала в мене симпатію.

31. Люблю модний і незвичний одяг, що привертає увагу.

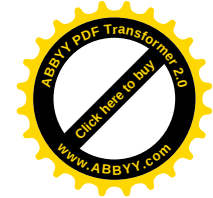
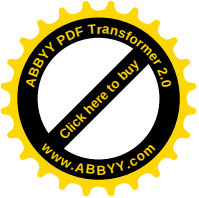
32. Понад усе люблю ситно поїсти і добре відпочити.

33. Я дуже врівноважений, ніколи не дратуюсь і ні на кого не серджусь.

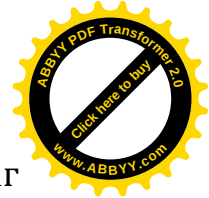
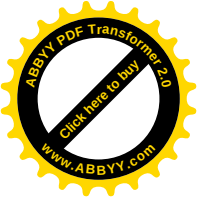
34. Я легко сходжуся з людьми у будь-якій обстановці.



35. Я погано переносю голод – швидко слабшаю.
36. Самотність я переносю легко, якщо вона не пов'язана з прикростями.
37. У мене часто буває поганий, неспокійний сон.
38. Моя сором'язливість заважає мені подружитися з тими, з ким мені хотілося б.
39. Я часто тривожуся з приводу різноманітних неприємностей, що можуть відбутися в майбутньому, хоча приводу для цього немає.
40. Свої невдачі я переживаю сам і ні в кого не прошу допомоги.
41. Сильно переживаю зауваження й оцінки, що мене не задовольняють.
42. Зазвичай я вільно почуваюся з новими, незнайомими однолітками, у новому класі, таборі праці і відпочинку.
43. Як правило, я не готую уроки.
44. Я завжди говорю дорослим тільки правду.
45. Пригоди і ризик мене приваблюють.
46. До знайомих людей я швидко звикаю, незнайомі можуть мене дратувати.
47. Мій настрій прямо залежить від шкільних і домашніх справ.
48. Я часто стомлююся до кінця дня, що, здається, зовсім не залишилося сил.
49. Я соромлюся незнайомих людей і боюся заговорити першим.
50. Я багато разів перевіряю, чи немає помилок у моїй роботі.
51. У моїх приятелів існує хибна думка, нібито я не хочу з ними дружити.
52. Іноді бувають дні, коли я без причини на всіх серджуся.
53. Я можу сказати про себе, що в мене гарна уява.
54. Якщо вчитель не контролює мене на уроці, я майже завжди займаюся чим-небудь стороннім.
55. Мої батьки ніколи не дратують мене своєю поведінкою.
56. Я можу легко організувати хлопців для роботи, ігор, розваг.
57. Я можу випереджати інших у міркуваннях, але не в діях.
58. Буває, що я сильно радію, а потім сильно засмучуюся.
59. Іноді я стаю примхливим і дратівливим, а незабаром шкодую про це.



60. Я надмірно вразливий і дошкульний.
61. Я люблю бути першим там, де мене люблять, боротися ж за першість я не люблю.
62. Я майже не буваю цілком відвертим як із приятелями, так і з рідними.
63. Розсердившись, я можу кричати, розмахувати руками, а іноді і битися.
64. Мені часто здається, що, забажавши, я міг би стати актором.
65. Мені здається, що тривожитися про майбутнє марно – усе само собою влаштується.
66. Я завжди справедливий у стосунках з учителями, батьками, друзями.
67. Я переконаний, що в майбутньому здійсняться всі мої плани і бажання.
68. Іноді бувають такі дні, що життя мені здається складнішим, ніж є насправді.
69. Досить часто мій настрій позначається на моїх вчинках.
70. Мені здається, що в мене багато хиб і недоліків.
71. Мені буває важко, коли я згадую про свої маленькі помилки.
72. Часто всілякі міркування заважають мені довести почату справу до кінця.
73. Я можу вислухати критику і заперечення, але намагаюся все одно зробити по-своєму.
74. Іноді я можу так розлютитися на кривдника, що мені важко втриматися, щоб відразу не побити його.
75. Я практично ніколи не відчуваю сорому і не буваю сором'язливим.
76. Не відчуваю прагнення до занять спортом або фізкультурою.
77. Я ніколи не говорю про інших погано.
78. Люблю всякі пригоди, охоче йду на ризик.
79. Іноді мій настрій залежить від погоди.
80. Нове для мене приємне, якщо обіцяє для мене щось гарне.
81. Життя здається мені дуже важким.
82. Я часто відчуваю страх перед учителями і шкільним начальством.



83. Закінчивши роботу, я довго хвилююся з приводу того, що міг зробити щось неправильно.

84. Мені здається, що інші мене не розуміють.

85. Я часто засмучуюся через те, що, розсердившись, наговорив зайвого.

86. Я завжди зумію знайти вихід із будь-якої ситуації.

87. Люблю замість шкільних занять піти в кіно або просто прогуляти уроки.

88. Я ніколи не брав удома нічого без дозволу.

89. При невдачі я можу посміятися над собою.

90. У мене бувають періоди піднесення, захопленнь, ентузіазму, а потім може бути спад, апатія до всього.

91. Якщо мені щось не вдається, я можу вдатися у відчай і втратити надію.

92. Заперечення і критика мене дуже засмучують, якщо вони різкі і грубі за формою, навіть якщо вони стосуються дрібниць.

93. Іноді я можу розплакатися, якщо читаю сумтну книгу або дивлюся сумний фільм.

94. Я часто сумніваюся у слушності власних вчинків і рішень.

95. Часто в мене виникає почуття, що я виявився непотрібним, стороннім.

96. Зіштовхнувшись із кривдою, я обурююся і відразу ж виступаю проти неї.

97. Мені подобається бути в центрі уваги, наприклад розповідати хлопцям різні смішні історії.

98. Уважаю, що найкраще провести час – це коли нічого не робиш, просто відпочиваєш.

99. Я ніколи не спізнююся до школи або ще куди-небудь.

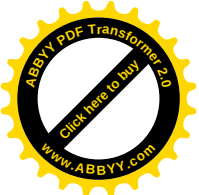
100. Мені неприємно залишатися довго на одному місці.

101. Іноді я так засмучуюся через сварку з учителем або однолітками, що не можу йти до школи.

102. Я не вмію командувати іншими людьми.

103. Іноді мені здається, що я тяжко і небезпечно хворий.

104. Не люблю всякі небезпечні і ризиковані пригоди.



105. У мене часто виникає бажання перевірити ще раз роботу, яку я тільки-но виконав.

106. Я боюся, що в майбутньому можу залишитися самотнім.

107. Я охоче вислуховую настанови, які стосуються мого здоров'я.

108. Я завжди висловлюю свою думку, коли щось обговорюється у класі.

109. Уважаю, що ніколи не треба відриватися від колективу.

110. Питання, пов'язані зі статтю і любов'ю, мене зовсім не цікавлять.

111. Завжди вважав, що для цікавої, привабливої справи всіма правилами можна знехтувати.

112. Мені іноді здаються неприємними свята.

113. Життя навчило мене бути не дуже відвертим, навіть із друзями.

114. Я їм мало, іноді довго взагалі нічого не їм.

115. Я дуже люблю насолоджуватись красою природи.

116. Йдучи з будинку, лягаючи спати, я завжди перевіряю: чи вимкнені газ, електроприлади, чи замкнені двері.

117. Мене приваблює тільки те нове, що відповідає моїм принципам та інтересам.

118. Якщо в моїх невдачах хтось винний, я не залишаю його без покарання.

119. Якщо я когось не шаную, мені вдається поводитися з ним так, що він цього не помічає.

120. Найкраще проводити час у різноманітних розвагах.

121. Мені подобаються всі шкільні предмети.

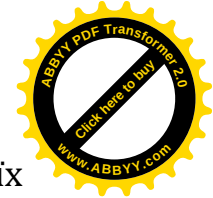
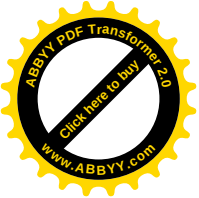
122. Я часто буваю ватажком в іграх.

123. Я легко переносю біль і фізичні страждання.

124. Я завжди намагаюся стримуватися, коли мене критикують або коли мені заперечують.

125. Я занадто недовірливий, тривожуся з усякого приводу, особливо з приводу свого здоров'я.

126. Я рідко буваю безтурботно веселим.



127. Я часто загадую собі різноманітні прикмети і намагаюся їх дотримуватись, щоб усе було добре.

128. Я не прагну брати участь у житті школи і класу.

129. Іноді я роблю швидкі, необдумані вчинки, про які потім шкодую.

130. Не люблю заздалегідь розраховувати всі витрати, легко беру в борг, навіть якщо знаю, що до обіцяного терміну віддати гроші буде важко.

131. Навчання мене обтяжує, і якби мене не примушували, я взагалі не вчився би.

132. У мене ніколи не було таких думок, які потрібно було б приховувати від інших.

133. У мене часто буває настільки гарний настрій, що запитують, чому я такий веселий.

134. Іноді в мене настроїв буває настільки поганим, що я починаю думати про смерть.

135. Найменші прикrostі занадто засмучують мене.

136. Я швидко втомлююся на уроках і стаю розсіяним.

137. Іноді я дивуюся грубості і невихованості хлопців.

138. Учителі вважають мене акуратним і старанним.

139. Часто мені приємніше розмірковувати наодинці, ніж проводити час у гучній компанії.

140. Мені подобається, коли мені підпорядковуються.

141. Я міг би вчитися значно краще, але наші вчителі і школа не сприяють цьому.

142. Не люблю займатися справою, яка потребує зусиль і терпіння.

143. Я ніколи нікому не бажав поганого.

Позначення типів акцентуації характеру (ТА):

Г – гіпертимний;

Ц – циклоїдний;

Л – лабільний;

А – астено-невротичний;

С – сензитивний;

Т – тривожно-педантичний;

І – інтравертований;

З – збудливий;

Д – демонстративний;

Н – нестійкий;

К – контрольний бал, перевищення якого робить результати тестування менш достовірними.

Аркуш відповідей

ТА	Номер твердження													Сума балів	МЧД
Г	1	12	23	34	45	56	67	78	89	100	111	122	133		10
Ц	2	13	24	35	46	57	68	79	90	101	112	123	134		8
Л	3	14	25	36	47	58	69	80	91	102	113	124	135		9
А	4	15	26	37	48	59	70	81	92	103	114	125	136		8
С	5	16	27	38	49	60	71	82	93	104	115	126	137		8
Т	6	17	28	39	50	61	72	83	94	105	118	127	138		9
І	7	18	29	40	51	62	73	84	95	106	117	128	139		9
З	8	19	30	41	52	63	74	85	96	107	118	129	140		9
Д	9	20	31	42	53	64	75	86	97	108	119	130	141		9
Н	10	21	32	43	54	65	76	87	98	109	120	131	142		10
К	11	22	33	44	55	66	77	88	99	110	121	132	143		4

Примітка. В аркуші відповіді: МЧД – мінімальне діагностичне число, досягнення або перевага якого свідчить про наявність акцентуації.

Правила ідентифікації типів:

1. Якщо індивідуальні показники досягають чи перевищують МДЧ лише за одним типом, то діагностується цей тип.

2. Якщо МДЧ перевищує за кількома типами, то діагностується:

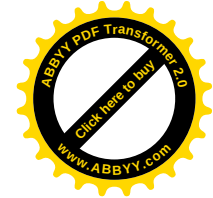
а) змішаний тип у таких випадках

ГЦ, ГД, ГН

ЦЛ

ЛА ЛС ЛД ЛН

АС, АТ, АД



СТ, СІ

ТІ

ІЗ, ІД ІН

ЗД, ЗН

ДН

Інші варіанти сполучень за МПДО повинні бути визнані недійсними (що доведено клінічними спостереженнями);

б) якщо обстежуваний набрав за будь-яким типом на 4 бали більше, ніж за іншими, то останні не діагностуються, навіть якщо сполучення сумісне;

в) у випадку несумісних сполучень діагностується той тип, на користь якого набрано більше балів;

г) якщо за двома несумісними типами набрано однакова кількість балів, то для виключення одного з них потрібно користуватися такими правилами домінування (зберігається тип, указаний після знака рівняння).

$\Gamma + \text{Л} = \Gamma$

$\Gamma + \text{А} = \text{А}$

$\Gamma + \text{С} = \Gamma$

$\Gamma + \Gamma = \text{Т}$

$\Gamma + \text{Т} = \text{І}$

$\Gamma + \text{І} = \Gamma$

$\Gamma + \text{В} = \Gamma$

$\text{А} + \text{І} = \text{І}$

$\text{А} + \text{В} = \text{В}$

$\text{А} + \text{Н} = \text{Н}$

$\text{Т} + \text{В} = \text{В}$

$\text{Т} + \text{Д} = \text{Д}$

$\text{Т} + \text{Н} = \text{Н}$

$\text{Ц} + \text{А} = \text{А}$

$\text{Ц} + \text{С} = \text{С}$

$\text{Ц} + \text{Т} = \text{Т}$

$\text{Ц} + \text{І} = \text{І}$

$\text{Ц} + \text{В} = \text{В}$

$\text{Ц} + \text{Д} = \text{Д}$

$\text{Ц} + \text{Н} = \text{Н}$

$\text{С} + \text{В} = \text{В}$

$\text{С} + \text{Д} = \text{Д}$

$\text{С} + \text{Н} = \text{Н}$

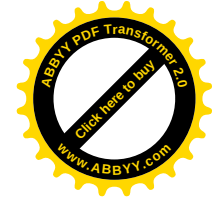
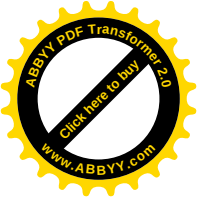
$\text{Л} + \text{Т} = \text{Т}$

$\text{Л} + \text{І} = \text{І}$

$\text{Л} + \text{В} = \text{В}$

3. Якщо індивідуальні показники досягли чи перевищують МДЧ за кількома типами і їх неможливо за правилом 2 зменшити до двох, тоді обираються два типи з найбільшою кількістю балів, після чого керуються правилом 2.

4. Якщо за контрольною шкалою отримано більше ніж 4 бали, тоді до шкали демонстративності додається 1 бал, якщо більше 7, то додається відповідно 2 бали. Якщо після цього демонстративний тип не діагностується, результати обстеження визнаються недостовірними, його треба повторити з цим підлітком.



Стисла характеристика акцентуацій характеру

Гіпертимний тип

Для представників цього типу характерна висока контактність, балакучість, пожвавлена жестикуляція, постійне перебування в гарному настрої, що лише зрідка затьмарюється спалахами агресії у відповідь на протидію оточуючих.

Часто виявляють ініціативність й оптимістичність, жагу до діяльності, спілкування, вражень і розваг, тенденцію до лідерства, що звичайно підкріплюється наявністю організаторських здібностей..

Найкращий засіб поводження з гіпертимом – залучення його до цікавої і доступної для нього діяльності, краще – із відтінком лідерства.

Для адекватного розвитку характеру гіпертима небажані як умови бездоглядності, так і жорсткий контроль, проти якого вони зазвичай виявляють бурхливий протест.

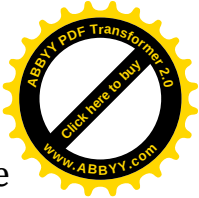
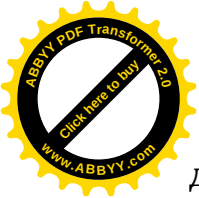
Гіпертими можуть активно допомагати вчителю, бути лідерами у шкільних колективах, організаторами потрібних, корисних справ. Вони чуйні до доброзичливого, поважного ставлення з боку педагога.

Циклоїдний тип

Цей тип акцентуації характеру найчастіше спостерігається у старшому підлітковому та юнацькому віці. Для нього властиве періодичне (із тривалістю від кількох тижнів до кількох місяців) коливання настрою і життєвого тону. Так, у період піднесення циклоїдним підліткам притаманні ознаки гіпертимного типу, а потім настає період спаду настрою, різко знижується контактність, підліток стає небагатослівним, песимістичним, сумним, може на кілька днів впасти у субдепресію.

Циклоїди дуже вразливі до докорінної зміни життєвих стереотипів, постійного місця проживання і навчання, втрати друзів і близьких. Невдачі і дорікання оточуючих можуть поглибити субдепресивний стан, викликати гостру афективну реакцію та, навіть, спроби самогубства.

У подібній ситуації циклоїдному підлітку може допомогти шкільний психолог, якому він з власної ініціативи може «розкрити



душу» й у процесі бесіди полегшити сумні переживання. Через це шкільні психологи повинні добре знати «своїх» циклоїдів, спостерігати за ними і вчасно, у фазі субдепресії надати їм необхідну допомогу.

Лабільний тип

Провідна риса представників цього типу – мінливість настрою, коли він змінюється занадто вже круто, а приводи для цього незначні. Часті зміни настрою поєднуються зі значною глибиною переживання, від чого залежать і самопочуття, й апетит, і працездатність, і бажання побути на самоті або, навпаки, залучитися до гучної компанії. Ставлення до оточуючих або різко оптимістичне, або, навпаки, песимістичне чи навіть вовкувате. Такі підлітки дуже гостро, болісно переживають відчуження з боку емоційно значущих осіб, втрату близьких, вимушену розлуку з ними тощо.

Для покращання стосунків з лабільним підлітком педагог має уникати його покарання, діяти винятково добротою і пестощами.

Астено-невротичний тип

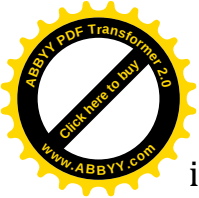
Представникам астено-невротичного типу притаманна підвищена психічна і фізична стомлюваність, дратівливість, схильність до іпохондричності. Так, стомлюваність переважно виявляється під час розумових занять, в обстановці спортивних змагань тощо, тоді як помірні фізичні навантаження переносяться краще.

Позиція педагога стосовно астено-невротика має ґрунтуватись на терпінні і щирому співчутті. Він має не зосереджувати увагу на більшості промахів і невдач підлітка, якщо вони виникають на фоні виснаження, а, навпаки, на його успіхах. Слід пам'ятати, що астено-невротики болісно реагують на жарт на свою адресу, від кого б він не виходив. Педагогу необхідно з'ясувати, чи не пов'язана астенізація з фізичними причинами (тривала перевтома, хронічна хвороба тощо).

Сензитивний тип

Цей тип акцентуації утворюється досить пізно, у 16 – 19 років. Його головні риси – надзвичайно висока вразливість, до якої додається різко виражене почуття власної неповноцінності.

Для сензитивів притаманна низька контактність, вони віддають перевагу вузькому колу друзів, рідко конфліктують, у стосунках з



іншими зазвичай відстоюють пасивну позицію; образи беруть у собі, альтруїстичні, співчутливі, уміють радіти чужим удачам, проте крайня чутливість межує в них зі слізливістю, що може спровокувати нападки на їхню адресу з боку невихованих або дратівливих людей. До опіки з боку старших ставляться терпимо, підпорядковуються їй, часто їх вважають «домашніми дітьми».

У сензитивів рано формуються високі моральні й етичні вимоги до себе та оточуючих, тому ровесники нерідко жахають їх своєю грубістю, жорстокістю, цинічністю. У собі вони також знаходять багато хиб, які в основному пов'язуються зі слабкістю волі.

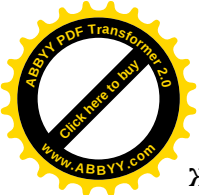
Наявність почуття власної неповноцінності у сензитивних підлітків спричиняє в деяких випадках так звану реакцію гіперкомпенсації, коли вони шукають самоствердження саме там, де почувають свою неповноцінність. Так, боязкі і сором'язливі дівчата намагаються показати свою веселість і товариськість, а хлопчики приховуються за маскою розв'язності і зарозумілості, демонструють неприйнятну для них енергію і волю.

Педагогу потрібно встановлювати з такими підлітками довірливий контакт і бути із цими дітьми, які сповнені самопокарань і самобичування, ласкавими, доброзичливими, співчутливими, ураховуючи саме ту обставину, що для них найнестерпнішими є ситуації, де вони стають об'єктом глузувань або підозри в непорядних учинках, коли їх піддають несправедливим обвинуваченням тощо. Не можна забувати, що це може підштовхнути такого підлітка на гостру афективну реакцію, конфлікт, спровокувати депресію або навіть спробу самогубства.

Тривожно-педантичний тип

Для підлітків із цим типом акцентуації найбільш притаманні нерішучість і схильність до зарозумілості, тривожна помисливість і любов до самоаналізу, нарешті, легкість появи нав'язливих страхів, побоювань, неприйнятих з їх точки зору дій, думок, уявлень.

Як правило, страхи і побоювання тривожно-педантичних підлітків адресуються до можливого майбутнього: як би не трапилося чогось



жахливого і непоправного, як би не відбулося непередбаченого нещастя з ним самим та із тими близькими, до яких він виявляє прихильність.

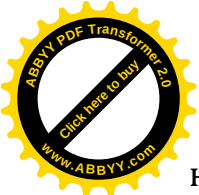
Для них психологічним захистом від постійної тривоги за майбутнє стають спеціально придумані прикмети і ритуали, жести, заклинання, певні поведінкові комплекси тощо. Іншою формою захисту буває особливий формалізм і педантизм у діях. Нерішучість таких підлітків часто призводить до гіперкомпенсації у вигляді несподіваної самовпевненості, безапеляційності у судженнях, перебільшеної рішучості і раптовості дій саме в тих ситуаціях, коли потрібні обачність та обережність. Тому невдача, яка можлива після цього, ще більше посилює нерішучість і сумніви. У зв'язку з цим недоцільно доручати їм справи, що потребують спілкування та ініціативи.

Тривожно-педантичним підліткам не притаманна схильність до порушень правил, законів, норм поведінки, паління, уживання алкоголю, сексуальних ексцесів, суїцидів тощо. Ці тенденції цілком витісняються нав'язливістю, розмірковуванням, самоаналізом.

Для компенсації рис цього типу акцентуації рекомендується, насамперед, постійно дотримуватися оптимістичного стилю спілкування з підлітком, уникати методів покарання і залякування, ширше практикувати заохочення і підтримку проявів активності і самостійності, виявляти доброзичливість з боку близьких і вчителів. Непорозуміння (дисциплінарні, навчальні тощо) із тривожно-педантичними підлітками доцільно усувати шляхом їх конструктивного розв'язання та формування позитивних перспектив.

Інтравертований тип

Істотними рисами представників цього типу є замкнутість, відгородженість від навколишнього світу, нездатність або небажання встановлювати контакти, знижена потреба у спілкуванні. Для підлітка притаманне також поєднання протилежних рис особистості – холодності і витонченої чутливості, упертості і податливості,сторожкості і легковір'я, апатичної бездіяльності і напористої цілеспрямованості, замкнутості і раптової, несподіваної настирливості, сором'язливості і безтактності, надмірних уподобань і



невмотивованих антипатій, раціональних міркувань і нелогічних вчинків, багатства внутрішнього світу і безбарвності його зовнішніх проявів, їхні вчинки можуть здаватися жорстокими, але вони пов'язані з невмінням «вчуватися» у страждання інших. Такі діти часто здаються незрозумілими не тільки ровесникам, але й педагогам і власним батькам.

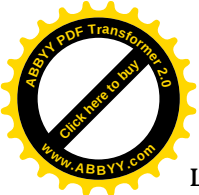
У житті інтравертованих акцентуатів значне місце посідають захоплення, які характеризуються сталістю і незвичайністю. Такий підліток у ситуаціях, що суперечать його внутрішнім принципам, може послідовно і стійко відстоювати свою позицію. Відгородженість інтровертів від світу утруднює їх соціалізацію, корекцію моральних та інтелектуальних установок, які можуть бути дуже своєрідними і далеко не відповідати узвичаєним нормам. Риси інтровертованості можуть посилитися, якщо такого підлітка намагаються виховувати на основі надмірного контролю, опіки і покарань.

Збудливий тип

Представникам цього типу притаманні схильність до зниженого настрою з дратівливістю, озлобленістю, похмурістю, схильністю до агресії, що тісно пов'язано з афективною вибуховістю, а також напруженість сфери інстинктів, що сягає в окремих випадках аномалії потягів. Інтелектуальна сфера характеризується ваговитістю, інертністю, що позначається на психіці.

Збудливим підліткам притаманні важкі афективні розрядки, негативні емоційні стани. У цих станах вони начебто самі шукають привід для скандалу. Афект може бути викликаний і тими конфліктами, що легко виникають у збудливих підлітків унаслідок їхнього владолюбства, а через це – прагнення домінування над ровесникам, жорстокості і себелюбності.

У стосунках зі збудливими акцентуатами слід використовувати підкреслено доброзичливий тон (але в жодному разі не запобігливий!), також необхідно вести постійне спостереження за їх поведінкою на уроках, перервах і в позаурочній діяльності. Педагог має бути постійно готовий до захисту від тиранії збудливого підлітка, до своєчасного попередження і погашення його деспотизму (адже на



шляху до влади у колективі він може вдаватися до морального придушення однокласників).

Як засіб корекції поведінки збудливих підлітків може бути застосована апеляція до їх свідомості, здійснена аналіз й оцінка їх поведінки у процесі індивідуальної бесіди, але без банальностей, яка має завершуватися усним, а іноді і письмовим компромісним договором.

Слід домагатися, щоб у процесі бесіди учень відіграв активну роль, учився говорити про свої відчуття, переживання, проблеми, інакше бідність самоаналізу та нездатність чітко й аргументовано висловлювати свою думку може спровокувати афективні спалахи у збудливих і навіть конфліктних ситуаціях.

Педагог має вміти використовувати всі засоби попередження агресивної реакції у збудливих підлітків – довірливу, інтимну інтонацію, ласкавий дотик, легкий гумор, який би не зачіпав їх самолюбства.

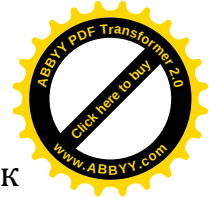
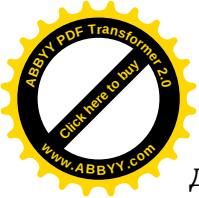
Демонстративний тип

Представники цього типу, як правило, виявляють безмежний егоцентризм, ненаситну жагу уваги до своєї особи, замилювання, подив, шанування, співчуття. Вони готові навіть до обурення або ненависті з боку оточуючих на свою адресу, але тільки не до байдужості, до того щоб залишитися непоміченими.

Ставлення до навчання демонстративних підлітків залежить від того, наскільки воно сприяє задоволенню їх основної установки домогтися визнання з боку оточуючих. І якщо демонстративному підлітку з певних причин не вдасться виділитися, він використовує певні засоби привертання уваги до себе: браваду, фронду, відхилення у поведінці тощо. У таких випадках погіршується успішність навчання, з'являється повна байдужність до нього.

Демонстративні підлітки часто заважають учителям на уроках своєю балакучістю, постійними відволіканнями, жартами тощо.

У цих ситуаціях педагогами може застосовуватись як успішний такий прийом. Спочатку він має піти назустріч потребі демонстративного підлітка, часто його хвалити, робити на його адресу різні нейтральні зауваження, звертати на нього свій погляд, підходити



до нього, дивитися в зошит тощо. Унаслідок цього підліток, як правило, відразу починає краще поводитися, зростає продуктивність його праці.

На другому етапі, якщо позитивні результати першого етапу закріпилися, учитель має звертати увагу на демонстративного підлітка тільки в тих випадках, коли його поведінка відповідає очікуванням педагога, тим самим підкріплюючи його позитивні прояви.

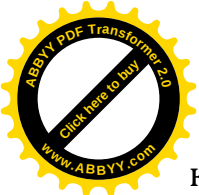
На третьому етапі, коли позитивні тенденції у поведінці демонстративного підлітка остаточно закріплюються, педагог застосовує переривчасту схему підкріплення, тобто звертає увагу лише на прояви позитивної поведінки і при цьому поступово збільшує інтервали між окремими підкріпленнями. Унаслідок постійного підкріплення недемонстративної поведінки і гальмування проявів демонстративної акцентуації остання поступово згасає і підліток значною мірою її позбувається.

Для модифікації поведінки демонстративного підлітка корисні систематичні індивідуальні бесіди з метою формування в нього розуміння того, що найбільш надійним, стійким засобом привертання уваги до себе оточуючих, поваги і турботи з їх сторони є корисна для інших діяльність. Це можуть бути різноманітні класні й загальношкільні заходи, драматичний гурток, виставки, конкурси, олімпіади тощо, в межах яких демонстративні підлітки дістають змогу дійсно блискуче проявити себе, використовуючи свої, часто неабиякі, здібності.

Нестійкий тип

Домінуючою рисою представників цього типу є патологічна слабка воля, яка виявляється у навчанні, праці, виконанні обов'язків, досягненні цілей, що ставлять перед ними рідні, старші, товариші. Нестійкі підлітки зазвичай не виявляють особливої наполегливості, вони швидше пливуть за течією, приєднуючись до більш активних, ініціативних однолітків. У них відсутня складна мотивація вчинків, недостатня спроможність гальмувати свої потяги, утримуватися від задоволення бажання, що раптово виникло, тощо.

На тлі безвольності нестійким підліткам притаманна підвищена сугестивність і за певних умов навіть нецілеспрямована



кримінальність. Соціальна поведінка нестійких підлітків більше залежить від впливу навколишнього середовища, ніж від них самих.

Для правильного поводження з такими дітьми надзвичайно важливо здійснювати повний контроль за їх поведінкою, насамперед навчальною, ставити систему розумно організованих вимог, перевіряти результативність їх навчання, спільної праці, наповнювати їх дозвілля гуртковими заняттями тощо.

Важливо, щоб режимні моменти поєднувалися із щирою зацікавленістю педагогів і батьків в успіхах учнів, з позитивними емоційними контактами. Важливо, як би це не було важко, пробудити в підлітка інтерес, повагу до своєї особистості, до власних позитивних якостей, до свого майбутнього. За таких умов, з якими нестійкі діти легко погоджуються, вони можуть тривалий час утримуватись від порушень у поведінці і непогано вчитися. Бездоглядність, потурання відкриває такому підлітку перспективи ледарства і неробства.

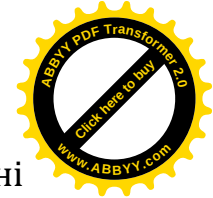
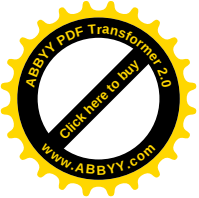
Методика діагностики показників форм агресії

А. Басса, А. Дарки

Інструкція

Поставте «так» напроти тих положень, з якими ви згодні, і «ні» – напроти тих, з якими не згодні.

1. Часом я не можу справитися з бажанням заподіяти шкоду іншому.
2. Іноді я розпускаю плітки про людей, яких не люблю.
3. Я легко гарячуся, але швидко заспокоююся.
4. Якщо мене не попросять по-хорошому, я не виконаю прохання.
5. Я не завжди отримую те, що мені належить.
6. Я знаю, що люди говорять про мене за мою спиною.
7. Якщо я не схвалюю поведінки друзів, то даю їм це відчути.
8. Якщо мені траплялося обдурити кого-небудь, я відчував докори сумління.
9. Мені здається, що я не здатний вдарити людини.
10. Я ніколи не гарячуся настільки, щоб кидатися речами.
11. Я завжди ставлюсь поблажливо до чужих недоліків.



12. Якщо мені не подобається встановлене правило, мені хочеться порушити його.

13. Інші вміють (краще, ніж я), майже завжди, користуватися сприятливими обставинами.

14. Я тримаюся насторожено з людьми, які ставляться до мене декілька більш дружньо, ніж я очікував.

15. Я часто не погоджуюсь із людьми.

16. Іноді мені приходять думки, яких я соромлюся.

17. Якщо хто-небудь першим ударить мене, я не відповім йому.

18. Коли я гарячуся, я гримаю дверима.

19. Я набагато дратівливіший, ніж здається оточуючим.

20. Якщо хтось видає себе за начальника, я завжди роблю йому наперекір.

21. Мене трохи засмучує моя доля.

22. Я думаю, що багато людей не люблять мене.

23. Я не можу утриматися від суперечки, якщо люди не згодні зі мною.

24. Люди, які ухиляються від роботи, повинні переживати почуття провини.

25. Той, хто ображає мене або мою сім'ю, напрошується на бійку.

26. Я не здатний на грубі жарти.

27. Мене охоплює лють, коли наді мною насміхаються.

28. Коли люди видають себе за начальників, я роблю все, щоб вони не зазнавалися.

29. Майже кожного тижня я бачу кого-небудь, хто мені не подобається.

30. Досить багато людей заздряють мені.

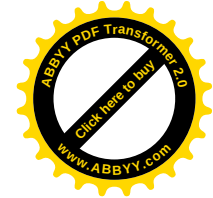
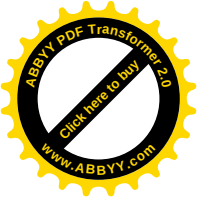
31. Я вимагаю, щоб люди поважали мої права.

32. Мене пригноблює те, що я мало роблю для моїх батьків.

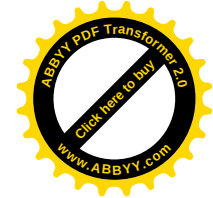
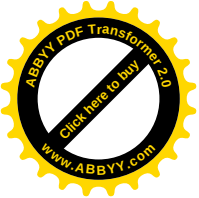
33. Люди, які постійно Вас мучать, варті того, щоб їх клацнули по носу.

34. Від злості я іноді буваю похмурий.

35. Якщо до мене ставляться гірше, ніж я заслуговую, я не турбуюся.



36. Якщо хтось виводить мене з себе, я не звертаю на це уваги.
37. Хоча я і не показую цього, іноді мене гризе заздрість.
38. Іноді мені здається, що наді мною сміються.
39. Навіть якщо я злюся, я не вдаюся до «сильних» виразів.
40. Мені хочеться, щоб мої помилки пробачили.
41. Я рідко даю здачу, навіть якщо хто-небудь ударить мене.
42. Коли виходить не так, як хотілося, я іноді ображаюся.
43. Іноді люди дратують мене просто своєю присутністю.
44. Немає людей, яких би я по-справжньому ненавидів.
45. Мій принцип: «Ніколи не довіряй чужакам».
46. Якщо хто-небудь дратує мене, я готовий сказати все, що я про нього думаю.
47. Я роблю багато такого, про що згодом жалкую.
48. Якщо я розсерджуся, я можу ударити кого-небудь.
49. З десяти років я ніколи не проявляв спалахів гніву.
50. Я часто відчуваю себе, як порохова бочка, що готова вибухнути.
51. Якби всі знали, що я відчуваю, мене б вважали людиною, з якою не легко ладнати.
52. Я завжди думаю про те, які таємні причини змушують людей робити щось приємне для мене.
53. Коли на мене кричать, я починаю кричати у відповідь.
54. Невдачі засмучують мене.
55. Я б'юся не рідше і не частіше, ніж інші.
56. Я можу пригадати випадок, коли я був настільки злий, що хапав річ, яка попалася мені під руку, і ламав її.
57. Іноді я відчуваю, що готовий першим почати бійку.
58. Іноді я відчуваю, що життя до мене несправедливе.
59. Раніше я думав, що більшість людей говорять правду, але тепер я в це не вірю.
60. Я лаюся із злості.
61. Коли я поступаю неправильно, мене мучать докори сумління.
62. Якщо для захисту своїх прав мені потрібно застосовувати фізичну силу, я застосовую її.

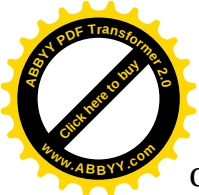


63. Іноді я виражаю свій гнів тим, що стукаю по столу кулаком.
64. Я буваю грубуватим до людей, які мені не подобаються.
65. У мене немає ворогів, які хотіли б мені нашкодити.
66. Я не вмію поставити людину на місце, навіть якщо вона на це заслуговує.
67. Я часто думаю, що жив неправильно.
68. Я знаю людей, які здатні довести мене до бійки.
69. Я не гарячуся через дрібниць.
70. Мені рідко приходить у голову, що люди намагаються розсердити або образити мене.
71. Я часто просто погрожую людям, хоча і не збираюся виконувати погрози.
72. Останнім часом я став занудою.
73. Під час суперечки я часто підвищую голос.
74. Зазвичай я прагну приховувати погане ставлення до людей.
75. Я краще погоджусь з чим-небудь, ніж стану сперечатися.

Обчислення результатів. Індекси різних форм агресивних і ворожих реакцій визначаються кількістю збігів індивідуальних відповідей з ключем.

1. Фізична агресія: «так» – № 1, 25, 33, 48, 55, 62, 68; «ні» – № 9, 17, 41.
2. Непряма агресія: «так» – № 2, 18, 34, 42, 56, 63; «ні» – № 10, 26, 49.
3. Роздратування: «так» – № 3, 19, 27, 43, 50, 57, 64, 72; «ні» – № 11, 35, 69.
4. Негативізм: «так» – № 4, 12, 20, 23, 36.
5. Образа: «так» – № 5, 13, 21, 29, 37, 51, 58; «ні» – № 44.
6. Підозрілість: «так» – № 6, 14, 22, 30, 38, 45, 52, 59; «ні» – № 65, 70.
7. Вербальна агресія: «так» – № 7, 15, 23, 31, 46, 53, 60, 71, 73; «ні» – № 39, 74, 75.
8. Розкаяння совісті, відчуття провини: «так» – № 8, 16, 24, 32, 40, 47, 54, 61, 67.

Фізична агресія, непряма агресія, роздратування і вербальна агресія разом утворюють сумарний індекс агресивних реакцій, а



образа і підозрілість – індекс ворожості; ворожість – загальна негативна, недовірлива позиція до тих, хто оточує; агресія – активні зовнішні агресивні реакції до конкретних осіб.

Опитувальник виділяє такі форми агресивних і ворожих реакцій:

Фізична агресія (напад) – використання фізичної сили проти іншої особи.

Непряма агресія – агресія, направлена опосередковано, непрямо на іншу людину (плітки, злобні жарти), а також агресія, яка ні на кого не направлена (вибухи люті» виявляються через крик, тупання ногами, биття кулаками по столу тощо).

Роздратування – готовність при найменшому збудженні проявляти запальність, різкість, грубість.

Негативізм – опозиційні реакції, направлені проти авторитету і керівництва (від пасивного опору до активної боротьби проти сталих законів і правил).

Образа – заздрість і ненависть до тих, хто оточує, обумовлена відчуттям гіркоти, гніву на весь світ за дійсні або уявні страждання.

Підозрілість – недовіра й обережність до людей, засновані на переконанні, що оточуючі мають намір заподіяти шкоду.

Вербальна агресія – вираз негативних відчуттів як через форму (сварки, крик, вереск), так і через зміст словесних відповідей (докори, погрози, прокляття, лайка, насмішки).

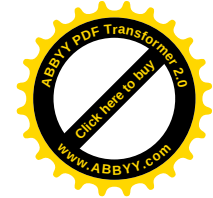
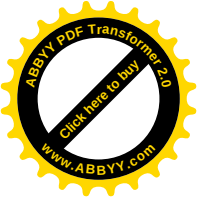
Розкаяння совісті, відчуття провини – виражаються різними формами поведінки, які зазвичай забороняються (нормами суспільства), ступенем переконаності людини в тому, що вона є поганою людиною і здійснює неправильні вчинки.

Шкільний тест розумового розвитку (НДІ загальної та педагогічної психології АПН)

ЗАВДАННЯ № 1

Інструкція

Завдання складається з речень питального характеру. У кожному з них не вистачає одного слова. Ви повинні з п'яти наведених слів виділити те, що правильно доповнює подане речення.



Приклад: однаковими за змістом є слова «біографія» і...?

а) випадок; б) життєпис; в) подвиг; г) письменник; ґ) книга.

Відповідь: б) життєпис.

1. Початкові літери ім'я та по батькові називаються:

а) вензель; б) ініціали; в) автограф; г) індекс; ґ) анаграма.

2. Гуманний – це...

а) суспільний; б) людський; в) професійний; г) агресивний;
ґ) зневажливий.

3. Система поглядів на природу і суспільство – це...

а) мрія; б) оцінка; в) світогляд; г) кругозір; ґ) ілюзія.

4. Однаковими за змістом є слова «демократія» і...

а) анархія; б) абсолютизм; в) народовладдя; г) династія; ґ) класи.

5. Наука про виведення кращих порід тварин і сортів рослин називається...

а) біоніка; б) хімія; в) селекція; г) ботаніка; ґ) фізіологія.

6. Короткий запис, стислий виклад змісту книги, лекції – це...

а) абзац; б) цитата; в) рубрика; г) уривок; ґ) конспект.

7. Начитаність, глибокі й широкі пізнання – це...

а) інтелігентність; б) досвідченість; в) ерудиція; г) талант;
ґ) зарозумілість.

8. Відсутність інтересу й живого активного ставлення до оточуючого – це

а) раціональність; б) пасивність; в) чуйність; г) суперечливість;
ґ) черствість.

9. Звід законів, що відносяться до якого-небудь людського життя і діяльності, називається...

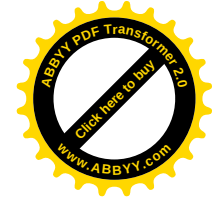
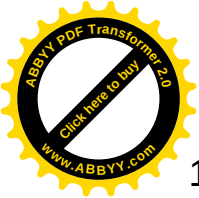
а) резолюцією; б) постановою; в) традицією; г) кодексом;
ґ) проектом.

10. Протилежним до поняття «лицемірний» буде...

а) щирий; б) суперечливий; в) фальшивий; г) ввічливий;
ґ) рішучий.

11. Якщо суперечка закінчується взаємними поступками, тоді говорять про...

а) компроміс; б) спілкування; в) об'єднання; г) переговори;
ґ) протиріччя.



12. Етика – це вчення про...
а) психіку; б) мораль; в) природу; г) суспільство; ґ) мистецтво.
13. Протилежним до поняття «ідентичний» буде...
а) тотожний; б) єдиний; в) значний; г) різний; ґ) ізольований.
14. Звільнення від залежності, зрівняння у правах – це...
а) закон; б) еміграція; в) погляд; г) дія; ґ) емансипація.
15. Опозиція – це...
а) протидія; б) згода; в) думка; г) політика; ґ) рішення.
16. Цивілізація – це...
а) формація; б) стародавність; в) виробництво; г) культура;
ґ) спілкування.
17. Однаковими за змістом є слова «пріоритет» і...
а) винахід; б) ідея; в) вибір; г) першість; ґ) керівництво.
18. Коаліція – це...
а) конкуренція; б) політика; в) ворожнеча; г) розрив;
ґ) об'єднання.
19. Однаковими за змістом є слова «альтруїзм» і...
а) людинолюбство; б) взаємини; в) ввічливість; г) егоїзм;
ґ) моральність.
20. Людина, яка скептично ставиться до прогресу, є...
а) демократом; б) радикалом; в) консерватором; г) лібералом;
ґ) анархістом.

ЗАВДАННЯ № 2

Інструкція

До слова, що стоїть у лівій частині бланка, потрібно підібрати із чотирьох запропонованих те, що збігалось б з ним за змістом, тобто слово-синонім.

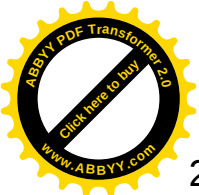
Приклад: століття – це...

а) історія; б) вік; в) подія; г) прогрес.

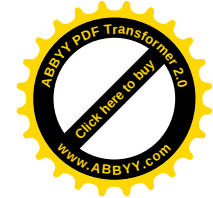
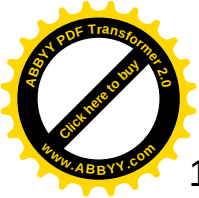
Відповідь: б) вік.

Слова

1. Прогресивний – це...
а) інтелектуальний; б) передовий; в) спритний; г) відсталий.



2. Анулювання – це...
 - а) підписання; б) скасування; в) повідомлення; г) відстрочення.
3. Ідеал – це...
 - а) фантазія; б) майбутнє; в) мудрість; г) досконалість.
4. Аргумент – це...
 - а) доведення; б) згода; в) суперечка; г) фраза.
5. Міф – це...
 - а) стародавність; б) творчість; в) переказ; г) наука.
6. Аморальний – це...
 - а) стійкий; б) важкий; в) неприємний; г) розпусний.
7. Аналіз – це...
 - а) факти; б) розбір; в) критика; г) уміння.
8. Еталон – це...
 - а) копія; б) форма; в) основа; г) зразок.
9. Сферичний – це...
 - а) довгастиий; б) кулястиий; в) порожній; г) об'ємний.
10. Соціальний – це...
 - а) приємний; б) вільний; в) запланований; г) суспільний.
11. Гравітація – це...
 - а) притягання; б) відштовхування; в) невагомість; г) підйом.
12. Сентиментальний – це...
 - а) поетичний; б) почуттєвий; в) радісний; г) дивний.
13. Експорт – це...
 - а) продаж; б) товари; в) вивезення; г) торгівля.
14. Синтез – це...
 - а) факти; б) складання; в) розбір; г) уміння.
15. Мораль – це...
 - а) етика; б) розвиток; в) здатність; г) право.
16. Модифікувати – це...
 - а) працювати; б) спостерігати; в) вивчати; г) видозмінювати.
17. Радикальний – це...
 - а) корінний; б) відповідний; в) останній; г) відсталий.
18. Негативний – це...
 - а) невдалий; б) помилковий; в) негативний; г) необережний.



19. Суб'єктивний – це...

а) практичний; б) суспільний; в) особистий; г) потайливий.

20. Аграрний – це...

а) місцевий; б) господарський; в) земельний; г) селянський.

ЗАВДАННЯ № 3.

Інструкція

Пропонується три слова. Між першим і другим словами існує певний зв'язок. Між третім словом і одним із п'яти запропонованих існує такий самий зв'язок. Це слово потрібно визначити.

Приклад: пісня – композитор = літак –?

а) аеропорт; б) політ; в) конструктор; г) пальне; д) винищувач.

Відповідь: в) конструктор.

Слова

1. Дієслово – відмінювати = іменник –?

а) змінювати; б) утворювати; в) вживати; г) змінювати;
г) писати.

2. Холодно – гаряче = рух –?

а) інерція; б) спокій; в) молекула; г) взаємодія;
г) відштовхування.

3. Колумб – мандрівник = землетрус –?

а) першовідкривач; б) утворення гір; в) виверження; г) жертви;
г) природне явище.

4. Доданок – сума = множники –?

а) різниця; б) ділянки; в) добуток; г) множення; г) число.

5. Рабовласники – буржуазія = раби –?

а) рабовласницький лад; б) буржуазія; в) рабовласники;
г) наймані робітники; г) полонені.

6. Папороть – спора = сосна –?

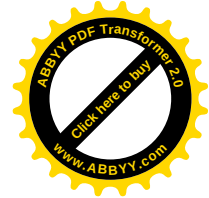
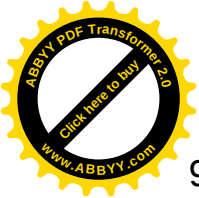
а) шишка; б) голка; в) рослина; г) насіння; г) ялина.

7. Вірш – поезія = оповідання –?

а) книга; б) письменник; в) повість; г) поема; г) речення.

8. Гори – висота = клімат –?

а) рельєф; б) температура; в) природа; г) географічна широта;
г) рослинність.



9. Рослина – стебло = клітина –?

а) ядро; б) хромосома; в) білок; г) фермент; ґ) розподіл.

10. Багатство – бідність = кріпосна залежність –?

а) кріпаки; б) особиста воля; в) нерівність; г) приватна власність;
ґ) феодалний лад.

11. Старт – фініш = пролог –?

а) заголовок; б) вступ; в) кульмінація; г) дія; ґ) епілог.

12. Блискавка – світло = явище тяжіння –?

а) камінь; б) рух; в) сила ваги; г) вага; ґ) Земля.

13. Первіснообщинний лад – рабовласницький лад = рабовласницький лад –?

а) соціалізм; б) капіталізм; в) рабовласники; г) держава;
ґ) феодалізм.

14. Роман – глава = вірш –?

а) поема; б) рима; в) строфа; г) ритм; ґ) жанр.

15. Тепло – життєдіяльність = кисень –?

а) газ; б) вода; в) рослина; г) розвиток; ґ) дихання.

16. Фігура – трикутник = стан речовини –?

а) рідина; б) рух; в) температура; г) вода; ґ) молекула.

17. Троянда – квітка = капіталіст –?

а) експлуатація; б) робітники; в) капіталізм; г) клас; ґ) фабрика.

18. Зниження атмосферного тиску – опади = антициклон –?

а) ясна погода; б) циклон; в) клімат; г) вологість; ґ) метеослужба.

19. Прямокутник – площа = куб –?

а) простір; б) ребро; в) висота; г) трикутник; ґ) сторона.

20. Війна – смерть = приватна власність –?

а) феодали; б) капіталізм; в) нерівність; г) раби; ґ) кріпаки.

21. Числівник – кількість = дієслово –?

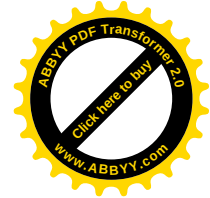
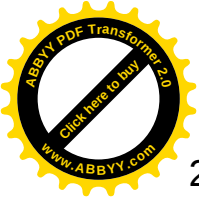
а) іти; б) дія; в) дієприкметник; г) частина мови; ґ) відмінювати.

22. Північ – південь = опади –?

а) пустеля; б) полюс; в) дощ; г) посуха; ґ) клімат.

23. Діаметр – радіус = окружність –?

а) дуга; б) сегмент; в) відрізок; г) лінія; ґ) коло.



24. Епітелій – тканина = аорта –?

а) серце; б) внутрішній орган; в) артерія; г) вена; ґ) кров.

25. Молоток – забивати = генератор –?

а) з'єднувати; б) робити; в) включати; г) змінювати; ґ) нагрівати.

ЗАВДАННЯ № 4.

Інструкція

Подано п'ять слів, чотири з них об'єднані спільною ознакою.

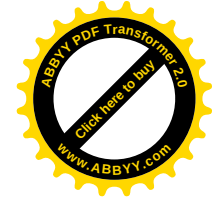
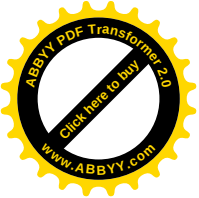
П'яте слово до них не підходить. Його потрібно знайти.

Приклад: а) тарілка; б) чашка; в) стіл; г) каструля; ґ) чайник.

Відповідь: в) стіл, тому що все інше – посуд.

Слова

1. а) префікс; б) прийменник; в) суфікс; г) закінчення; ґ) чайник.
2. а) пряма; б) ромб; в) прямокутник; г) квадрат; ґ) трикутник.
3. а) барометр; б) флюгер; в) термометр; г) компас; ґ) азимут.
4. а) рабовласник; б) раб; в) селянин; г) робітник; ґ) ремісник.
5. а) прислів'я; б) вірш; в) поема; г) оповідання; ґ) повість.
6. а) цитоплазма; б) харчування; в) зріст; г) дратівливість;
ґ) розмноження.
7. а) дощ; б) сніг; в) опади; г) іній; ґ) град.
8. а) трикутник; б) відрізок; в) довжина; г) квадрат; ґ) коло.
9. а) пейзаж; б) мозаїка; в) ікона; г) фреска; ґ) кисть.
10. а) нарис; б) роман; в) оповідання; г) сюжет; ґ) повість.
11. а) паралель; б) карта; в) меридіан; г) екватор; ґ) полюс.
12. а) література; б) наука; в) живопис; г) екватор; ґ) полюс.
13. а) довжина; б) метр; в) маса; г) обсяг; ґ) швидкість.
14. а) вуглекислий газ; б) світло; в) вода; г) крохмаль; ґ) хлорофіл.
15. а) пролог; б) кульмінація; в) інформація; г) розв'язка;
ґ) епілог.
16. а) швидкість; б) коливання; в) сила; г) вага; ґ) щільність.
17. а) Куба; б) Японія; в) В'єтнам; г) Великобританія; ґ) Ісландія.
18. а) товар; б) місто; в) ярмарок; г) натуральне господарство; ґ) гроші.
19. а) опис; б) порівняння; в) характеристика; г) казка; ґ) іноказання.
20. а) аорта; б) вена; в) серце; г) артерія; ґ) капіляр.



ЗАВДАННЯ № 5

Інструкція

Пропонуються слова. Потрібно визначити, що між ними спільного. Намагайтеся в кожному випадку знайти більш істотні загальні ознаки для обох слів.

Приклад: ялина – сосна.

Відповідь (дається повна): хвойні дерева.

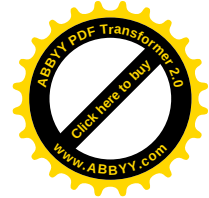
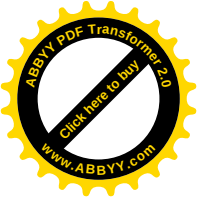
Слова

1. Азія – Африка.
2. Ботаніка – зоологія.
3. Феодалізм – капіталізм.
4. Казка – билина.
5. Газ – рідина.
6. Серце – артерія.
7. Копенгаген – Манагуа.
8. Атом – молекула.
9. Жири – білки.
10. Наука – мистецтво.
11. Стійкість – мужність.
12. Ампер – вольт.
13. Канал – гребля.
14. Мозаїка – ікона.
15. Хмарність – опади.
16. Сума – добуток.
17. Іносказання – опис.
18. Класицизм – Реалізм.
19. Цунамі – ураган.

ЗАВДАННЯ № 6

Інструкція

Подано ряди чисел, розташованих за певним правилом. Завдання полягає в тому, щоб визначити число, яке було б продовженням відповідного ряду.



Приклад:

2 4 6 8 10...

Відповідь: у цьому ряді кожне наступне число на 2 більше за попереднє, тому слід написати число 12.

Ряди чисел

1)	6	9	12	15	18	21...?
2)	9	1	7	1	5	1...?
3)	2	3	5	6	8	9...?
4)	10	12	9	11	8	10...?
5)	1	3	6	8	16	18...?
6)	3	4	6	9	13	18...?
7)	15	13	16	12	17	11...?
8)	1	2	4	8	16	32...?
9)	1	2	5	10	17	26...?
10)	1	4	9	16	25	36...?
11)	1	2	6	15	31	56...?
12)	31	24	18	13	9	6...?
13)	174	171	57	54	18	15...?
14)	54	19	18	14	6	9...?
15)	301	294	49	44	11	8...?

На виконання всіх шести завдань цього тесту потрібно 40–45 хв.:

1-е завдання – 7 – 8 хвилин;

2-е завдання – 5 – 6 хвилин;

3-є завдання – 11 – 12 хвилин;

4-е завдання – 5 хвилин;

5-е завдання – 5 – 6 хвилин;

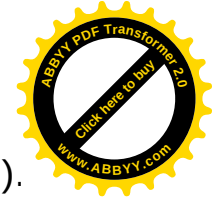
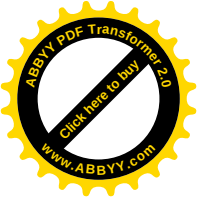
6-е завдання – 7 – 8 хвилин.

Відповіді

Завдання № 1: 1 – б). 2 – б). 3 – в). 4 – в). 5 – в). 6 – г). 7 – в). 8 – б).
9 – г). 10 – а). 11 – а). 12 – б). 13 – г). 14 – г). 15 – а). 16 – г). 17 – г).
18 – г). 19 – а). 20 – в).

Завдання № 2: 1 – б). 2 – б). 3 – г). 4 – а). 5 – в). 6 – г). 7 – б). 8 – г).
9 – б). 10 – г). 11 – а). 12 – б). 13 – в). 14 – б). 15 – а). 16 – г). 17 – а).
18 – в). 19 – в). 20 – в).

Завдання № 3: 1 – г). 2 – б). 3 – г). 4 – в). 5 – г). 6 – г). 7 – г). 8 – б).
9 – а). 10 – б). 11 – г). 12 – в). 13 – г). 14 – в). 15 – г). 16 – а). 17 – г). 1
8 – а). 19 – а). 20 – в). 21 – б). 22 – г). 23 – а). 24 – в). 25 – б).



Завдання № 4: 1 – б). 2 – а). 3 – г). 4 – а). 5 – а). 6 – а). 7 – в). 8 – в). 9 – г). 10 – г). 11 – б). 12 – б). 13 – б). 14 – г). 15 – в). 16 – б). 17 – в). 18 – г). 19 – г). 20 – в).

Завдання № 5: 1. Частина світла. 2. Біологія, наука про живу природу. 3. Суспільний лад. 4. Усна народна творчість. 5. Стан речовини. 6. Органи кровообігу. 7. Столиці. 8. Частки. 9. Органічні речовини. 10. Культура, діяльність. 11. Позитивні риси характеру. 12. Одиниці вимірювання електрики. 13. Штучні водні спорудження. 14. Образотворче мистецтво. 15. Атмосферні явища. 16. Результати математичних дій. 17. Літературні прийоми. 18. Напрямок у мистецтві. 19. Стихійне лихо.

Завдання № 6: 1) 24. 2) 3. 3) 11. 4) 7. 5) 36. 6) 24. 7) 18. 8) 64. 9) 37. 10) 49. 11) 92. 12) 4. 13) 5. 14) 2. 15) 4.

Обробка отриманих результатів

1. Кожна правильна відповідь у першому завданні – 1 бал, максимально можна набрати 20 балів.

2. Кожна правильна відповідь у другому завданні – 1 бал, максимально можна набрати 20 балів.

3. Кожна правильна відповідь у третьому завданні – 1 бал, максимально можна набрати 25 балів.

4. Кожна правильна відповідь у четвертому завданні – 1 бал, максимально можна набрати 20 балів.

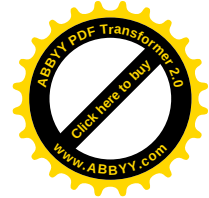
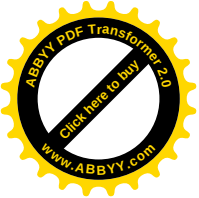
5. У п'ятому завданні кожна гранично точна відповідь – 2 бали, менш точна – 1 бал, максимально можна набрати 38 балів.

6. Кожна правильна відповідь у шостому завданні – 1 бал, усього можна набрати 15 балів.

Максимальна кількість балів – 138.

Рівень інтелектуального розвитку школярів за результатами діагностики за допомогою цієї методики:

Рівень інтелектуального розвитку	Низький	Нижчий за середній	Середній	Вищий за середній	Високий
Класи					
7 клас	0 – 40	41 – 55	56 – 70	71 – 90	91 – 138
8 клас	0 – 45	46 – 60	61 – 80	81 – 100	101 – 138
9 клас	0 – 50	51 – 70	71 – 90	91 – 110	111 – 138



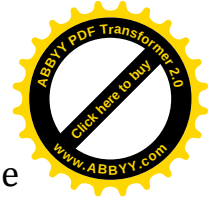
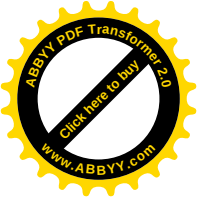
Питальник особистісної схильності до творчості за Г. Девісом

(Питальник відредагований психологом Б. К. Пашнєвим)

Інструкція

Прочитайте наведені твердження і дайте на них відповідь «так» або «ні». Номер твердження і варіант відповіді запишіть на спеціальному аркуші.

1. Думаю, що я охайна людина, люблю, щоб скрізь був порядок.
2. Я прагну дізнатися більше про все, що відбувається у світі.
3. У дитинстві я любив відвідувати нові місця разом з батьками, а не один.
4. Я прагну бути кращим у тому, чим займаюся.
5. Я неохоче ділився своїми іграшками або солодощами з іншими, коли був маленьким.
6. Я буваю незадоволений собою, якщо не можу довести роботу до досконалості.
7. Я прагну зрозуміти, як усе влаштовано у світі.
8. У школі я не дуже популярний серед дітей.
9. Мені подобається іноді поводитися по-дитячому.
10. Якщо я вирішив що-небудь зробити, то наполегливо прагну до досягнення поставленої мети.
11. Я вважаю за краще працювати разом з іншими і не люблю що-небудь робити один.
12. Я сам знаю, що я повинен робити і чим займатися.
13. Коли зі мною не згодні інші, я прагну змінити свою точку зору, навіть якщо упевнений у своїй правоті.
14. Я дуже турбуюся і переживаю, коли роблю щось не так, як слід.
15. Я часто нудьгую, тому що не знаю, чим зайнятися.
16. Я відчуваю, що буду значущим і відомим, коли виросту.
17. Мені подобається дивитися на красиві речі.
18. Я більше вважаю за краще грати у знайомі ігри, ніж розучувати нові.
19. Мені подобається експериментувати, досліджувати, що станеться, якщо я зроблю що-небудь.



20. Коли я граю або щось роблю, то прагну якомога менше ризикувати.

21. У житті важливіше мати хорошу пам'ять, ніж розвинену уяву.
Дякуємо за участь у дослідженні!

Ключ

Показник особистісної креативності

«так» – 2, 4, 6, 7, 8 9, 10, 12, 16, 17, 19;

«ні» – 1, 3, 5, 11, 13, 14, 15, 18, 20, 21.

За кожний збіг варіанта відповіді з ключем нараховується один бал. Потім отримані бали підсумовуються і далі індивідуальний результат порівнюється з віковими нормами.

Стать	Вік (років)	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
Ж	12	0	10	11	15	16	21
	13	0	10	11	15	16	21
	14	0	11	12	16	17	21
	15	0	11	12	16	17	21
Ч	Вік	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
	12	0	10	11	14	15	21
	13	0	10	11	15	16	21
	14	0	10	11	16	17	21
	15	0	10	11	16	17	21

«Короткий тест творчого мислення» Е. Торренса

Школа _____

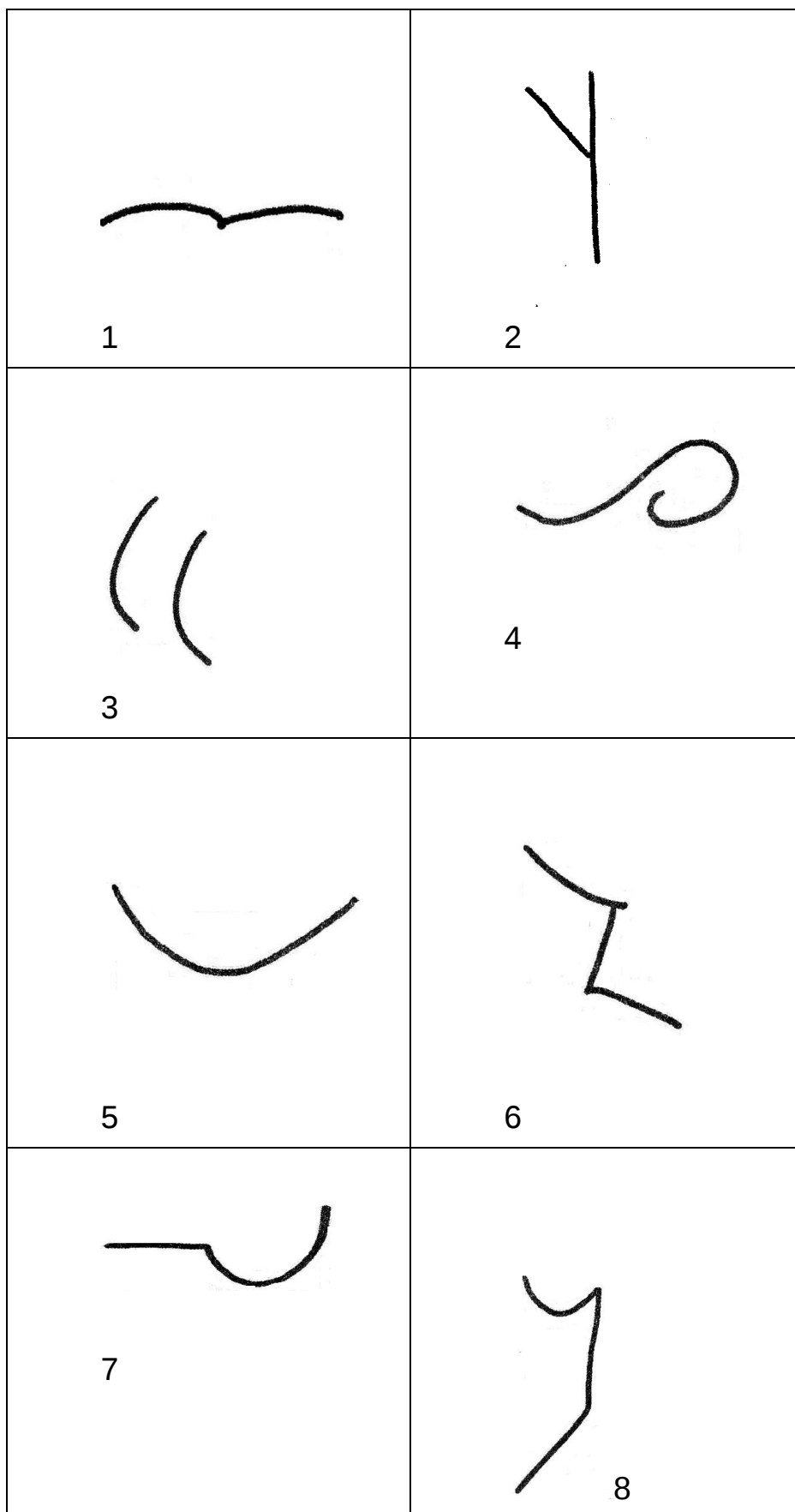
Клас _____

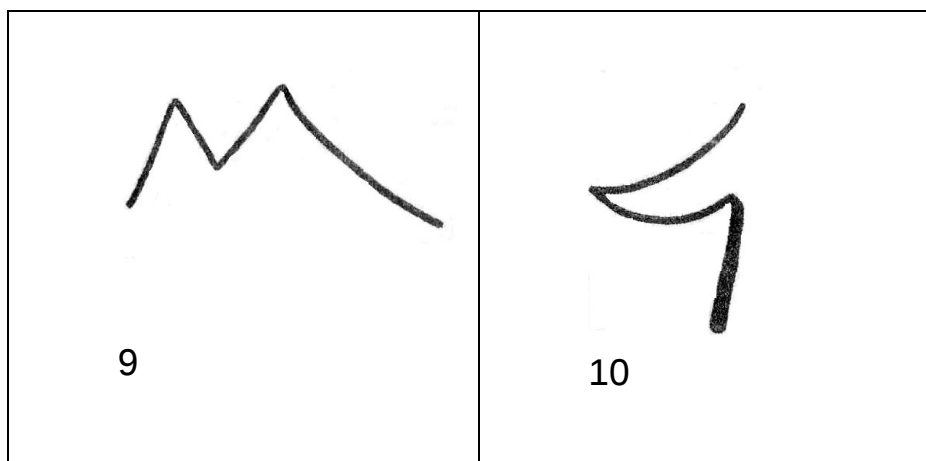
Прізвище _____

Інструкція

На цих двох сторінках намальовані незавершені фігурки. Якщо ти додаси до них додаткові лінії, у тебе вийдуть цікаві предмети або сюжетні малюнки. На виконання цього завдання надається 10 хвилин.

Спробуй придумати такий малюнок або історію, яку ніхто інший не зможе придумати. Зроби її повною і цікавою, додай до неї нові ідеї. Придумай цікаву назву для кожного малюнка і напиши її внизу під малюнком.





Оцінювання результатів тестування за допомогою субтестів «Закінчи малюнок» «Короткого тесту творчого мислення» Е. Торренса

Оригінальність виконання малюнка в тесті Е. Торренса є одним із основних показників креативності (творчості) досліджуваного. Оцінюється те, як часто конкретний варіант малюнка зустрічається в репрезентативній вибірці. Оригінальність (за Е. Торренсом) – це ознака креативності, що виявляється в генеруванні реакцій, які відрізняються новизною (несподівані або статистично рідкісні), і рішень проблемних ситуацій.

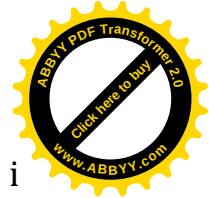
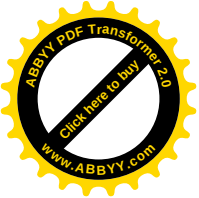
Оцінювання за показником «оригінальність» тесту Е. Торренса проводиться так: **2 бали**, максимальна оцінка, виставляється за кожний з 10 малюнків, якщо частота його варіантів за таблицею «Частот...» менша 2% (0 – 1,9%); **0 балів**, мінімальна оцінка, виставляється за відповіді з частотою 5 % і більш; **1 бал** виставляється за відповіді, якщо їх частота за таблицею знаходиться в діапазоні 2 – 4,9 % випадків. Мінімальна кількість балів – 0, максимальна – 20 балів.

Примітка: теми малюнків, які не потрапили до таблиці, можна вважати дуже рідкісними, і тому вони оцінюються в 2 бали кожен.

**Частота (у відсотках) теми малюнка за тестом
(вибірка 4534 учнів 7–10–х класів)**

№	Теми малюнків	Малюнки №									
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	Аksesуари	6,7	0,1	1,9	4,7	0,8	4,9	17,6	0,9	1,5	0,2
2	Літальні апарати	0,3	0,8	0,4	0,1	0,6	0,4	0,2	2,4	0,1	0,1
3	Божественні істоти	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,1	0,0	0,1
4	Тварина	4,1	0,4	3,1	19,1	2,8	3,1	3,2	3,4	8,0	8,8
5	Сліди тварин	0,1	3,1	0,1	0,1	0,0	0,1	0,1	0,3	0,0	0,0
6	М'ячі	0,2	0,0	0,7	0,0	0,8	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
7	Повітряні кулі	0,0	0,0	1,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	0,0	0,0
8	Птах	24,6	0,1	0,8	1,5	0,5	1,4	0,9	1,0	0,3	9,6
9	Корабель, човен	0,1	0,9	2,5	1,0	3,2	0,3	0,4	1,3	0,1	0,2
10	Частини тіла людини	24,4	0,2	7,1	2,8	0,3	3,1	1,3	6,6	3,9	1,9
11	Книга	3,4	0,1	0,5	0,1	0,1	0,4	0,0	2,0	0,0	0,0
12	Коробка	0,0	0,1	0,0	0,1	0,1	0,2	0,0	0,0	0,1	0,0
13	Будова	0,1	1,8	1,6	0,1	0,71	1,4	1,1	0,6	1,7	0,6
14	Будівельний матеріал	0,0	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
15	Частини будови	0,2	1,4	0,0	0,3	0,0	1,4	0,5	0,8	0,2	0,1
16	Вогонь, багаття	0,0	0,5	0,7	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
17	Очерет	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
18	Автомобілі тощо	0,2	0,5	0,3	0,3	0,2	4,41	0,1	0,9	0,2	0,1
19	Одяг	0,8	0,4	0,5	0,2	0,8	1,8	1,3	2,5	0,9	0,5
20	Мотузок, шнур для білизни	0,1	0,0	0,0	1,5	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
21	Хмара	6,8	0,0	2,4	0,2	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
22	Контейнер	0,1	0,0	1,7	0,7	1,3	0,1	1,3	0,6	0,0	0,0
23	Хрест	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0
24	Абстрактне зображення	0,3	0,5	1,5	7,0	0,7	1,8	2,2	1,6	0,8	0,1
25	Яйце	0,1	0,0	0,6	0,0	1,9	0,1	0,2	0,0	0,2	0,0
26	Розваги	0,2	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,3	0,1	0,3
27	Риби, морські тварини	0,2	0,1	1,7	3,1	0,9	0,3	0,2	1,3	1,3	1,4
28	Квітка	1,1	5,6	2,4	2,2	1,3	1,8	1,4	3,4	0,1	0,8
29	Їжа	0,2	0,0	1,6	0,1	0,7	0,4	0,7	0,5	0,1	0,1
30	Взуття	0,1	0,1	0,2	1,0	0,0	1,5	1,3	0,4	0,9	0,7
31	Фрукти, овочі	7,0	0,2	5,3	0,5	6,4	0,5	1,1	0,5	0,0	0,2
32	Меблі	0,2	0,4	0,5	0,3	0,1	4,1	0,3	0,6	0,1	0,2
33	Географічні об'єкти	2,2	0,3	2,7	16,5	4,2	2,9	2,6	0,3	65,1	0,2
34	Геометричні фігури		0,5	2,9	0,0	1,8	2,5	0,2	0,5	0,4	0,3

35	Небесні тіла	0,1	0,1	4,8	0,2	2,2	0,6	0,2	0,0	0,1	0,7
36	Домашні предмети	0,4	2,2	2,4	1,7	7,2	3,4	6,7	3,5	0,3	0,2
37	Людська голова, фігура	8,0	0,6	8,5	8,5	29,4	5,0	5,7	7,9	2,51	10,7
38	Комахи	0,2	0,7	0,6	2,5	0,1	1,1	0,1	0,3	1,1	0,1
39	Повітряний змій	0,1	0,0	0,3	0,1	0,3	0,8	0,0	0,3	0,0	0,0
40	Сходи	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	6,9	0,0	0,1	0,0	0,0
41	Літери, знаки пунктуації	0,0	5,2	0,8	1,9	0,1	1,8	2,6	1,9	4,5	0,1
42	Світильник	0,2	0,3	0,1	0,4	0,2	0,1	0,8	0,8	0,0	0,1
43	Прилади, механізми	0,3	0,0	0,8	0,1	0,1	0,2	0,7	0,1	0,0	0,1
44	Музичні інструменти	0,1	0,2	0,9	0,6	0,2	0,1	0,1	0,2	0,0	0,1
45	Цифри	0,1	0,3	0,4	6,5	0,4	0,5	0,6	0,8	0,1	2,2
46	Канцтовари	0,1	0,1	0,2	0,4	0,0	0,1	0,1	2,1	0,0	0,1
47	Кущі, трава	0,0	1,7	2,2	0,1	0,7	0,2	0,2	0,2	0,1	0,2
48	Відпочинок: санчата, гойдалка	0,2	0,2	2,5	0,5	0,8	0,0	1,2	0,2	0,1	0,1
49	Дорога, знаки тощо	0,1	0,4	3,1	0,3	0,2	0,6	0,2	0,7	0,1	0,1
50	Кімната, її частини	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
51	Притулок	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,2
52	Оптовик	0,3	0,6	0,2	0,0	0,3	0,6	0,2	0,1	0,0	0,1
53	Звукові хвилі	0,1	0,3	2,3	0,1	0,2	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0
54	Космос, космонавт	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
55	Спортивний інвентар	0,2	0,5	2,0	0,1	0,5	0,3	1,7	0,6	0,3	0,1
56	Людина з паличок	0,2	3,0	0,0	0,1	0,1	2,1	0,2	25,6	0,1	0,0
57	Сонце	0,1	0,0	0,7	0,2	5,0	0,2	0,6	0,0	0,0	0,1
58	Казкова істота	0,5	0,2	1,8	1,2	3,7	1,7	2,2	1,3	0,9	3,3
59	Наземний транспорт	0,1	0,4	0,7	0,4	0,1	0,2	0,9	0,0	0,0	0,1
60	Символ	3,8	3,5	2,8	8,9	1,2	4,3	8,9	5,0	2,6	1,1
61	Годинник	0,0	0,7	0,4	0,0	0,3	0,3	0,2	0,3	0,0	0,0
62	Інструменти	0,0	0,8	0,2	0,7	0,4	1,5	9,5	1,0	0,1	0,2
63	Іграшка	0,1	0,1	1,5	0,1	0,3	0,2	0,4	0,0	0,1	0,1
64	Дерева	0,9	47,2	2,7	0,5	0,21	0,4	0,4	3,9	1,1	48,8
65	Парасолька	1,5	0,1	3,1	0,1	0,3	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2
66	Погода	0,1	1,5	1,7	0,4	0,3	4,7	0,1	0,0	0,4	0,1
67	Зброя	0,3	5,0	1,3	0,3	1,3	1,4	1,6	9,6	0,1	0,9
68	Колеса	0,1	1,8	3,2	0,1	0,4	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0
69	Гриб	0,0	0,0	0,4	0,2	1,1	0,11	1,2	0,8	0,0	2,1
70	Павутина	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0



Набрані бали заносяться до «Психодіагностичної картки» і порівнюються з віковими нормами

Стать	Вік (років)	Низький рівень		Середній рівень		Високий рівень	
Ж	12	0	4	5	10	11	20
	13	0	3	4	11	12	20
	14	0	4	5	11	12	20
	15	0	4	5	11	12	20
Ч	12	0	4	5	10	11	20
	13	0	4	5	11	12	20
	14	0	4	5	13	14	20
	15	0	4	5	11	12	20

Соціометрія за ДЖ. Морено.

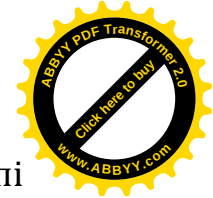
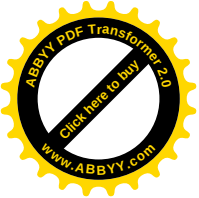
Призначення:

1. Визначити структуру неформальних стосунків малої соціальної групи за критерієм «симпатії – антипатії».
2. Встановити ступінь психологічної сумісності окремих членів групи.
3. Виявити внутрішньогрупові підсистеми (мікрогрупи) та їх неформальних лідерів.
4. Визначити напрямки подальшої групової психодіагностичної та корекційної роботи.

Форма проведення: групове дослідження.

Стимульний матеріал: індивідуальна соціометрична картка, яка є засобом отримання інформації від досліджуваного. На картці фіксується основна інформація про досліджуваного, а також проводиться реєстрація його індивідуальних виборів. Для цього картка містить і відповідні критерії вибору, сформульовані у вигляді запитань.

Щоб отримати повну інформацію про характер міжособистісних стосунків у групі, потрібно визначити ступінь взаємної симпатії – антипатії її членів. Зважаючи на це, критеріями вибору повинні бути питання і *позитивні* (спрямовані на виявлення симпатії між людьми), і *негативні* (спрямовані на виявлення антипатії).



Оскільки міжособистісні стосунки завжди розгортаються у групі на двох рівнях – формальному та неформальному, то досліджуваний повинен здійснити вибір щодо двох сфер – сфери *спільної діяльності* та сфери *дозвілля*.

Отже, індивідуальна соціометрична картка містить 4 запитання і може мати такий вигляд:

Прізвище, ім'я досліджуваного.			Дата дослідження		
Клас (група)			Освітній заклад		
N 1 2	Сфера діяльності	Питання	Вибори		
			у 1 чергу	у 2 чергу	у 3 чергу
		З ким із Вашої групи Ви хотіли б навчатися в одному класі?			
3 4	Дозвілля	Кого з Вашої групи Ви б запросили на свій день народження?			

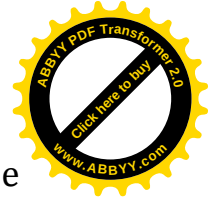
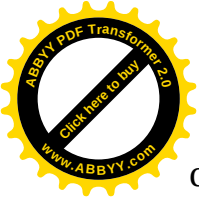
Альтернативними критеріями вибору можуть бути такі запитання:

З ким із Вашої групи Ви хотіли (не хотіли) б сидіти за однією партою? Кого з Ваших однокласників Ви вибрали (не вибрали) б старостою класу? Кого із Вашої групи Ви запросили (не запросили) б до себе відсвяткувати Новий рік? З ким із Вашої групи Ви хотіли (не хотіли) б піти у похід?

Процедура проведення соціометричного дослідження.

1. Інструктаж досліджуваних. Важливою умовою проведення соціометрії є налагодження контакту дослідника з досліджуваними. Ефективність дослідження покращується, якщо експериментатор тримається впевнено і поводить себе доброзичливо. Інструкція дається у популярній формі. Досліджуваних не посвячують у всі тонкощі проведення процедури й аналізу результатів. Можна дати приблизно таку інструкцію:

«Пропонуємо Вам узяти участь у дослідженні, яке спрямоване на покращення психологічного клімату у Вашій групі. Уся інформація,



отримана у ході дослідження, є конфіденційною. Вона не буде розголошена у групі, кожен з Вас зможе дізнатися про свої результати індивідуально. Для заповнення картки Вам необхідно:

- у відповідних рядках бланку вказати своє прізвище та ім'я, клас, школу, дату проведення дослідження;
- уважно прочитати перше запитання і відповідно до нього вибрати і записати прізвища й імена трьох членів Вашої групи;
- аналогічно дати відповідь на друге, третє та четверте запитання. Час заповнення картки – 10 – 15 хвилин.»

2. Кількісна обробка даних. Після того, як експериментатор зібрав заповнені картки, починається обробка даних. Вона складається з трьох етапів:

1. Табличного.
2. Графічного.
3. Індексологічного.

Табличний етап обробки даних передбачає побудову соціоматриці – таблиці, за допомогою якої узагальнюються результати опитування. Оскільки міжособистісні стосунки у групі вивчалися у двох сферах (у сфері спільної навчальної діяльності та у сфері дозвілля), то необхідно побудувати 2 соціоматриці.

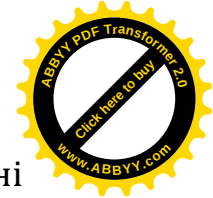
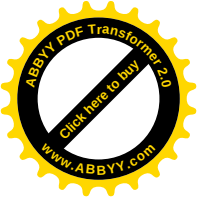
СОЦІОМАТРИЦЯ № 1. Міжособистісні стосунки в досліджуваній групі за критеріями «симпатії – антипатії» у сфері навчальної діяльності.

СОЦІОМАТРИЦЯ № 2. Міжособистісні стосунки в досліджуваній групі за критеріями симпатії – антипатії у сфері дозвілля.

Соціоматриця повинна містити такі основні відомості про групу:

1) список членів групи, які роблять вибори (Хто вибирає). Кожному досліджуваному у списку присвоюється відповідний порядковий номер. Для полегшення подальшої інтерпретації спочатку записують прізвища, імена юнаків, а потім дівчат;

2) список членів групи, яких вибирають (Кого вибирають). Для того, щоб не загроможувати соціоматрицю великою кількістю інформації, замість прізвищ та імен досліджуваних записують лише їх порядкові номери (за списком);



3) на соціоматриці одночасно фіксуються позитивні та негативні вибори кожного досліджуваного;

4) для кожного з досліджуваних необхідно підрахувати загальну кількість:

- отриманих позитивних виборів;
- отриманих взаємних позитивних виборів;
- отриманих негативних виборів;
- отриманих взаємних негативних виборів;

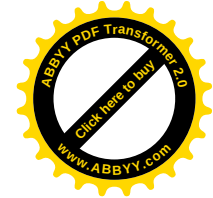
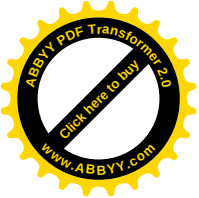
5) для групи підрахувати загальну кількість:

- позитивних виборів;
- взаємних позитивних виборів;
- негативних виборів;
- взаємних негативних виборів.

Графічний етап передбачає побудову соціограми на основі соціоматриці. Соціограма – це графічне зображення ставлення досліджуваних один до одного за відповідями на соціометричні запитання. Соціограма дозволяє наочно проілюструвати і більш глибоко проаналізувати групові взаємозв'язки.

Зразок заповнення соціоматриці

Хто вибирає	Кого вибирають															
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	
1	\			+										+	+	
2		\									+			+		
3	+	+	\												+	
4	+			\												
5		+			\											
6		+				\							+		+	
7		+		+			\									
8	+							\		+						
9	+								\			+		+		
10								+		\		+		+		
11		+									\		+	+		
12										+	+	\		+		
13		+									+		\		+	
14										+		+		\		
15			+			+							+		\	
Кількість «+» виборів	4	6	1	2	0	1	0	1	0	3	2	3	3	6	4	36
Кількість взаємних виборів	1	1	1	1	0	1	0	2	0	3	3	2	2	1	3	24



Соціограма складається з IV концентричних кіл:

I **коло** реєструє досліджуваних із груповим статусом «соціометрична зірка» (ті досліджувані, які отримали 6 і більше позитивних виборів);

II **коло** реєструє тих досліджуваних, яким у групі надають перевагу (отримали 3 – 5 позитивні вибори);

III **коло** реєструє досліджуваних із груповим статусом «знехтувані» (отримали 1 – 2 позитивні вибори);

IV **коло** реєструє досліджуваних із груповим статусом «ізолювані» (не отримали жодного позитивного вибору).

Визначення рівня благополуччя взаємовідношення

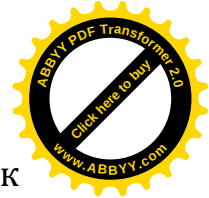
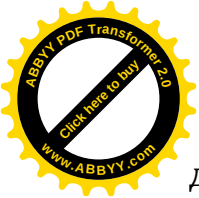
$$K = \frac{\text{кількість взаємних виборів}}{\text{кількість виборів, зроблених цією людиною}}$$

Для кожного з членів групи має значення не стільки кількість виборів, скільки задоволення своїм положенням у групі.

Так, якщо індивід бажає спілкуватися з трьома конкретними особами, а з цих трьох ніхто не виявляє бажання спілкуватися з цією людиною, то

$$K = \frac{0}{3} \Rightarrow 0$$

Коефіцієнт задоволення може дорівнювати 0, а статус (кількість отриманих виборів) дорівнювати, наприклад, 3 у однієї й тієї ж людини. Ця ситуація свідчить про те, що людина взаємодіє не з тими, з ким вона бажає. У результаті соціометричного експерименту керівник отримує не тільки дані про реальний статут кожного із членів групи в системі міжособистісних відносин, але й узагальнену картину станів цієї системи. Характеризується вона особливим діагностичним показником – рівнем благополуччя взаємовідносин (РБВ). РБВ групи може бути високим, якщо «зірок» і «тих, яким віддають перевагу» в сумі більше, ніж «тих, якими нехтують» та «ізолюваних» членів групи. Середній рівень благополуччя групи фіксується у випадку приблизної рівності («зірки» + «ті, яким віддають перевагу») = («ті, якими нехтують» + «ізолювані» + «знехтувані»). Низький рівень РБВ відмічається, коли у групі переважають особи з низьким статусом, а



діагностичним показником вважається «індекс ізоляції» – відсоток людей, позбавлених виборів у групі.

Нерідко поняття «соціометрична «зірка» плутають з поняттям лідер групи». При цьому не враховують, що «зірковість» – показник емоційної привабливості людини, показник гарного ставлення до неї друзів, членів групи. Тож не дивно, що це можуть бути різні люди, адже для завоювання положення «зірки» і положення лідера людині необхідні різні якості особистості, наприклад, лідер повинен бути наділеним організаторськими здібностями, яких «зірка» може й не мати.

Положення людини в колективі визначається не тільки індивідуальними особливостями характеру самої людини, але й особливостями колективу. У не дуже згуртованому колективі статус особистості багато в чому залежить від рівня її комунікативності. У згуртованих колективах, де виконується важка спільна діяльність, статус особистості більшою мірою визначається її діловими та моральними якостями, ніж комунікативністю. Чим би не визначався статус людини в колективі, він здійснює надзвичайно великий вплив на її поведінку та самосвідомість.

Керівник повинен знати структуру міжособистісних відносин для того, щоб уміти знайти індивідуальний підхід до кожного з членів групи. Організовуючи будь-який вид діяльності, корисно мати на увазі ті реальні угруповання, які склалися в групі.

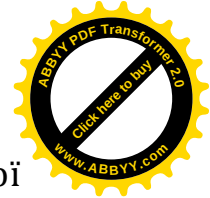
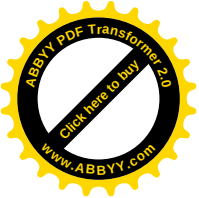
4.4. Методики психологічної діагностики для юнаків та дорослих

Тест-питальник самоставлення В. В. Століна

Інструкція

На кожне запитання питальника дайте відповідь «так» (+) або «ні» (-) залежно від того, стосується твердження Вас чи ні.

1. Думаю, що більшість моїх знайомих ставиться до мене із симпатією.
2. Мої слова не так уже часто розходяться зі справами.
3. Думаю, що багато хто бачить у мені щось подібне до себе.



4. Коли я намагаюся себе оцінити, я, насамперед, бачу свої недоліки.

5. Думаю, що як особистість я цілком можу бути привабливим для інших.

6. Коли я бачу себе очима люблячих мене людей, мене приємно вражає те, наскільки мій образ далекий від реальності.

7. Моє «Я» завжди мені цікаве.

8. Я вважаю, що іноді не гріх пожаліти себе.

9. У моєму житті є або були люди, з якими я був надзвичайно близький.

10. Власну повагу мені ще треба заслужити.

11. Бувало, і не раз, що я сам себе гостро ненавидів.

12. Я цілком довіряю своїм бажанням, які виникають раптово.

13. Я сам хотів багато в чому себе переробити.

14. Моє «Я» не здається мені чимось гідним глибокої уваги.

15. Я щиро хочу, щоб у мене в житті було все добре.

16. Якщо я і ставлюся до когось із докором, то, в першу чергу до себе.

17. Випадковому знайомому я швидше за все покажуся приємною людиною.

18. Зазвичай я схвалюю свої плани і вчинки.

19. Власні недоліки викликають у мене щось на зразок презирства.

20. Якби я роздвоївся, то мені було б досить цікаво спілкуватися зі своїм двійником.

21. Негативні свої якості я відчуваю як сторонні, чужі мені.

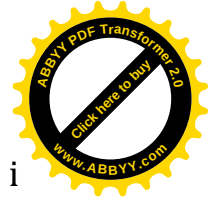
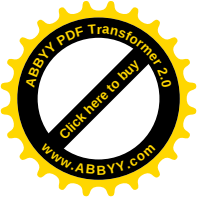
22. Навряд чи хто-небудь зможе відчувати, що схожий на мене.

23. У мене достатньо здібностей і енергії втілити в життя задумане.

24. Часто я не без глузування жартую над собою.

25. Найрозумніше, що може зробити людина у своєму житті – це підкоритися власній долі.

26. Стороння людина на перший погляд знайде в мені багато відразливого.



27. На жаль, якщо я і сказав щось, це не означає, що саме так я і буду чинити.

28. У дилемі «доцільне – гідне» я швидше віддам перевагу першому.

29. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.

30. Бути поблажливим до власних недоліків цілком природно.

31. Не бачу нічого корисного в тому, щоб докоряти собі за вже здійснені вчинки.

32. У мене не виходить бути для коханої людини цікавим тривалий час.

33. У глибині душі я б хотів, щоб зі мною відбулося щось катастрофічне.

34. Навряд чи я викликаю симпатії в більшості своїх знайомих.

35. Мені буває дуже приємно подивитися на себе очима людей, які мене люблять.

36. Коли в мене виникає яке-небудь бажання, спочатку запитую себе, чи розумно це.

37. Іноді мені здається, що якби якась мудра людина змогла побачити мене наскрізь, вона відразу зрозуміла б, яка я посередність.

38. Часом я сам собою захоплююся.

39. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.

40. У глибині душі я ніяк не можу повірити, що я дійсно доросла людина.

41. Без сторонньої допомоги я мало що можу зробити.

42. Іноді я сам себе погано розумію.

43. Мені дуже заважає нестача енергії.

44. Думаю, що інші в цілому оцінюють мене досить високо.

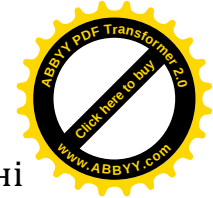
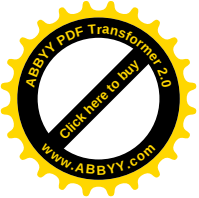
45. У моїй особистості є, напевно, щось таке, що здатне викликати в інших гостру ворожість.

46. Більшість моїх знайомих не сприймає мене серйозно.

47. Досить часто я сам себе роздратовую.

48. Я цілком можу сказати, що поважаю себе.

49. Навіть мої негативні риси не здаються мені чужими.



50. Мені часто здається, що дорослі знають щось таке, що мені через мою молодість ніяк не вдається зрозуміти.

51. Загалом мене влаштовує те, який я є.

52. Навряд чи мене можна любити по-справжньому.

53. Моїм мріям і планам не вистачає реалістичності.

54. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене воно було б найкращим співрозмовником.

55. Думаю, що міг би знайти спільну мову з будь-якою розумною і освіченою людиною.

56. Те, що в мені відбувається, як правило, мені зрозуміло.

57. Я маю більше переваг, ніж недоліків.

58. Навряд чи знайдеться багато людей, які можуть звинуватити мене у відсутності совісті.

59. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я говорю: «Так мені і треба!»

60. Я можу сказати, що в цілому я контролюю свою долю.

61. Дорослішаючи, я швидше втрачаю, ніж здобуваю.

62. Я цілком щиро відповідав на запитання.

Підрахунок результатів за питальником самоствавлення

В. В. Століна

Підрахуйте кількість збігів зі стандартними відповідями і визначте відсоток збігів від загальної кількості відповідей за кожною шкалою. Впишіть отримані результати в таблицю.

1. Інтегральне позитивне самоствавлення:

«так» – 2, 5, 18, 23, 35, 39, 44, 48, 51, 55, 56, 57, 60;

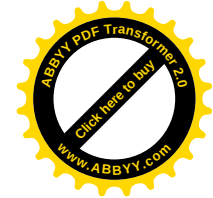
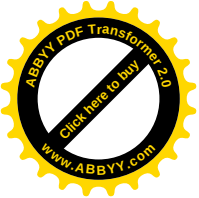
«ні» – 6, 9, 13, 16, 32, 37, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 47.

2. Повага до себе: «так» – 2, 23, 53, 60; «ні» – 8, 13, 25, 27, 33, 37, 40, 41, 42, 43.

3. Аутосимпатія: «так» – 12, 18, 29, 30, 39, 48, 51, 57; «ні» – 4, 9, 11, 16, 19, 24, 47, 59.

4. Ставлення інших: «так» – 1, 5, 15, 44, 58; «ні» – 3, 10, 26, 32, 34, 45, 46, 52.

5. Близькість до себе: «так» – 7, 17, 20, 35, 36, 55; «ні» – 14, 54.



6. Самовпевненість: «так» – 2, 23, 39, 44, 48; «ні» – 40, 41, 43.
7. Самоприйняття: «так» – 12, 18, 29, 49, 51, 57; «ні» – 21.
8. Самопослідовність: «так» – 60; «ні» – 25, 27, 33, 37, 38, 53.
9. Самозвинувачення: «так» – 3, 4, 9, 11, 16, 24, 47, 59.
10. Самоінтерес: «так» – 17, 20, 35, 54; «ні» – 32.
11. Саморозуміння: «так» – 13, 56; «ні» – 6, 8, 15, 22, 42.

Високі показники самоствавлення юної особистості за низкою шкал свідчать про наявність відповідного рівня суб'єктивності учня під час вибору і засвоєння профілю навчання. Це стосується передусім таких шкал, як: самоінтерес (потреба і мотиви самоусвідомлення); саморозуміння (самопізнання); самопослідовність (саморегуляція); самовпевненість, самоприйняття, близькість до себе (самоорганізація); інтегральне позитивне самоствавлення, повага до себе, аутосимпатія (емоційні компоненти самосвідомості). Дещо деструктивними можна вважати низькі результати тестування за всіма шкалами, особливо за такою шкалою, як ставлення інших, та високі результати тестування за такою шкалою, як самозвинувачення.

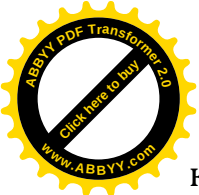
Проте постає питання про розвиток саме профільної рефлексивної готовності, тобто такої, що пов'язана з профільною самоідентифікацією юної особистості, зі здатністю учня самовизначати свої особистісні якості, у порівнянні з тими якостями, що є профільно і професійно значущими. Така здатність формується в умовах спеціального рефлексивного тренінгу, а у житті самої юної особистості – в умовах тих актів рефлексії, що здійснюється спонтанно або цілеспрямовано самою юною особистістю.

Питальник професійної спрямованості (ППС)

Д. Голланда

Методика Д. Голланда визначає ступінь зв'язку типу особистості зі сферою професійної діяльності, до якої в неї є нахили.

Люди найчастіше прагнуть знайти середовище і професію, які дозволили б їм найкраще розкрити свої здібності, виразити свої інтереси, цінності, орієнтації. Виходячи з цього, Д. Голланд виділяє шість типів особистості: реалістичний, інтелектуальний, соціальний,



конвенційний, підприємницький, артистичний. Відповідно до зазначених типів особистості виділено і шість типів професійного середовища з аналогічними назвами.

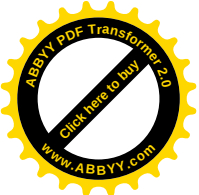
З точки зору вибору профільного навчання і професії сутність методики Д. Голланда полягає в тому, що успішність професійної діяльності, задоволеність нею тощо залежить, насамперед, від відповідності типу особистості типові професійного середовища. Представники відповідної професії за певними психологічними характеристиками більш-менш однорідні. Кожна професія приваблює людей, яким притаманні спільні інтереси, погляди, нахили, певні психофізіологічні властивості та ін. Оскільки представники кожної професійної групи характеризуються певною подібністю, то в багатьох ситуаціях вони реагують досить однаково, створюючи тим самим своє інтерперсональне середовище. Таким чином, правомірно можна стверджувати наявність моделі професійного середовища, яке оточує людину.

Характеристика типів особистості

Не вдаючись до розгляду причин і спонукальних сил формування кожного окремого типу особистості, Д. Голланд описує ці типи за такою схемою: освітні і професійні цілі, кращі професійні ролі, здібності, спеціальні обдарування, оригінальні досягнення, особистісний розвиток, життєвий шлях.

Реалістичний тип – чоловічий, не соціальний, емоційно стабільний, орієнтований на сучасне. Його представники займаються конкретними об'єктами і їх практичним використанням: інструментами, різними речами, тваринами, машинами. Віддають перевагу професіям, які вимагають моторних навичок, спритності, конкретності, тобто таким професіям, як механік, електрик, інженер, агроном, садівник, токарь, водій, будівельник тощо.

Для цього професійного типу характерними є переважно невербальні інтелектуальні здібності. Психомоторні навички переважають над математичними здібностями і здібностями до мов.

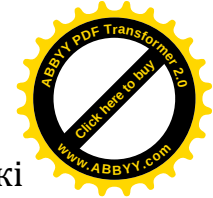
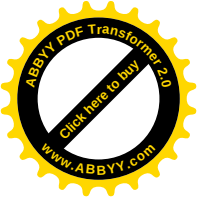


Інтелектуальний тип – орієнтований на розумову працю. Він не соціальний, аналітичний, раціональний, незалежний, оригінальний. У нього переважають теоретичні і, в деякою мірою, практичні цінності. Роздумам над проблемою він надає більшу перевагу, ніж реалізації пов'язаних з нею рішень. Йому подобається розв'язувати завдання, які вимагають абстрактного мислення. Інтелектуал надає перевагу науковим професіям, а саме: ботанік, астроном, фізик, математик тощо. Володіє високорозвиненими як вербальними, так і невербальними здібностями.

Соціальний тип – ставить перед собою такі цілі та завдання, які дозволяють йому встановити тісний контакт із навколишнім середовищем. Володіє соціальними вміннями і потребує соціальних контактів. Рисами його характеру є соціальність, бажання навчати і виховувати, гуманність, жіночність. Заняття, яким цей тип надає найбільшу перевагу – це навчання, лікування, обслуговування. В основному це лікар, учитель, психолог. Представники цього типу намагаються триматися осторонь від інтелектуальних проблем. Вони активні, уміють пристосовуватися. Проблеми вони вирішують, опираючись переважно на емоції, почуття й уміння спілкуватися, їм притаманні хороші вербальні і відносно слабкі невербальні здібності.

Конвенційний тип надає перевагу чітко структурованій діяльності. З оточуючого середовища він вибирає цілі, задачі і цінності, які формуються із звичаїв і обумовлені станом суспільства. Відповідно до цього його підхід до проблем носить стереотипний практичний і конкретний характер. Спонтанність і оригінальність йому не характерні. Значною мірою для нього характерні ригідність, консерватизм, залежність. Надає перевагу професіям, пов'язаним із розрахунками, канцелярією – бухгалтер, касир, економіст, статистик, комірник, працівник банку, ревізор тощо.

Він володіє хорошими навичками спілкування, а також моторними навичками. Математичні здібності розвинуті в нього краще, ніж вербальні. Він поганий керівник і організатор, його рішення переважно залежать від людей, які його оточують.



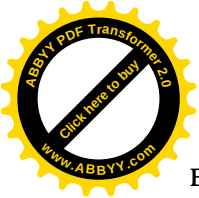
Підприємницький тип вибирає цілі, цінності і завдання, які дозволяють йому проявити енергію, ентузіазм, імпульсивність, домінантність, реалізувати любов до пригод. Віддає перевагу суто «чоловічим», керівним ролям, у яких він може задовольнити свої потреби в домінантності та визнанні. Це такі професії, як директор, телерепортер, завідувач, менеджер, журналіст, дипломат тощо. Для цього професійного типу характерна дуже широка сфера діяльності. Йому не подобаються заняття, пов'язані з ручною працею, а також ті, що вимагають посидючості, великої концентрації уваги й інтелектуальних зусиль. Надає перевагу невизначеним вербальним задачам, які пов'язані з керуванням, високим статусом і владою. Найбільших досягнень добивається в управлінні, бізнесі та спорті.

Артистичний тип відхиляється від чітко структурованих проблем і видів діяльності, що передбачають велику фізичну силу. У спілкуванні з оточуючими опирається на свої безпосередні почуття, емоції, інтуїцію й уяву. Йому властиві складні погляди на життя, гнучкість, незалежність рішень. Це не соціальний, оригінальний тип.

Важливо зауважити, що кожна людина володіє особистісними властивостями, характерними для всіх шести описаних типів. Саме тому модель особистості можна виразити у вигляді психологічного профілю з буквами-індексами (за назвою типів), поданих у порядку зменшення ступеня домінування певного типу. Значення індексів: Р – реалістичний, І – інтелектуальний, С – соціальний, К – конвенційний, П – підприємницький і А – артистичний. Отримана таким чином модель дозволяє охарактеризувати людину з точки зору її більшої чи меншої схильності бути зарахованою до того чи іншого типу особистості.

Поведінка людини залежить від її особистісних характеристик, а також від середовища, у якому вона діє. Професійним типам особистості відповідають моделі професійного середовища. До останнього належать і люди зі своїми домінуючими рисами. Загалом моделі професійного середовища, що відповідають певним типам особистості, можна охарактеризувати так:

Реалістичне професійне середовище характеризується тим, що предметом праці є конкретні реальні речі. Це може бути сфера



виробництва, використання різних матеріальних цінностей і засобів. Для виконання робіт необхідна вправність, рухливість, наполегливість, фізична сила. Соціальні навички потрібні в незначній мірі і пов'язані в основному з прийомом і передачею мінімальної інформації.

Бесіди короткі і стереотипні. Характер завдань, що отримує працівник, конкретний і чіткий. Результат передбачуваний і матеріальний.

Професії: механік, зоотехнік, водій, інженер, агроном, машиніст, електрик тощо.

Інтелектуальне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що першочергово передбачають наявність абстрактного мислення і творчих здібностей. Апаратура, що використовується, вимагає швидше інтелектуальних, ніж фізичних навичок. Міжособистісні відносини відіграють незначну роль, хоча необхідно вміти передавати і приймати складні словесні конструкції. Результат праці може бути непередбаченим, часто не матеріальним. Характер завдань різноманітний, вимагає досить високого рівня інтелекту.

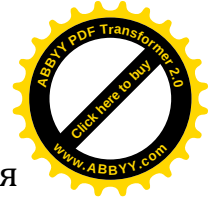
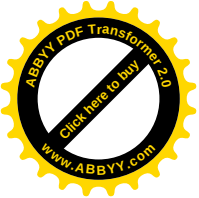
Професії: геолог, ботанік, хімік, учений, редактор, фізик тощо.

Соціальне професійне середовище відповідає соціальному типу особистості. В основному, це робота з людьми, що передбачає наявність умінь розбиратися в поведінці людей і навчати інших. Робота вимагає постійного особистого спілкування з людьми. Необхідні здібність переконувати, красномовство. Характер знань різноманітний. Результат праці не завжди можна передбачити.

Професії: соціолог, педагог, психолог, лікар, адвокат, соціальний працівник, профконсультант тощо.

Конвенційне професійне середовище характеризується вирішенням завдань, що вимагають здібностей щодо обробки конкретної рутинної та номеральної інформації. Це в основному робота з документами, цифрами, фактами, банками даних та ін. Робота вимагає точності, ретельності.

Професії: бухгалтер, ревізор, податковий інспектор, фінансист, оператор ЕОМ тощо.



Підприємницьке професійне середовище характеризується виконанням завдань різного характеру, що вимагають особистої ініціативи, уміння керувати, соціальних навичок. Важливо вміти розбиратися в мотивах поведінки різних людей. Під час спілкування з представниками різних типів і в різних ситуаціях важливі комунікабельність і красномовство. Результат роботи не завжди передбачений, але реалістичний.

Професії: бізнесмен, брокер, спеціаліст з реклами, організатор подорожей, постачальник, страховий агент і ін.

Артистичне професійне середовище характеризується розв'язанням проблем і завдань, що передбачають наявність художнього смаку, уяви. Більш складні задачі з розв'язанням за допомогою фантазії, інтуїції. Усі свої знання, емоційну сторону життя, свою суть представники цього середовища прагнуть присвятити досягненню конкретної мети – реалізувати себе.

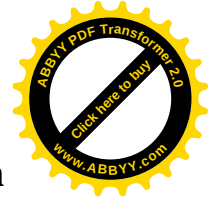
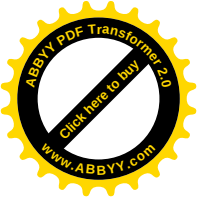
Характер завдань різноманітний, результат непередбачений. Необхідна наявність спеціальних здібностей (співу, малювання, хореографії тощо).

Професії: диригент, музикант, художник, актор, журналіст, скульптор, дизайнер і ін.

У результаті досліджень Д. Голланд установив, що люди різних професійних типів неоднаково адаптуються до умов різного професійного середовища. Слід зазначити, що відповідність типу особистості типу професійного середовища є передумовою високих досягнень у діяльності та задоволеності людини своєю працею.

Виходячи з того, що людина в одне середовище «вписується» краще, ніж в інше, Д. Голланд запропонував шкалу адаптованості різних типів (табл. 1) особистості до різних професійних середовищ. У шкалі використовуються такі умовні позначення:

- «+ +» – відмінна адаптація до середовища,
- «+» – добра адаптація;
- «-» – недостатня адаптація;
- «- -» – дуже погана адаптація.



Відповідність типів особистості типам професійного середовища

Типи особистості	Типи професійного середовища					
	Р	І	С	К	П	А
Реалістичний	++	+	-	+	-	--
Інтелектуальний	+	++	-	-	--	+
Соціальний	--	-	++	-	+	+
Конвенційний	+	-	+	++	+	--
Підприємницький	-	--	+	-	++	+
Артистичний	-	-	+	--	-	++

З наведеної таблиці видно, що, наприклад, артистичний тип особистості найуспішніше працює в артистичному середовищі (+ +), досить добре адаптується до інтелектуального (+), соціального (+), підприємницького середовища (+), і дуже погано до реалістичного (- -) та конвенційного (- -).

Реалістичний тип особистості найбільш успішно працює в реалістичному середовищі (+ +), добре адаптується до інтелектуального (+) і дуже погано до артистичного (- -) та недостатньо до соціального (-) і конвенційного (-) середовищ.

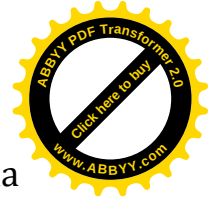
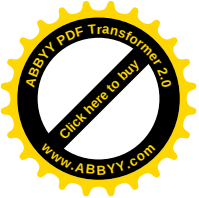
Таким чином, відповідність типів особистості типам професійного середовища є передумовою високих виробничих показників і задоволеності людини своєю працею.

Інструктивні вказівки до методики

Методика включає 42 пари різних професій. З кожної пари професій необхідно вибрати одну, якій надається більша перевага.

Час, що відводиться на виконання методики, не обмежується. Як правило, витрачається 15 – 20 хвилин. Якщо обстежуваний не може віддати перевагу одній з двох запропонованих у парі професій, він може взагалі пропустити цю пару, але в такому випадку в якій-небудь іншій парі він повинен вибрати обидві запропоновані професії.

Досліджуваним пропонується прочитати на виданому аркуші назви професій. Якщо суть якої-небудь професії не зрозуміла, можна звернутись до профконсультанта з проханням пояснити.



Обстеження проводиться за допомогою опитувальника професійних переваг.

Обробка результатів обстеження та їх інтерпретація

Під час обробки результатів підраховується кількість вибраних професій, яким опитуваний надав найбільшу перевагу, відповідно до шести типів особистості. Отримані кількісні показники записуються в матрицю.

Наприклад:

Р	І	С	К	П	А
2	7	6	5	2	12

Цифри – це кількість виборів по кожному типу професій. Далі, залежно від величини цифри, визначається пріоритет відповідної сфери діяльності для обстежуваної людини.

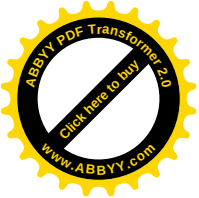
У цьому випадку модель особистості буде АІ (СК). Це означає, що обстежувана людина належить до артистичного типу особистості з яскраво вираженими якостями інтелектуала.

Необхідно зазначити, що під час інтерпретації даних основну увагу слід звертати на перші два-три типи. Останні компоненти формули теж необхідно враховувати, оскільки вони свідчать про відсутність відповідних якостей особистості.

Таким чином, маючи інформацію про професійну спрямованість до певної сфери діяльності та про міру відповідності типу особистості типу професійного середовища, профконсультант має змогу більш аргументовано надати допомогу обстежуваному в пошуку професії.

Розберемо для прикладу таку ситуацію. Обстежуваний за методикою ППС має максимальний бал у сфері «людина-людина». За методикою Д. Голланда це чітка приналежність до соціального типу (бажання повчати, надавати послуги, виховувати, спілкуватися з людьми). У такому випадку можна порадишити працювати вчителем, бібліотекарем, екскурсоводом, психологом, працівником у службах зайнятості та побуту.

Отримані результати слід обговорити з обстежуваною особою. Це покращує взаєморозуміння, значно прискорює вибір професії або формування професійного плану.



Для більш обґрунтованого пошуку професії (роботи) та врахування відповідних вимог до особистості необхідно звернутись до інших методик.

Інструкція

Подивіться на запропонований Вам тест. На ньому попарно подано різні професії та види діяльності. У кожній парі професій постарайтеся віддати перевагу одній із них. Наприклад, якщо в першій парі (1. Інженер-будівельник – 1. Конструктор) Вам більше подобається робота конструктора, напишіть на Вашому листку відповідей порядковий номер пари (в цьому випадку це 1) та індекс вибраної Вами професії (буква І).

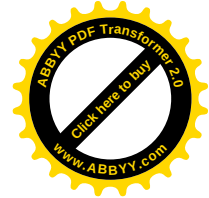
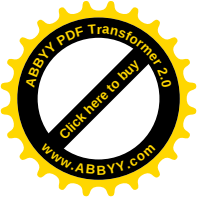
Такий вибір необхідно провести з усіма парами професій. Якщо у процесі роботи з тестом Ви не будете знати, у чому полягає зміст праці представника певної професії, можете звернутися за поясненням до психолога.

Якщо у деяких випадках Ви не можете віддати перевагу жодній з двох запропонованих у парі професій, то можете пропустити цю пару, але в такому випадку в якій-небудь іншій парі Ви повинні вибрати обидві запропоновані професії. Усього слід вибрати 42 професії.

Бланк тесту професійної спрямованості особистості Д. Голланда подано нижче.

1	Інженер-будівельник	Р	1	Конструктор	І
2	Перукар	Р	2	Бібліотекар	С
3	Токар	Р	3	Оператор комп'ютерного набору	К
4	Режисер	А	4	Директор магазину	Пр
5	Архівіст	К	5	Дизайнер	А
6	Філософ	І	6	Програміст	К
7	Учений-хімік	І	7	Бухгалтер	К
8	Редактор наукового журналу	І	8	Адвокат	С
9	Інженер-технолог	Р	9	Перекладач художньої літератури	А
10	Страховий агент	С	10	Художник з розпису тканин	А
11	Офіціант	С	11	Менеджер з реклами	Пр

12	Спортивний лікар	С	12	Художник-графік	А
13	Нотаріус	К	13	Підприємець	Пр
14	Оператор ЕОМ	К	14	Різьбяр по дереву	А
15	Політичний діяч	Пр	15	Письменник	А
16	Садівник	Р	16	Метеоролог	К
17	Водій	Р	17	Медична сестра	С
18	Інженер-електронщик	Р	18	Учений	І
19	Маляр-будівельник	Р	19	Артист естради	А
20	Біолог	І	20	Екскурсовод	С
21	Телерепортер	Пр	21	Фотограф	А
22	Брокер	Пр	22	Фармацевт	К
23	Кінознавець	І	23	Менеджер з маркетингу	Пр
24	Математик	І	24	Архітектор	А
25	Працівник дитячої кімнати міліції	С	25	Аудитор	К
26	Учитель	С	26	Головний зоотехнік	Пр
27	Вихователь дитячого садка	С	27	Художник-керамік	А
28	Керівник спортивної команди	Пр	28	Економіст	К
29	Літературознавець	І	29	Експерт	К
30	Астроном	І	30	Диригент	А
31	Автослюсар	Р	31	Секретар-друкарка	К
32	Електрозварник	Р	32	Музикознавець	І
33	Кухар	Р	33	Фермер	Пр
34	Закрійник	Р	34	Декоратор	А
35	Археолог	І	35	Директор театру	Пр
36	Працівник музею	І	36	Продавець-консультант	С
37	Гідролог	І	37	Артист	А
38	Працівник соціальної служби	С	38	Коректор	А
39	Лікар	С	39	Дипломат	Пр
40	Банківський працівник	К	40	Продюсер	Пр
41	Інженер-металург	Р	41	Психолог	С
42	Телемеханік	Р	42	Директор видавництва	Пр



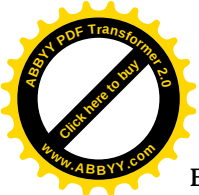
Методика «Карта інтересів»

Для проведення дослідження потрібна карта інтересів – питальник із 174 питань, що відбивають спрямованість інтересів у 29 сферах діяльності та лист відповідей – матриця зі шести рядків і двадцяти дев'яти колонок. Кожна колонка відповідає одній із сфер інтересів: 1. Біологія. 2. Географія. 3. Геологія. 4. Медицина. 5. Легка і харчова промисловість. 6. Фізика. 7. Хімія. 8. Техніка. 9. Електро – і радіотехніка. 10. Металообробка. 11. Деревообробка. 12. Будівництво. 13. Транспорт. 14. Авіація, морська справа. 15. Військова справа. 16. Історія. 17. Література. 18. Журналістика. 19. Суспільна діяльність. 20. Педагогіка. 21. Право, юриспруденція. 22. Сфера обслуговування, торгівля. 23. Математика. 24. Економіка. 25. Іноземні мови. 26. Образотворче мистецтво. 27. Сценічне мистецтво. 28. Музика. 29. Фізкультура і спорт.

Інструкція. Для визначення Ваших провідних інтересів пропонуємо перелік запитань. Поміркуйте і **постарайтесь** дати якомога точнішу відповідь на запитання. Якщо Ви переконалися неодноразово, що Вам дуже подобається те, про що запитується, то в листі відповідей у клітині під тим самим номером поставте два плюси, якщо просто подобається – один плюс, якщо не знаєте, сумніваєтеся – нуль, якщо не подобається – один мінус, а якщо дуже не подобається – два мінуси. Відповідайте на запитання, не пропускаючи жодного з них. Час заповнення листа не обмежується.

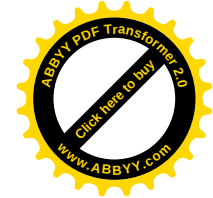
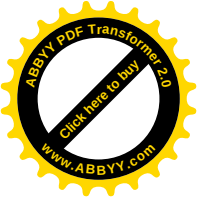
Чи любите ви? чи подобається вам? хотіли б ви?

1. Знайомитися з життям рослин і тварин.
2. Уроки з географії, читання підручника з географії.
3. Читати художню або науково-популярну літературу про геологічні експедиції.
4. Уроки і підручник з анатомії та фізіології людини.
5. Уроки доведення або домашні завдання з доведення.
6. Читати науково-популярну літературу про фізичні відкриття, про життя і діяльність видатних фізиків.
7. Читати про відкриття в хімії або про життя і діяльність

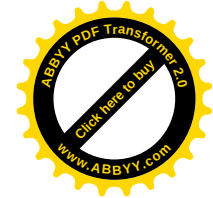
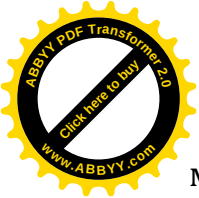


видатних хіміків.

8. Читати науково-популярні журнали про розвиток техніки.
9. Читати статті в науково-популярних часописах про досягнення в галузі електроніки і радіотехніки.
10. Знайомитися з різними металами і їхніми властивостями.
11. Довідуватися про різні породи дерев і про їхнє практичне застосування.
12. Довідуватися про досягнення у сфері будівництва.
13. Читати книги, дивитися фільми про водіїв різних видів транспорту (автомобільного, залізничного тощо).
14. Читати книги, дивитися фільми про льотчиків і космонавтів.
15. Знайомитися з військовою технікою.
16. Читати книги про історичні події й історичних діячів.
17. Читати класиків української та зарубіжної літератури.
18. Читати й обговорювати газетні чи журнальні статті і нариси.
19. Обговорювати поточні справи і події в класі і школі.
20. Читати книги про життя школи (про роботу вихователя, учителя).
21. Читати книги, дивитися фільми про роботу міліції.
22. Піклуватися про порядок, гарний вигляд приміщень, в яких навчаєтеся, живете, працюєте.
23. Читати книги на зразок «Цікава математика», «Математичне дозвілля».
24. Вивчати економічну географію.
25. Заняття з іноземної мови.
26. Знайомитися з життям видатних художників, з історією розвитку образотворчого мистецтва.
27. Знайомитися з життям видатних майстрів сцени і кіно, зустрічатися з артистами, колекціонувати їхні фотографії.
28. Знайомитися з життям і творчістю видатних музикантів, із питаннями теорії музичного мистецтва.
29. Читати спортивні часописи, газети, книги про спорт, про видатних спортсменів.
30. Вивчати біологію, ботаніку, зоологію.

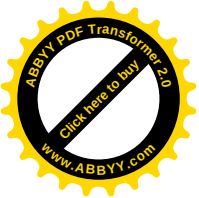


31. Знайомитися з різноманітними країнами за описами.
32. Читати про життя і діяльність відомих геологів.
33. Читати про те, як люди навчилися боротися з хворобами, про лікарів і досягнення в галузі медицини.
34. Відвідувати з пізнавальною метою підприємства легкої промисловості.
35. Читати книги на зразок «Цікава фізика», «Фізики жартують».
36. Проводити хімічні досліди, стежити за ходом хімічних реакцій.
37. Знайомитися з новітніми досягненнями сучасної техніки (слухати і дивитися радіо- і телепередачі, читати статті в газетах).
38. Відвідувати радіотехнічні гуртки або знайомитися з роботою електрика.
39. Знайомитися з різноманітними вимірювальними інструментами для металообробки і працювати з ними.
40. Спостерігати за виготовленням виробів із дерева, роздивлятися нові зразки меблів.
41. Зустрічатися з будівельниками, спостерігати за їхньою роботою.
42. Читати популярну літературу про засоби пересування.
43. Читати книги, дивитися фільми про річковиків, моряків.
44. Читати книги, дивитися фільми на військові теми, знайомитися з історією війн.
45. Обговорювати минулі та сучасні політичні події.
46. Читати літературно-критичні статті.
47. Слухати радіо і дивитися телевізійні новини, тематичні телепередачі.
48. Довідуватися про події, що відбуваються в місті, країні.
49. Давати пояснення товаришам, як виконати навчальне завдання, якщо вони не можуть зробити його самі.
50. Дати справедливу оцінку вчинку друга, знайомого або літературного героя.
51. Організовувати харчування під час походу.
52. Читати науково-популярну літературу про відкриття в



математиці, про життя і діяльність видатних математиків.

53. Цікавитися станом економічних перетворень.
54. Читати художню літературу іноземною мовою.
55. Займатися художнім оформленням стендів і газет.
56. Відвідувати театри, філармонії, концерти.
57. Слухати оперну або симфонічну музику.
58. Відвідувати спортивні змагання, слухати і дивитися спортивні радіо- і телепередачі.
59. Відвідувати біологічний гурток.
60. Займатися в географічному гуртку.
61. Складати, збирати описи і зображення геологічних об'єктів землі, мінералів.
62. Вивчати функції організму людини, причини виникнення хвороб і шляхи їх лікування.
63. Відвідувати гурток кулінарів, готувати вдома обід.
64. Проводити фізичні дослід.
65. Готувати розчини, зважувати реактиви.
66. Розбирати і ремонтувати різноманітні механізми (наприклад, годинники, праски).
67. Користуватися точними вимірювальними приладами (осцилографом, вольтметром, амперметром); здійснювати різноманітні розрахунки.
68. Майструвати різноманітні предмети і деталі з металу.
69. Майструвати різноманітні предмети і деталі з дерева або художньо обробляти дерево (випилювати, випалювати, вирізувати).
70. Робити будівельні ескізи або виконувати креслення різноманітних будівництв.
71. Відвідувати гурток юних автолюбителів.
72. Брати участь у секції парашутистів і в гуртку авіамоделістів або в роботі авіаційних клубів.
73. Займатися у стрілецькій секції.
74. Вивчати історію виникнення різноманітних народів і держав.
75. Писати класні і домашні твори з літератури.
76. Спостерігати за вчинками і поведінкою людей.



77. Виконувати суспільну роботу, організовувати та згуртовувати друзів на різні справи.

78. Проводити час із маленькими дітьми, читати їм книги, щонебудь їм розповідати, допомагати будь у чому.

79. Верховодити серед ровесників і молодших.

80. Спостерігати за роботою продавця, кухаря, офіціанта.

81. Займатися в математичному гуртку.

82. Цікавитися питаннями розвитку промисловості, довідуватися про нові досягнення у сфері планування й обліку на підприємствах.

83. Працювати з прикладними словниками, розбиратися в мовних зворотах малознайомої мови. .

84. Відвідувати музеї мистецтва, художні виставки.

85. Виступати на сцені перед глядачами.

86. Грати на музичному інструменті.

87. Грати у спортивні ігри.

88. Спостерігати за ростом і розвитком тварин, рослин, вести записи спостережень.

89. Самостійно складати географічні карти, збирати різноманітні географічні матеріали.

90. Збирати колекції мінералів, експонати для геологічного музею.

91. Знайомитися з роботою лікаря, медсестри, фармацевта.

92. Відвідувати гурток з крою та шиття, шити собі і членам родини.

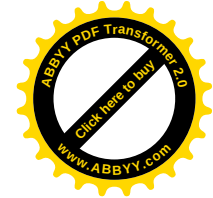
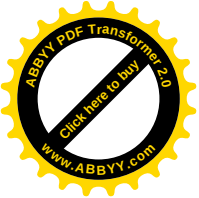
93. Займатися у фізичному гуртку або відвідувати факультативні заняття з фізики.

94. Займатися в хімічному гуртку або відвідувати факультативні заняття з хімії.

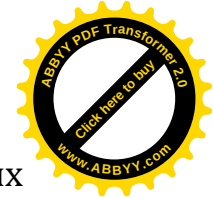
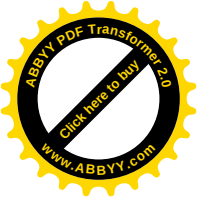
95. Займатися в одному із технічних гуртків (моделювати літаки, кораблі тощо).

96. Знайомитися з будовою електроприладів, електричних машин; збирати, контролювати радіоприлади, приймачі, програвачі тощо.

97. Займатися на уроках праці у шкільних майстернях.



98. Брати участь у столярному гуртку.
99. Працювати на будівництві, спостерігати за ходом будівництва, за оздоблювальними роботами.
100. Цікавитися правилами дорожнього руху.
101. Брати участь у секції веслярів, яхтсменів, аквалангістів, у бригаді рятувальників.
102. Брати участь у воєнізованих іграх.
103. Відвідувати історичні музеї, знайомитися з пам'ятниками культури.
104. Займатися в літературному гуртку, відвідувати факультативні заняття з літератури.
105. Вести особистий щоденник.
106. Виступати у класі з повідомленнями про міжнародне становище.
107. Бути вихователем.
108. З'ясовувати причини поведінки і вчинків людей, які вони хочуть приховати.
109. Допомогати покупцеві вибрати в магазині потрібну йому річ.
110. Розв'язувати складні математичні задачі.
111. Розраховувати свої грошові витрати і прибутки.
112. Займатися в гуртку іноземної мови або відвідувати факультативні заняття.
113. Займатися в художньому гуртку.
114. Брати участь в огляді художньої самодіяльності.
115. Співати в хорі або відвідувати музичний гурток.
116. Займатися у спортивній секції.
117. Брати участь у біологічних олімпіадах або готувати виставки рослин або тварин.
118. Брати участь у географічній експедиції.
119. Брати участь у геологічній експедиції.
120. Спостерігати і доглядати за хворими, надавати їм допомогу.
121. Брати участь у виставках кулінарних або кондитерських виробів або відвідувати їх.
122. Брати участь у фізичних олімпіадах.



123. Вирішувати складні задачі з хімії, брати участь у хімічних олімпіадах.

124. Розбиратися в технічних кресленнях і схемах, самому виконувати креслення.

125. Розбиратися у складних радіосхемах.

126. Відвідувати з пізнавальною метою промислові підприємства, знайомитися з новими типами верстатів, спостерігати за роботою на них або за їх ремонтом.

127. Майструвати що-небудь із дерева.

128. Допомогати в будівельних роботах.

129. Брати участь в обслуговуванні та ремонті автомобілів.

130. Управляти надшвидкісними літаками.

131. Строго виконувати розпорядок дня.

132. Займатися в історичному гуртку, збирати матеріали, виступати з доповідями на історичні теми.

133. Працювати з літературними джерелами, вести щоденник вражень, про прочитане.

134. Брати участь у диспутах і читацьких конференціях.

135. Готувати і проводити збори.

136. Шефствувати над важкими підлітками, обговорювати з будь-ким питання виховання дітей і підлітків.

137. Допомогати працівникам міліції.

138. Постійно спілкуватися з різними людьми.

139. Брати участь у математичних олімпіадах.

140. Цікавитися вартістю товарів, намагатися зрозуміти питання ціноутворення, заробітної плати, організації праці.

141. Розмовляти з друзями іноземною мовою.

142. Брати участь у виставках образотворчого мистецтва.

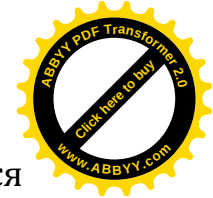
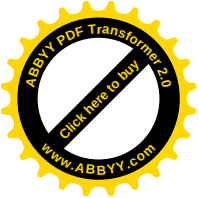
143. Відвідувати театральний гурток.

144. Брати участь у музичних оглядах-конкурсах.

145. Брати участь у спортивних змаганнях.

146. Вирощувати в саду або на городі рослини, виховувати тварин, доглядати за ними.

147. Проводити топографічні зйомки місцевості.



148. Здійснювати тривалі важкі походи, під час яких доводиться напружено працювати за заданою програмою.

149. Працювати в лікарні, поліклініці або аптеці.

150. Працювати фахівцем на підприємстві харчової або легкої промисловості (швачкою, закрійницею, кондитером тощо).

151. Розв'язувати складні задачі з фізики.

152. Працювати на хімічному виробництві.

153. Брати участь у виставках технічної творчості.

154. Працювати в галузі електроенергетики або радіоелектроніки.

155. Працювати токарем, виготовляти різноманітні деталі і вироби.

156. Виконувати столярні роботи.

157. Працювати в будівельній бригаді.

158. Возити пасажирів або вантажі.

159. Працювати у штормову погоду на великій річці або в морі.

160. Бути військовим інженером або командиром.

161. Ходити в походи історичними місцями рідного краю.

162. Писати розповіді, складати вірші, байки й ін.

163. Писати нотатки або нариси в стінгазету або періодику.

164. Керувати бригадою під час трудового десанту.

165. Організовувати ігри або свята для дітей.

166. Працювати в юридичному закладі (у суді, прокуратурі, адвокатурі, юридичній консультації).

167. Надавати людям різноманітні послуги.

168. Виконувати роботу, що постійно вимагає застосування математичних знань.

169. Працювати у сфері планування, фінансування, економіки підприємств народного господарства.

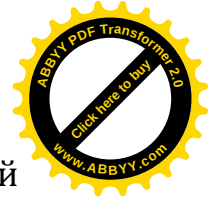
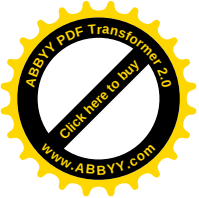
170. Брати участь в олімпіадах, конкурсах, конференціях з іноземної мови.

171. Брати участь у виставках образотворчого мистецтва.

172. Грати на сцені або зніматися в кіно.

173. Бути музикантом, музичним режисером або викладачем музики.

174. Працювати викладачем фізкультури або тренером.



Обробка результатів. У заповненому листі відповідей у кожній колонці підраховується кількість позитивних відповідей.

Аналізуючи отримані дані, виділіть ті сфери, що містять найбільшу кількість позитивних відповідей. Якщо з-поміж них виявиться кілька сфер з однаковою кількістю позитивних відповідей, то варто вважати, що більш вираженим інтересам відповідають ті з них, що містять найменшу кількість негативних відповідей. Оцінка ступеня виразності інтересів має п'ять градацій: вищий ступінь заперечування – від -12 до -6, інтерес заперечується – від -5 до -1, інтерес виражений слабо – від +1 до +4, виражений інтерес – від +5 до +7, яскраво виражений інтерес – від +8 до +12.

Диференційовано-діагностичний питальник інтересів (ДДП за Є. А. Клімовим)

Інструкція

Уявіть собі, що ви маєте можливість вибрати одну роботу (із двох можливих). Чому б ви надали перевагу? Вибраний варіант відмітьте знаком «+», а відкинутий – знаком «-».

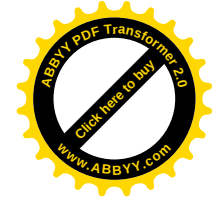
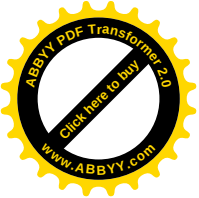
1 а. Доглядати за тваринами. 2а. Допомогати хворим людям, лікувати їх. 3а. Стежити за якістю виготовлення книжкових ілюстрацій, плакатів. 4а. Обробляти матеріали (дерево, тканину, метал, пластмасу). 5а. Обговорювати науково-популярні книги, статті. 6а. Вирощувати молодняк (тварин). 7а. Копіювати малюнки, зображення (або налаштувати музичні інструменти). 8а. Повідомляти, пояснювати людям потрібні їм відомості (у довідковому бюро, на екскурсії). 9а. Ремонтувати речі, вироби, одяг, техніку. 10а. Лікувати тварин.	1б. Обслуговувати машини, прилади. 2б. Складати таблиці, схеми, графіки пр. 3б. Слідкувати за станом, розвитком рослин. 4б. Рекламувати, продавати матеріали програми обчислювальних машин. 5б. Обговорювати художні книги, п'єси, концерти. 6б. Тренувати товаришів (або молодших) у виконанні яких-небудь дій. 7б. Керувати яким-небудь вантажним засобом (підйомним або транспортним). 8б. Художньо оформляти виставки, вітрини (або брати участь у підготовці п'єс, концертів). 9б. Шукати і виправляти помилки в текстах, таблицях. 10б. Виконувати обчислення, розрахунки.
---	---

11а. Виводити нові сорти рослин.	11б. Конструювати, проектувати нові види промислових виробів, машин, будівель.
12а. Розв'язувати суперечки, сварки між людьми, переконувати, роз'яснювати, заохочувати.	12б. Розбиратися у кресленнях, схемах (перевіряти, уточнювати їх).
13а. Спостерігати, вивчати роботу гуртків, художньої самодіяльності.	13б. Спостерігати, вивчати життя мікробів.
14а. Обслуговувати, налагоджувати медприлади, апарати.	14б. Надавати людям меддопомогу при пораненнях, опіках, ударах.
15а. Скласти точні описи, звіти про спостереження явищ і подій.	15б. Художньо описувати, зображати події (побачені або уявні).
16а. Робити лабораторні аналізи в лікарні.	16б. Приймати, оглядати хворих, говорити з ними, призначати лікування.
17а. Фарбувати або розмальовувати стіни, поверхні виробів.	17б. Здійснювати монтаж споруд, машин, пристроїв.
18а. Організовувати екскурсії, культпоходи в театри, музеї.	18б. Грати на сцені, брати участь у концертах.
19а. Виготовляти деталі за кресленнями, вироби, машини, одяг.	19б. Креслити, копіювати креслення, карти.
20а. Проводити боротьбу з хворобами рослин, зі шкідниками лісів, садів	20б. Працювати на клавішних машинах (друкарській, телетайп).

Після отримання відповідей на всі запитання підрахуйте кількість проставлених плюсів у кожному з п'яти вертикальних стовпчиків, а внизу виведіть суму, яка й буде показником ступеня вираження нахилу до певного типу професій.

Таблиця-ключ до ДДП

людина – природа	людина – техніка	людина – людина	людина – знакова система	людина – художній образ
1а	1б	2а	2б	3а
3б	4а	4б	5а	5б
6а	7б	6б	9б	7а
10а	9а	8а	10б	8б
11а	11б	12а	12б	13а
13б	14а	14б	15а	15б
16а	17б	16б	19б	17а
20а	19а	18а	20б	18б



Методика соціальної адаптації К. Роджерса, Р. Даймонда

Інструкція

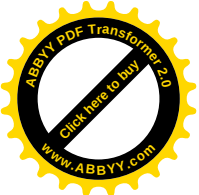
У питальнику містяться висловлювання про людину та спосіб її життя: почуття, думки, звички, стиль поведінки.

Прочитавши або прослухавши чергове висловлювання питальника, оцініть, наскільки воно може стосуватися Вас (Ваших звичок, способу життя). Для оцінювання скористайтесь шкалою відповідей:

- «0» – це мене зовсім не стосується;
- «1» – це на мене не схоже;
- «2» – сумніваюся, що це можна віднести до мене;
- «3» – не наважусь віднести це до себе;
- «4» – це схоже на мене, але немає впевненості;
- «5» – це на мене схоже;
- «6» – це точно про мене.

Обраний вами варіант відповіді позначте у бланку відповідей у квадраті, що відповідає порядковому номеру висловлювання.

1. Я ніяковію, коли вступаю в розмову з ким-небудь.
2. У мене немає бажання розкриватися перед іншими.
3. Я у всьому люблю змагання, боротьбу.
4. Я ставлю до себе великі вимоги.
5. Я часто дорікаю собі за зроблене.
6. Я часто почуваю себе приниженим.
7. Я сумніваюся в тому, що можу сподобатися комусь з осіб протилежної статі.
8. Я завжди виконую свої обіцянки.
9. У мене теплі, гарні стосунки з оточуючими.
10. Я стриманий, замкнутий; тримаюсь від усіх трохи на відстані.
11. Я сам винен у своїх невдачах.
12. Я відповідальна людина; на мене можна покластися.
13. Я відчуваю, що не можу щось змінити, усі зусилля марні.
14. Я на багато що дивлюся очима своїх ровесників.



15. Я загалом приймаю ті правила і вимоги, яких потрібно дотримуватися.

16. У мене замало власних переконань і правил.

17. Я люблю мріяти – інколи просто посеред дня. Мені важко повертатися від мрії до дійсності.

18. Я завжди готовий до захисту і навіть нападу: довго переживаю образи, уявляючи спосіб помсти.

19. Я вмію керувати собою і своїми вчинками, примушувати себе, дозволяти собі; самоконтроль для мене не проблема.

20. У мене часто псується настрій: раптом з'являється смуток, нудьга.

21. Мене не хвилює те, що стосується інших: я зосереджений на собі, зайнятий самим собою.

22. Люди зазвичай мені подобаються.

23. Я не соромлюся своїх почуттів, відкрито їх проявляю.

24. Якщо я перебуваю серед великої кількості людей, мені буває трохи самотньо.

25. Зараз я почуваюся незручно. Хочеться все залишити і кудись утекти.

26. Здебільшого я легко ладнаю з оточуючими.

27. Мої найважчі битви – із самим собою.

28. Мене насторожує незаслужене доброзичливе ставлення оточуючих.

29. У душі я оптиміст і вірю у зміни на краще.

30. Я людина непіддатлива, вперта; таких називають важкими людьми.

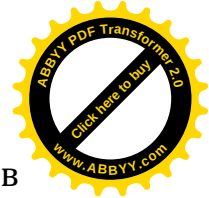
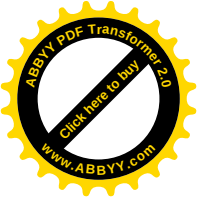
31. Я критично ставлюся до людей і засуджую їх, якщо вони, на мою думку, цього заслуговують.

32. Мені не завжди вдається мислити і діяти самостійно.

33. Більшість тих, хто мене знає, добре ставиться до мене, я їм подобаюсь.

34. Іноді у мене бувають такі думки, якими я не хотів ні з ким ділитися.

35. У мене приваблива зовнішність.



36. Я відчуваю себе безпорадним. Мені потрібно, щоб хтось був поряд.

37. Ухваливши рішення, я дотримуюся його.

38. Мої рішення – не є моїми. Навіть тоді, коли мені здається, що я вирішую самостійно, вони все ж таки ухвалені під впливом інших людей.

39. Я часто почуваюся винним, навіть тоді, коли здавалося б ні в чому себе звинувачувати.

40. Я відчуваю неприязнь до того, що мене оточує.

41. Я всім задоволений.

42. Я вибитий із колії: не можу зібратися, взяти себе в руки, організувати себе.

43. Я почуваюся в'ялим; усе, що раніше хвилювало, стало раптом для мене байдужим.

44. Я врівноважений і спокійний.

45. Розсердившись, я нерідко втрачаю контроль.

46. Я часто почуваю себе ображеним.

47. Я імпульсивна людина: рвучка, нетерпляча, «спочатку роблю, а потім думаю».

48. Буває, що я пліткую.

49. Я не дуже довіряю своїм почуттям: вони іноді підводять мене.

50. Досить важко бути самим собою.

51. У мене на першому плані розум, а не почуття. Перед тим як щось зробити, я обмірковую свої вчинки.

52. Те, що відбувається зі мною, я пояснюю по-своєму, здатний навігадувати зайвого... Одним словом, я не реаліст.

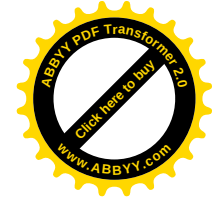
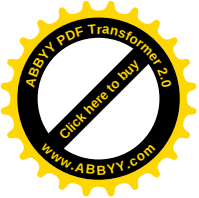
53. Я терпимий з людьми, здатний кожного сприймати таким, яким він є.

54. Я намагаюся не думати про свої проблеми.

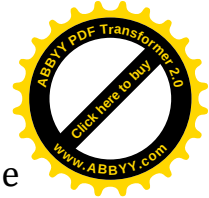
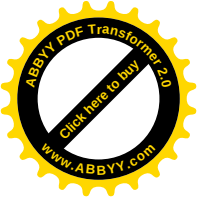
55. Я вважаю себе цікавою людиною – помітною, привабливою як особистість.

56. Я сором'язливий, легко ніяковію.

57. Мені обов'язково потрібні нагадування, спонукання «збоку», щоб довести справу до кінця.



58. У душі я відчуваю перевагу над іншими.
59. Немає нічого, в чому б я виразив себе, проявив свою індивідуальність, «Я».
60. Я боюся того, що подумают про мене інші.
61. Я честолюбний, не байдужий до успіху, похвали: у тому, що для мене важливо, я намагаюся бути серед кращих.
62. У даний момент мене є за що зневажати.
63. Я діяльний, енергійний, ініціативний.
64. Мені не вистачає сили духу зустрітися віч-на-віч з тими труднощами і ситуаціями, які загрожують неприємностями.
65. Я себе просто недостатньо ціную.
66. Я по натурі лідер і вмію впливати на інших.
67. У цілому я ставлюся до себе добре.
68. Я наполегливий, упевнений у собі; мені завжди важливо наполягти на своєму.
69. Я не люблю, коли у мене псуються з ким-небудь відносини, особливо якщо непорозуміння можуть стати остаточними.
70. Я довго не можу ухвалити рішення, як діяти, а потім сумніваюся в його правильності.
71. Я розгублений, у мене у житті все переплуталося.
72. Я задоволений собою.
73. Я невдаха, мені в усьому не щастить.
74. Я приємна, симпатична людина.
75. Я подобаюся іншим як людина, особистість, а не через мою зовнішність.
76. Я зневажаю осіб протилежної статі і не зв'язуюся з ними.
77. Коли потрібно щось зробити, мене охоплює страх: раптом я не справлюся, раптом у мене нічого не вийде.
78. Мені легко, спокійно на душі, немає нічого, що сильно б мене тривожило.
79. Я вмію наполегливо працювати.
80. Я відчуваю, що змінююсь, дорослішаю. Мої почуття і ставлення до оточення стають більш зрілими.



81. Трапляється, що я говорю про те, на чому зовсім не розуміюся.

82. Я завжди кажу правду.

83. Я стривожений, занепокоєний, напружений.

84. Щоб змусити мене щось зробити, потрібно як слід наполягти, і я поступлюся.

85. Я відчуваю невпевненість.

86. Обставини часто примушують мене захищатися, виправдовувати і обґрунтовувати свої вчинки.

87. Я людина поступлива, піддатлива, м'яка у відносинах з іншими.

88. Я людина тямуща, люблю розмірковувати.

89. Я часом люблю похвалитися.

90. Я ухвалюю рішення і тут же їх змінюю; я зневажаю себе за безволля, а зробити нічого не можу.

91. Я прагну покладатися на власні сили, не розраховуючи на чийсь допомогу.

92. Я ніколи не запізнююся.

93. У мене відчуття скутості, внутрішньої несвободи.

94. Я виділяюся серед інших.

95. Я не дуже надійний товариш, на мене не у всьому можна покластися.

96. Я добре себе розумію.

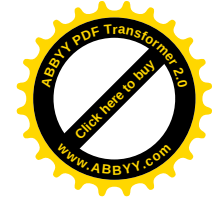
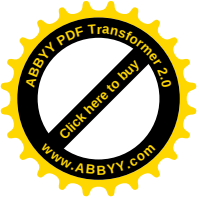
97. Я комунікабельна, відкрита людина, легко налагоджую стосунки з людьми.

98. Мої сили і здібності цілком відповідають тим завданням, які ставить переді мною життя.

99. Я нічого не вартий: мене навіть не сприймають усерйоз. До мене у кращому випадку поблажливі і просто терплять мене.

100. Мене хвилює те, що забагато думаю про осіб протилежної статі.

101. Усі свої звички я вважаю хорошими.



Бланк для відповідей

Прізвище _____

Ім'я _____

Вік _____

Місце навчання / праці _____

1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.	8.	9.	10.
11.	12.	13.	14.	15.	16.	17.	18.	19.	20.
21.	22.	23.	24.	25.	26.	27.	28.	29.	30.
31.	32.	33.	34.	35.	36.	37.	38.	39.	40.
41.	42.	43.	44.	45.	46.	47.	48.	49.	50.
51.	52.	53.	54.	55.	56.	57.	58.	59.	60.
61.	62.	63.	64.	65.	66.	67.	68.	69.	70.
71.	72.	73.	74.	75.	76.	77.	78.	79.	80.
81.	82.	83.	84.	85.	86.	87.	88.	89.	90.
91.	92.	93.	94.	95.	96.	97.	98.	99.	100.
101.									

Опрацювання. Тест дозволяє визначити соціально-психологічну адаптацію, що складається із самоприйняття, прийняття інших, домінування.

Ключі

Показник «адаптивність»: 4, 5, 9, 12, 15, 19, 22, 23, 26, 27, 29, 33, 35, 37, 41, 44, 47, 51, 53, 55, 61, 63, 67, 72, 74, 75, 78, 80, 88, 91, 94, 96, 97, 98.

Показник «дезадаптивність»: 2, 6, 7, 13, 16, 18, 25, 28, 32, 36, 38, 40, 42, 43, 49, 50, 54, 56, 59, 60, 62, 64, 69, 71, 73, 76, 77, 83, 84, 86, 90, 95, 99, 100.

Показник «прийняття себе»: 33, 35, 55, 67, 72, 74, 75, 80, 88, 94, 96.

Показник «неприйняття себе»: 7, 59, 62, 65, 90, 95, 99.

Показник «прийняття інших»: 9, 14, 22, 26, 53, 97.

Показник «неприйняття інших»: 2, 10, 21, 28, 40, 60, 76.

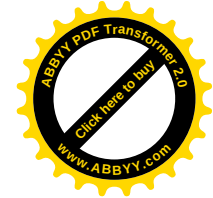
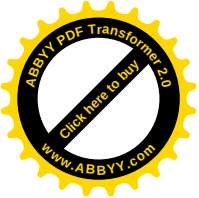
Показник «домінування»: 58, 61, 66.

Показник «залежність від інших»: 16, 32, 38, 69, 84, 87.

Показник «емоційний комфорт»: 23, 29, 30, 41, 44, 47, 78.

Показник «емоційний дискомфорт»: 6, 42, 43, 49, 50, 83, 85.

Показник «внутрішній контроль»: 4, 5, 11, 12, 19, 27, 37, 51, 63, 68, 79, 91, 98, 13.



Шкала достовірності: «+» 8, 82, 92, 101; «-» 34, 45, 48, 81, 89.

Із перерахованих первинних показників обчислюються інтегральні показники:

Інтегральний показник «адаптація»:

$A = \text{«адаптивність»} / (\text{«адаптивність»} + \text{«дезадаптивність»}) \times 100\%$.

Інтегральний показник «самоприйняття»:

$S = \text{«прийняття себе»} / (\text{«прийняття себе»} + \text{«неприйняття себе»}) \times 100\%$.

Інтегральний показник «прийняття інших»:

$I = 1,2 \text{«прийняття інших»} / (1,2 \text{«прийняття інших»} + \text{«неприйняття інших»}) \times 100\%$.

Інтегральний показник «прагнення до домінування»:

$D = 2 \text{«домінування»} / (2 \text{«домінування»} + \text{«залежність від інших»}) \times 100\%$.

Інтегральний показник «емоційний комфорт»:

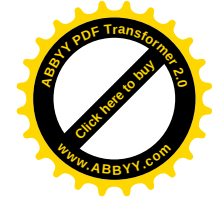
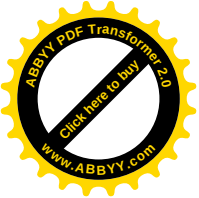
$E = \text{«емоційний комфорт»} / (\text{«емоційний комфорт»} + \text{«емоційний дискомфорт»}) \times 100\%$.

Інтегральний показник «інтернальність»:

$\text{«внутрішній контроль»} / (\text{«внутрішній контроль»} + 1,4 \text{«зовнішній контроль»})$.

Інтерпретація. Подаємо норми показників. Результати, які знаходяться до норми, інтерпретуються як надзвичайно низькі, а понад норму – як надзвичайно високі.

<i>Назва показника</i>	<i>Норми для дорослих</i>	<i>Норми для підлітків</i>
Адаптивність	68 – 136	68 – 170
Деадаптивність	68 – 136	68 – 170
Прийняття себе	22 – 42	22 – 52
Неприйняття себе	14 – 28	14 – 35
Прийняття інших	12 – 24	12 – 30
Неприйняття інших	14 – 28	14 – 35
Домінування	6 – 12	6 – 15
Залежність від інших	12 – 24	12 – 30
Емоційний комфорт	14 – 28	14 – 35
Емоційний дискомфорт	14 – 28	14 – 35
Внутрішній контроль	26 – 52	26 – 65
Зовнішній контроль	18 – 36	18 – 45
Достовірність	18 – 36	18 – 45



Методика «визначення психічного «Вигорання»

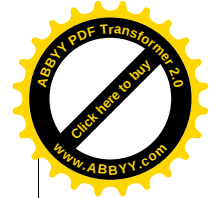
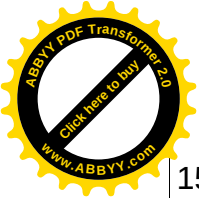
О. О. Рукавішнікова

Інструкція

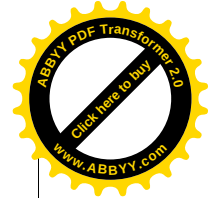
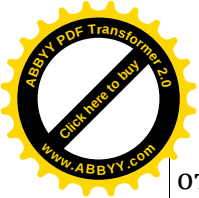
Вам пропонується відповісти на низку запитань-тверджень, щодо відчуттів, пов'язаних з роботою. Будь ласка, прочитайте твердження і визначте чи Ви колись відчували щось схоже. Якщо у Вас ніколи не виникало відчуття, поставте галочку чи хрестик у бланку відповідей в колонці «ні» навпроти порядкового номера твердження. Якщо у Вас схоже відчуття пр завжди, то поставте позначку у бланку відповідей в колонці «зазвичай», а така відповідно до відповідей «рідко» та «часто». Відповідайте якомога швидше. Намагайтесь довго не міркувати над вибором відповіді.

Бланк для відповідей

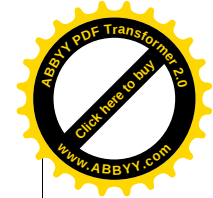
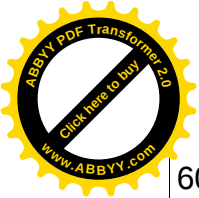
	зазвичай	часто	рідко	ніколи
1. Я легко дратуюсь				
2. Я вважаю, що працюю лише тому, що треба десь працювати				
3. Мене непокоїть, що думають колеги про мою роботу				
4. Я відчуваю, що в мене немає жодних емоційних сил заглиблюватись у чужі проблеми				
5. Мене непокоїть безсоння				
6. Думаю, що якби мені випала вдала нагода, я б змінив місце роботи				
7. Я працюю з великою напругою				
8. Моя робота приносить мені задоволення				
9. Відчуваю, що робота з людьми виснажує мене				
10. Перекоаний, що моя робота є важливою				
11. Я втомлююся від людських проблем, з вирішенням яких стикаюся на роботі				
12. Я задоволений професією, яку обрав				
13. Некмітливість моїх колег чи учнів дратує мене				
14. Я емоційно стомлююся на роботі				



15. Я вважаю, що не помилився у виборі своєї професії				
16. Я почуваю себе спустошеним та розбитим наприкінці робочого дня				
17. Відчуваю, що отримую мало задоволення від досягнень на роботі				
18. Мені важко встановлювати чи підтримувати тісні контакти з колегами на роботі				
19. Для мене важливо досягнути високих результатів у роботі				
20. Коли вранці я йду на роботу, почуваю себе свіжим та відпочивши				
21. Мені здається, що результати моєї роботи не варті тих зусиль, яких я доклав				
22. У мене не вистачає часу на сім'ю та особисте життя				
23. Я сповнений оптимізму щодо своєї роботи				
24. Мені подобається моя робота				
25. Я стомився весь час старатися				
26. Мене стомлює участь у дискусіях на професійні теми				
27. Мені здається, що я ізольований від моїх колег по роботі				
28. Я задоволений своїм професійним вибором так, як і на початку кар'єри				
29. Я відчуваю фізичну напругу, втому				
30. Поступово я починаю відчувати байдужість до своїх учнів				
31. Робота емоційно виснажує мене				
32. Я використовую ліки для покращення самопочуття				
33. Я цікавлюся результатами роботи моїх колег				
34. Вранці мені важко вставати з думкою, треба йти на роботу				
35. На роботі мене непокоїть думка: скоріше б закінчився робочий день				
36. Навантаження на роботі практично нестерпне				
37. Я відчуваю радість, коли допомагаю				



оточенню				
38. Я відчуваю, що збайдужів до своєї роботи				
39. Трапляється, що в мене без особливої причини починають боліти голова чи шлунок				
40. Я докладаю зусиль, щоб бути толерантним до учнів				
41. Я люблю свою роботу				
42. У мене виникає відчуття, що внутрішньо я глибоко емоційно незахищений				
43. Мене дратує поведінка моїх учнів				
44. Мені легко зрозуміти ставлення оточуючих до мене				
45. Мене часто охоплює бажання все кинути і піти з робочого місця				
46. Я помічаю, що стаю все більш черствим у ставленні до людей				
47. Я відчуваю емоційну напругу				
48. Я зовсім не захоплений і не цікавлюся своєю роботою				
49. Я почуваю себе виснаженим				
50. Я думаю, що своєю працею я приношу людям користь				
51. Часом я сумніваюся у своїх здібностях				
52. Я відчуваю повну апатію до всього, що мене оточує				
53. Виконання повсякденних справ для мене – джерело задоволення				
54. Я не бачу сенсу в тому, що роблю на роботі				
55. Я відчуваю задоволення від обраної професії				
56. Хочеться «плюнути» на усе				
57. Я скаржуся на здоров'я попри відсутність чітко визначених симптомів				
58. Я задоволений своїм становищем на роботі і в суспільстві				
59. Мені сподобалася б робота, що забирає мало сил і часу				



60. Я відчуваю, що робота з людьми позначається на моєму фізичному здоров'ї				
61. Я відчуваю почуття ентузіазму стосовно своєї роботи				
62. Я так стомлююся на роботі, що не в змозі виконувати свої повсякденні домашні обов'язки				
63. Вважаю себе достатньо компетентним у вирішенні проблем, що виникають на роботі				
64. Відчуваю, що можу дати дітям більше, ніж даю				
65. Мені майже доводиться примушувати себе працювати				
66. У мене є передчуття, що я можу легко впасти у відчай і занепасти духом				
67. Мені подобається віддавати роботі всі сили				
68. Я відчуваю стан внутрішньої напруги та роздратування				
69. Я став з меншим ентузіазмом ставитися до своєї роботи				
71. Вірю, що можу виконати все, що задумано				
72. У мене немає бажання глибоко занурюватися у проблеми моїх учнів				

Обробка та інтерпретація результатів.

Ця методика складається з трьох шкал: психоемоційне виснаження (ПВ), особистісне віддалення (ОВ) і професійна мотивація (ПМ). Для визначення психічного «вигорання» в межах вказаних шкал використовують спеціальний «ключ».

ПВ – 1, 5, 7, 14, 16, 17, 20, 25, 29, 31, 32, 34, 36, 39, 42, 45, 47, 49, 52, 54, 57, 60, 63, 67, 69.

ОВ – 3, 4, 9, 10, 11, 13, 18, 21, 30, 33, 35, 40, 43, 46, 48, 51, 56, 59, 61, 66, 70, 71, 72.

ПМ – 2, 6, 8, 12, 15, 19, 22, 23, 24, 26, 27, 28, 37, 41, 44, 50, 53, 55, 58, 62, 64, 65, 68.

Кількісна оцінка психічного «вигорання» у кожній шкалі здійснюється шляхом перетворення відповідей у трибальну систему

(«часто» – 3 бали, «зазвичай» – 2 бали, «рідко» – 1 бал, «ніколи» – 0 балів) і сумарного підрахунку балів. Обробка здійснюється за сирим балом. Після цього за допомогою нормативної таблиці визначається рівень психічного «вигорання» у кожній шкалі.

Таблиці норм

показник	вкрай низькі значення	низькі значення	середні значення	високі значення	вкрай високі значення
ПВ	9 і нижче	10-12	21-39	40-49	50 і вище
ОВ	9 і нижче	10-16	17-31	32-40	41 і вище
ПВ	7 і нижче	8-12	13-24	25-31	32 і вище

Норми для індексу психічного «вигорання» (ІПВ).

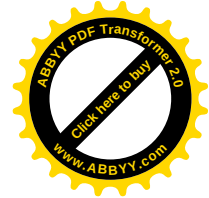
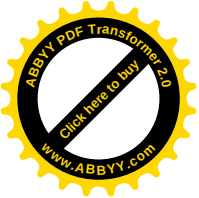
вкрай низькі значення	низькі значення	середні значення	високі значення	вкрай високі значення
31 і нижче	32-51	52-92	92-112	113 і вище

Змістовні характеристики шкал

Психоемоційне виснаження – процес вичерпання емоційних, фізичних, енергетичних ресурсів професіонала, що працює з людьми. Виснаження виявляється у хронічній емоційній і фізичній втомі, байдужості і холодності у ставленні до людей з ознаками депресії та роздратованості.

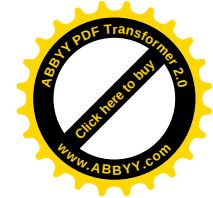
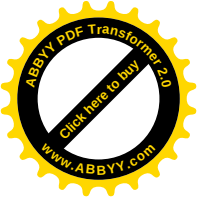
Особистісне віддалення – специфічна форма соціальної дезадаптації професіонала, що працює з людьми. Характеризується зменшенням кількості контактів з оточенням, підвищенням роздратованості і нетерплячості в ситуаціях спілкування, негативізмом стосовно інших.

Професійна мотивація – рівень робочої мотивації та інтузіазму щодо роботи альтруїстичного змісту. Стан емоційної сфери оцінюється таким показником, як продуктивність професійної діяльності, оптимізм та зацікавленість у роботі, самооцінка професійної діяльності і ступеня успішності в роботі з людьми.



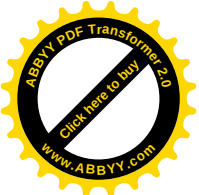
Життєві прояви психічного «вигорання» на системно-структурних рівнях

Шкали	Прояви психічного «вигорання» на рівнях		
	міжособистісному	особистісному	Мотиваційному
ПВ	психічне виснаження; роздратованість, агресивність; підвищена чутливість до оцінок інших	Низька емоційна толерантність; тривожність	Небажання йти на роботу; бажання скоріше закінчити робочий день, поява прогулів.
ОВ	Небажання контактувати з людьми; цинічне, негативне ставлення до них.	Критичне ставлення до оточуючих і некритичність в оцінці самого себе; значущість своєї правоти.	Зниження включеності в роботу і справи інших людей; байдужість до своєї кар'єри.
ПМ	Незадоволеність роботою і стосунками в колективі.	Знижена самооцінка, незадоволеність собою як професіоналом; відчуття низької професійної ефективності та віддачі.	Знижена потреба в досягненнях.

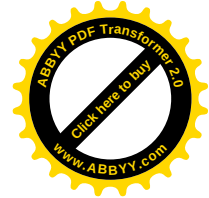
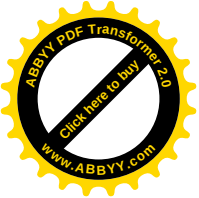


ЛІТЕРАТУРА

1. Абрамова Г. С. Практическая психология / Г. С. Абрамова. – М. : Академический проект, 2003. – 496 с.
2. Битянова М. Р. Организация психологической работы в школе / М. Р. Битянова. – М. : Генезис, 2000. – 298 с.
3. Бондаренко А. Ф. Психологическая помощь: теория и практика/ А. Ф. Бондаренко. – М. : Класс, 2001. – 335 с.
4. Венгер А. Л. Психологические рисуночные тесты: иллюстрированное руководство/ А. Л. Венгер. – М. : ВЛАДОС – ПРЕСС, 2003. – 160 с.
5. Готовність учня до профільного навчання / [упоряд. В. Рибалка]; за заг. ред. С. Максименка, О. Главник. – К. : Мікрос-СВС, 2003. – 112 с.
6. Матвеева М. П. Особливості професійної діяльності шкільного психолога/ М. П. Матвеева. // Практична психологія та соціальна робота. – 2003. – № 1. – С. 44–54.
7. Немов Р. Психология: В 3 кн./ Р. Немов. – М.: ВЛАДОС, 1999. – Кн. 3 : Психодиагностика. Введение в научное психологическое исследование. – 632 с.
8. Овчарова Р. В. Справочная книга школьного психолога/ Р. В. Овчарова. – [2-е вид., доопрац.]. – М. : Просвещение, Учебная литература. – 1996. – 352 с.
9. Общая психодиагностика / Под ред. А. А. Бодалева, В. В. Столина. – М. : Изд-во московського университета, 1987. – 304 с.
10. Основы практичної психології / [Під ред. В. Панок, Т. Титаренко, Н. Чепелевої та ін.]. – К. : Либідь, 2001. – 536 с.
11. Панфилова М. А. Игротерапия общения: тесты и коррекционные игры. Практическое пособие для психологов, педагогов и родителей/ М. А. Панфилова. – М. : Издательство ГНОМид, 2001. – 160 с.
12. Практическая психология образования : Учебное пособие 4-е издание / Под ред. И.В. Дубровиной. – СПб : Питер, 2007.-592с.
13. Практическая психодиагностика. Учебное пособие/ [Под ред. Д. Я. Райгородского]. – Самара : Бахрам-М, 1999. – 672 с.
14. Практикум по возрастной и педагогической психологии / [Сост. Е. М. Данилова]. – Academia, 1999. – 160 с.
15. Пашнєв Б. К. Психодіагностика обдарованості / Б. К Пашнєв. – Х. : Вид. група «Основа»: «Тріада +», 2007. – 128 с.



16. Подмазін С. І. Тести для діагностики акцентуацій характеру у підлітків/ С. І Подмазін – К. : НПЦ «Перспектива», 1996. – 52 с.
17. Практическая психология в тестах или Как научиться понимать себя и других/ [Сост. Р. Римская, С. Римский]. – М. : АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2003. – 400с.
18. Психологическая диагностика/ [Под ред. К. М. Гуревича и Е. М. Борисовой]. – М. : УРАО, 1997. – 304 с.
19. Рогов Е. И. Настольная книга практического психолога: Учеб. пособие: В 2 кн. / Е. И Рогов. – М. : Гума-нит. изд. центр ВЛАДОС, 2-е изд., перераб. и доп. – 1999. – Кн. 1 : Система работы психолога с детьми разного возраста. – 384с.
20. Самоукина Н. Практический психолог в школе: лекции, консультирование, тренинги/ Н. Самоукина. – М. : ИНТОР,1997. – 192 с.
21. Степанов С. По одежде встречают / С. Степанов // Школьный психолог. – 2002. – № 5. – С. 6.
22. Терлецька Л. Г. Основи психодіагностики: Навч. посібник / Л. Г. Терлецька.– К.: Главник, 2006. – 144 с.
23. Технології роботи організаційних психологів : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл. та слухачів ін-тів післядипломної освіти] / [за наук. ред. Л. М. Карамушки]. – К. : Фірма «ІНКОС», 2005. – 366 с.



ДОДАТКИ

Додаток 1

ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ПАКЕТУ МАТЕРІАЛІВ З ПСИХОДІАГНОСТИЧНОЇ ПРАКТИКИ

Сумський державний педагогічний університет

імені А. С. Макаренка

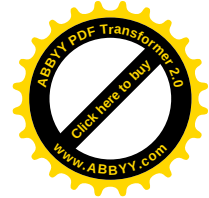
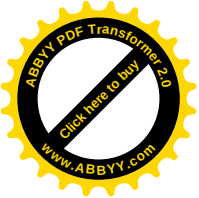
Інститут педагогіки і психології

Кафедра практичної психології

Матеріали психодіагностичної практики

Студента(ки)	групи
факультету	(П.І.Б.)
Керівник практики	(П.І.Б.)
Практичний психолог	(П.І.Б.)

Суми – 2012 р.



ІНДИВІДУАЛЬНИЙ ПЛАН РОБОТИ СТУДЕНТА-ПРАКТИКАНТА

№	Дата	Зміст роботи	Примітки

ЖУРНАЛ ЩОДЕННОГО ОБЛІКУ РОБОТИ СТУДЕНТА-ПРАКТИКАНТА

_____ (П.І.Б.)

дата	Кількість годин	Вид роботи	Короткий зміст роботи	З ким проводилась	Кількість учасників	Примітки
		Д Р КР А				

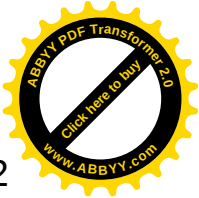
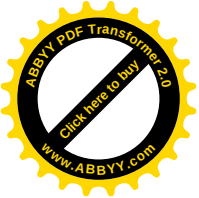
Д – діагностична діяльність,

Р – розвивальна робота з школярами,

КР – консультативна робота;

ПП – психологічна просвіта,

А – аналітична робота (підготовка, аналіз результатів).



Додаток 2

**ЗРАЗОК ОФОРМЛЕННЯ ЗВІТУ ПРО ПРОВЕДЕННЯ ЗАХОДУ
З ПРОСВІТНИЦЬКО-ПРОФІЛАКТИЧНОЇ РОБОТИ**

Тема (назва): _____

Мета: _____

Контингент роботи(клас, паралель): _____

Обладнання: _____

Програма заходу: _____

Література: _____

Аналіз проведення заходу: _____

Додаток 3

**ЗРАЗОК ПРОТОКОЛУ ОБСТЕЖЕННЯ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

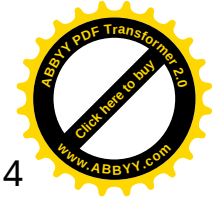
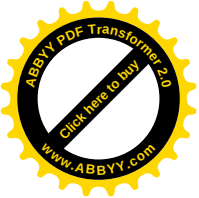
П.І.Б., вік _____

Мета обстеження _____

Методики _____

Час обстеження _____

Результати обстеження _____



ЗРАЗОК ПСИХОЛОГІЧНОГО ДІАГНОЗУ

Андрущенко Віктор Миколайович (6 років) (з метою збереження конфіденційності наведений випадок є нереальним, придуманим на основі узагальнення досвіду).

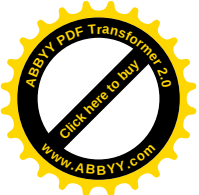
Дата народження 16 липня 1993 р.

Дата обстеження 10 червня 1999р.

Запит: визначення психологічної готовності дитини до школи.
Методики обстеження: тест Тулуз-П'єрона, Прогресивні матриці Равена, Гештальт-тест Бендер, тест Теммл, Доркі, Амен, тест Люшера, проєктивні малюнкові тести, короткочасна мовленнєва та зорова пам'ять, мовленнєві антоніми, мовленнєві і візуальні класифікації, довільне володіння мовленням, інтуїтивний мовленнєвий та візуальний аналіз-синтез, мовленнєві та візуальні аналогії, абстрактне мислення.

Робота батька хлопчика пов'язана з частими і тривалими відрядженнями, тому його вихованням займається мати. Мати зараз переживає глибокий внутрішній конфлікт, зумовлений накладанням соціальних проблем, відсутністю підтримки значущих близьких, віковою кризою та загостреним почуттям провини перед сином, якому, на її думку, вона не може приділити достатньо уваги. До моменту обстеження, за словами матері, Віктор розвивався нормально.

До обстеження хлопчик ставився насторожено, хвилювався, не відразу вступив у контакт, постійно озирався на маму. Інструкції розумів добре, утримував їх до кінця виконання завдання. Не завжди критично ставився до результатів своєї роботи: успіхи помічав, а невдачі ні. Високий рівень прагнень у нього поєднується зі заниженою самооцінкою. Віктор чутливий до допомоги, позитивного оцінювання та стимуляції. Негативна оцінка у будь-якій формі призводить до ускладнень реалізації наявного в дитини інтелектуального потенціалу.



У процесі обстеження хлопчик працює дуже повільно, з середньою точністю. Така сповільненість може серйозно ускладнити шкільну адаптацію дитини. Віктор може не встигати працювати у заданому темпі, через що буде почуватись напружено. Причиною сповільненого темпу роботи може бути висока тривожність, а також низький рівень розвитку зорово-моторної координації та понятійного інтуїтивного мислення.

Рівень розвитку візуального (лінійного та структурного мислення) середній. Віктор краще розуміє і засвоює матеріал, коли інформація подана в наочній формі, проте самостійно користуватись малюнками та графіками не може. Хлопчик здатний до елементарного синтезу, проте не вміє виділяти закономірні зв'язки між предметами і не орієнтується на них у своїх міркуваннях.

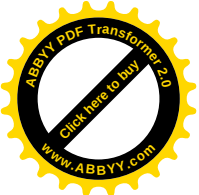
Понятійне інтуїтивне мислення розвинене слабо, тобто Віктор без допомоги, без роз'яснень не зможе самостійно узагальнювати, робити висновки, міркувати. Він може вивчити матеріал, але не осмислити його.

Недоліки інтуїтивного мислення яскраво позначаються на навчанні у середніх класах. Щоб уникнути цієї проблеми, необхідно вже у початкових класах докласти зусиль до інтенсифікації процесу формування понятійного інтуїтивного мислення.

Понятійне логічне мислення на середньому рівні. Дитина розуміє пояснення вчителя і завдяки цьому може користуватись засвоєними правилами на практиці.

Мовленнєве понятійне мислення на середньому рівні, а образне – на слабкому. Це означає, що у хлопчика аудіальна репрезентативна система переважає над візуальною, тобто він краще сприймає інформацію на слух, ніж за допомогою зору. Використання схем, малюнків, графіків лише ускладнить розуміння навчального матеріалу.

Абстрактне мислення на слабкому рівні. У Віктора переважає образне мислення. Він не може відволіктись від якісного змісту матеріалу. Через це навчання в середніх класах може бути ускладненим.



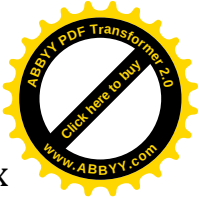
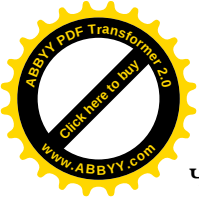
У хлопчика спостерігаються прояви ситуативного, синкретичного, формального і асоціативного типів допонятійного мислення. Якщо такі типи мислення закріплюються як навички міркування, то вони перешкоджають розвитку понятійного мислення. Тому необхідно вчити Віктора шукати істотні ознаки, пояснювати хід своїх міркувань, обґрунтовувати, чому для розв'язання задачі обирається саме цей спосіб.

Зорово-моторна координація слабка і може призвести до безглузвих помилок на письмі. Щоб усунути цю проблему, необхідно привчати Віктора до мовленнєвого самоконтролю під час виконання завдань письмового характеру.

Мовленнєва пам'ять знаходиться на середньому рівні, а образна – на хорошому і може посилити мовленнєву пам'ять. У процесі запам'ятовування візуальне кодування домінує над смисловим. Під час відтворення як слів, так і малюнків дитина припускається численних помилок у вигляді використання зайвих слів, що свідчить про труднощі зосередження, зумовлені напруженістю і тривожністю, а також неорганізованістю мнемічної діяльності. Хлопчика потрібно вчити контролювати процес запам'ятовування за допомогою мовлення.

Мовленнєвий розвиток дещо нижчий за середній. Причина – висока тривожність, сповільнена впрацьовуваність, ригідність. Щоб покращити результати, необхідно інтенсифікувати доброзичливе спілкування з дитиною, навчати читання. Під час підготовки домашніх завдань можна пропонувати Віктору повністю переказувати усні уроки, проводити репетиції, того як хлопчик буде відповідати на запитання вчителя біля дошки, під час фронтального опитування тощо (сюжетно-рольова гра «У школі»). Це необхідно для того, щоб зменшити ймовірність несподіваних травмуючих ситуацій для дитини. Також рекомендується розвивати мислення та загальну обізнаність дитини.

У Віктора підвищена тривожність. Причина цього – наявність постійного чинника, який його непокоїть. Вплив цього чинника поки що обмежений і не визначає загального самопочуття. Проте все



частіше хлопчику доводиться відчувати напруження у тих ситуаціях взаємодії, у яких раніше він почувався добре. Віктор негативно сприймає нейтральні побутові ситуації, причиною може бути «фіксованість» батьків на режимі, охайності, їхнє прагнення постійно робити зауваження, негативно оцінювати кожен крок хлопчика.

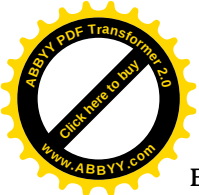
Найавторитетнішим для Віктора в сім'ї є батько. Найбільш емоційно значущою у сімейному колі виявилась собачка. Мати сприймається Віктором як джерело емоційного напруження. У сім'ї до Віктора ставляться як до маленького, обмежують його самостійність, стосунки будуються на принципах гіперопіки, що призвело до інфантильності його емоційної та пізнавальної сфери. Інтерпретація результатів за тестом Люшера свідчить про те, що у хлопчика зафрустрована афіліативна потреба (потреба бути прийнятим). Він сприймає себе таким поганим, що не заслуговує навіть на любов матері. У дитячому садку Віктор компенсує домашню пасивність. Тут він активний, енергійний, нестриманий. Школа викликає у нього позитивні емоції та сподівання.

Хлопчик, перезбуджуючись, працює на межі своїх можливостей, що призводить до швидкого виснаження. Причиною цього є висока невротичність матері. Для нього необхідні: нормалізація темпу діяльності, режиму праці, зниження навантаження, вимогливості.

Активність Віктора поєднується з нестійкістю емоційного стану. Самооцінка нестійка. Поряд з високим рівнем прагнень невпевненість у собі.

Дитина потребує визнання своїх здібностей, позитивної авансованої оцінки, а також знецінення невдач. Він дуже чутливий до зауважень на свою адресу, схильний перебільшувати ворожість до себе. Хлопчик винахідливий, у нього добре розвинена фантазія. Ці якості можна використати для подальшого розвитку його пізнавальної діяльності.

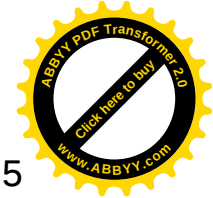
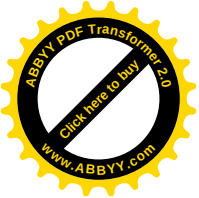
Віктор зможе вчитись у школі за рахунок добре розвиненої пам'яті, мовлення, педагогічної готовності до школи, наявності відповідної мотивації, старанності та дисциплінованості. Заняття у школі сприятимуть нормалізації емоційного стану хлопчика, зможуть



відволікти його від сімейних проблем, за умови, якщо вчитель обере м'який стиль спілкування, не буде тиснути на хлопчика, робити зауваження, дорікати йому, буде підкреслювати кожен успіх, вірити в його сили. Разом з тим у Віктора можуть виникнути труднощі під час навчання через сповільнений темп роботи. Невисокий рівень розвитку понятійного й абстрактного мислення у початкових класах призведе до того, що дитина буде засвоювати матеріал поверхово, а в школі II ступеня це може зумовити зниження успішності в навчанні. Якщо стосунки в сім'ї не нормалізуються, проблеми особистісного характеру можуть загостритись, особливо в підлітковому віці.

Рекомендації:

1. Психологічне консультування матері.
2. Психопрофілактичні заняття з хлопчиком, спрямовані на розвиток понятійного мислення, зорово-рухової координації, прискорення темпу розумової діяльності, зниження тривожності, усунення конфлікту між рівнем прагнень і самооцінкою.
3. Оздоровчі заходи, спрямовані на зміцнення нервової системи.
4. Консультація для педагога щодо особливостей індивідуального підходу до дитини.



Аналітична довідка

за результатами вивчення психологічної готовності дітей
старшого дошкільного віку до навчання у школі

Згідно річного плану роботи практичного психолога (назва закладу) у березні 2011 року було проведене вивчення дітей старших вікових груп з метою виявлення сформованості компонентів психологічної готовності до навчання у школі. В обстеженні взяло участь 53 дитини віком 5 років 6 місяців – 6 років. Серед загальної кількості обстежених – 30 хлопчиків і 23 дівчинки.

Психологічне вивчення здійснювалося за методикою А. Керна-Я. Йерасека і складалося з двох частин:

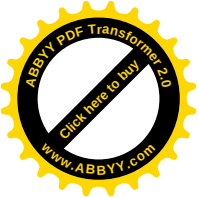
1. «Орієнтовний графічний субтест»: на виявлення зорово-моторної координації, розвитку дрібних м'язів руки та довільності поведінки

2. «Вербальний субтест»: на виявлення загального психічного розвитку дитини, рівня сформованості розумових операцій і розвитку зв'язного мовлення.

За результатами графічного субтесту були отримані наступні результати:

Таблиця 1

№ з/п	Прізвище та ім'я дитини	Результат за субтестом	Завдання субтесту		
			Малюнок чоловічої фігури	Наслідування письмових букв	Змальовування групи крапок
1.	Авраменко М.	5	2	2	1
2.	Бойко А.	11	4	4	3
3.	Волошко І.	8	2	3	3



Як видно з таблиці, із 53 дітей старшого дошкільного віку, що взяли участь в опитуванні, 25 дошкільників (48 % від загальної кількості) мають *високий* та *вищий за середній* рівень сформованості довільності, розвитку зорово-моторної координації та дрібних м'язів руки. До даної категорії дітей відносяться:

1. Авраменко М.

- 2.

Діти даної групи вміють планувати власні дії, передбачають результат своєї діяльності, доводять розпочату справу до кінця, за відсутності додаткової зовнішньої мотивації здатні виконувати малопривабливі, одноманітні завдання.

На *середньому рівні* із завданням справилися 22 дошкільника, що становить 40% від загальної кількості опитаних. До даної групи увійшли:

1. Волошко І.

- 2.

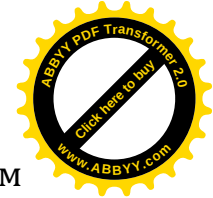
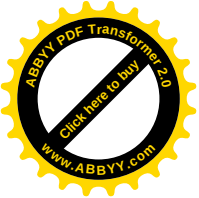
Для дітей даної групи характерне виконання завдання за зразком дорослого, вони розуміють інструкцію дорослого, проте для виконання малопривабливих, одноманітних завдань потребують додаткової мотивації та підтримки.

Нижче за середній рівень розвитку довільності, дрібних м'язів руки, здатності діяти за зразком мають 6 дітей, що становить 12% від загальної кількості опитаних шестирічок. Цю групу складають:

1. Бойко А.

- 2.

Діти даної категорії готові виконувати завдання за зразком лише з допомогою дорослого, потребують повторення інструкції, їм складно сконцентрувати увагу на виконанні малопривабливих завдань навіть за додаткової мотивації. Зазначені труднощі можуть бути наслідком психофізичного інфантилізму, спричиненого порушеннями родинного виховання, що виражається у несформованості відношення до правил та норм поведінки і діяльності, основних мислительних операцій.



Результати опитування старших дошкільників за вербальним субтестом представлені у таблиці 2.

№ з/п	Прізвище та ім'я дитини	Результат за субтестом	Завдання субтесту					
			Загальна обізнаність	Узагальнення	Загальна кмітливість	Аналогії	Подібності	Відмінності
1.	Авраменко	25						
2	Бойко А.	6						
3	Волошко І.	10						

Результати аналізу отриманих результатів засвідчили, що 92% від загальної кількості опитаних дошкільників (49 осіб) мають середній рівень розвитку психічних процесів і зв'язного мовлення. Здебільшого діти даної групи добре упорались із питаннями на загальний рівень обізнаності, здатні до узагальнень та, за умови навідних запитань, до певних умовиводів, вміють встановлювати аналогії. Проте завдання із визначення подібностей та знаходження відмінностей викликають труднощі.

Незначний відсоток дітей (8%) продемонстрували високий рівень психосоціального розвитку. А саме:

1. Авраменко М.

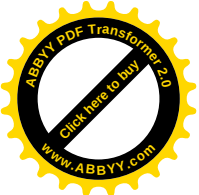
Дітям даної категорії притаманна здатність аналізувати події, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, висловлювати власну думку щодо ситуацій, які відбуваються.

Висновки

Таким чином, на час вивчення за результатами двох частин методики А.Керна – Я.Йєрасека (малюнковий та вербальний субтести) можна зробити висновки, що 88% дітей психологічно готові до навчання у школі. Поряд з цим «умовно готовими» можна назвати 12%, а саме:

І. Бойко А.

2.



Дана категорія дітей потребує поглибленого психологічного вивчення щодо відповідності інтелектуального розвитку віковій нормі та відповідної корекційно-розвивальної роботи.

Рекомендації

Практичному психологу:

1. До 4 квітня ознайомити батьків та вихователів з результатами психологічного вивчення. Підготувати та провести групову консультацію для батьків та вихователів шестирічок з питання ролі батьків та ДНЗ у підготовці дитини до навчання у школі.

2. До 30 березня провести поглиблене вивчення дітей, які за результатами вивчення показали рівень психологічної зрілості «нижче за середній».

3. Протягом квітня – травня розробити та провести корекційно-розвивальну роботу з даною категорією дітей щодо формування психологічної готовності до навчання у школі.

Вихователям:

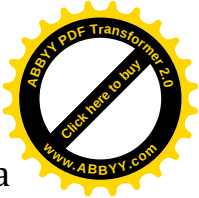
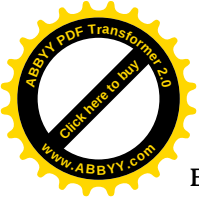
1. Протягом квітня-травня запровадити в ігрову діяльність дошкільників ігри з правилами, сюжетно-рольову гру «Лісова школа» з метою подальшого формування довільності, готовності виконувати привила та діяти за зразком.

2. Протягом квітня – травня під час занять та режимних моментів використовувати завдання, евристичні запитання, дидактичні ігри на вдосконалення мислительних операцій: синтез, аналіз, класифікація (дидактичні ігри «Назви одним словом», «Знайди схожі», «Заборонена цифра», «Чого не стало» тощо).

3. Протягом квітня-травня під час занять та режимних моментів з метою розвитку дрібних м'язів руки запровадити пальчикові ігри, роботу з розмальовками, виготовлення сувенірів на свято «Прощавай, садочок!» тощо.

Батькам:

1. Розвивати мислення дитини, використовувати настільні, дидактичні ігри; читати та обговорювати казки, дитячі оповідання,



вчити вірші; разом з дитиною спостерігати за оточуючими явищами та подіями, аналізувати їх, обговорювати день, що минув, тощо (постійно).

2.3 метою розвитку зв'язного мовлення, уяви та фантазії придумувати історії на певну тему, інші кінцівки для казок, оповідань; складати вірші, цікаві історії тощо (постійно).

3.3 метою розвитку дрібних м'язів рук ліпити із пластиліну, розфарбовувати розмальовки, спонукати виготовляти тематичні поробки «На день народження мамі», «Любому татусеві на День захисника Вітчизни» тощо (постійно).

4.3 метою формування довільності, готовності виконувати певні правила доручити виконання певних «хатніх» обов'язків: підмітати у кухні перед сном щодня, витирати пил та поливати кімнатні квіти 1 раз на тиждень, мити після себе посуд тощо (постійно).

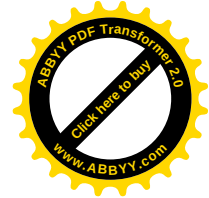
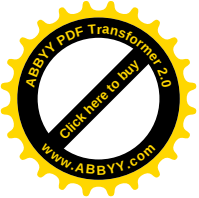
Адміністрації.

1. Протягом квітня-травня здійснювати контроль за виконанням вихователями зазначених рекомендацій.

20.03.2011р

Практичний психолог (підпис)

П.І.П



Навчальне видання

**Данильченко Наталія Олександрівна,
Стадник Галина Анатолівна,
Ричкіна Лілія В'ячеславівна**

Ї ÑÈÕ Î ÄĬÄĬ Í Î ÑÒÈ× Í À Ĭ ÐÀÊÒÈÊÀ

Суми: Вид-во СумДПУ, 2012
Свідоцтво ДК № 231 від 02.11.2000 р.

Відповідальний за випуск **А. А. Сбруєва**
Комп'ютерний набір **Н. О. Данильченко, Д. В. Череничкова**
Комп'ютерна верстка **Ю. С. Нечипоренко**

Здано в набір 05.09.12. Підписано до друку 30.10.12.
Формат 60х84/16. Гарн. Cambria. Друк ризогр.
Папір офсет. Умовн. друк. арк. 9,6. Обл.-вид. арк. 8,9.
Тираж 100. Вид. № 69.

Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка
40002, м. Суми, вул. Роменська, 87

Виготовлено у видавництві
СумДПУ імені А. С. Макаренка